

SZEGED

436

A város
folyóirata

14. évfolyam 8. szám
2002. augusztus

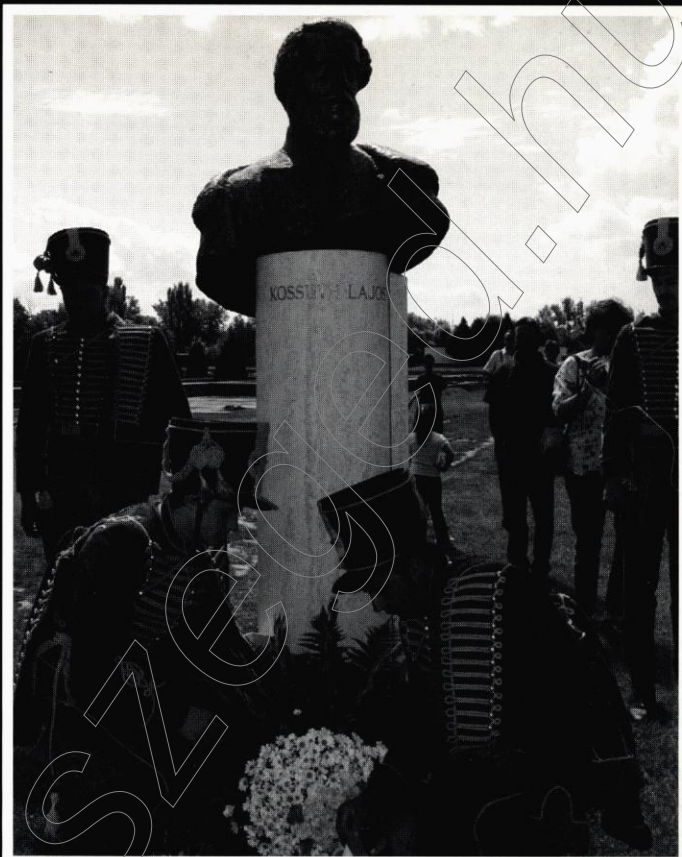

Hunniális – 2002

Ópusztaszer

Németh György képriportja

SZEGED

Várostitörténeti, kulturális
és közéleti magazin
14. évfolyam, 8. szám
2002. augusztus

Tartalom

MÚLTUNKBÓL	2	A társadalomtudományok felső szintjén (A szegedi középkorász műhely tíz éve) – <i>Kristó Gyula</i>
	6	Szervezés és szervezet (A város intézménytörténetéből (1872–1918) – Hetedik közlemény) – <i>Ruszoly József</i>
ÓPUSZTASZER	10	„Áldozni a közjóért” (Emlékezés Göndöcs Benedekre) – <i>Czeglédi János</i>
	15	„...Messzelátó hely gyanánt szolgált...” (Az ásatások előtörténete) – <i>Trogmayer Ottó</i>
	18	Romokból magyarságot (Göndöcs Benedek domborműve alá) – <i>Gyulay Endre</i>
	20	Krónikási hűség és érzelmegazdag líra (Szalay Ferenc kiállítása az emlékparkban) – <i>Dömötör János</i>
	23	Üzenetek az emberi kultúra múltjából (Veress Pál „bálványai”) – <i>Dömötör János</i>
	25	Történelmi díszletek között („Civil” rendezvények az emlékparkban) – <i>Tandi Lajos</i>
LEVEGŐBEN	28	Légi alkotmányok (Fejezetek a szegedi repülés kezdeteiről) – <i>Ványai László</i>
	32	Találkozások (Sebesült angolszász pilóták Szegeden 1944 nyarán) – <i>Rakonczai János</i>
VÍZEN	34	Vízélet a Tiszán (A Szegedi Csónakázó Egylet Háza) – <i>Bátyai Gitta</i>
PORTRÉ	37	Ács György olájos (Tápi első népművésze) – <i>iffi. Lele József</i>
KÖNYVMUSTRA	40	Szeged, mindörökké (Péter László új könyvéről) – <i>Miklós Péter</i>
	42	„Baktóban állítson iskolát a Város!” (A szegedi községi tanyai iskolák adattára) – <i>Polner Zoltán</i>
SPORT	44	Angyalék isteni színjátéka (MOL V. Síkvízi Kajak-kenu EB, Szeged) – <i>Bagaméry László</i>

A borítón **Szalay Ferenc: Elő az aratás** című festménye – Reprodukció: *Dömötör Mihály*. A borító 2. oldalán **Hunniális 2002, Ópusztaszer** – *Németh György* képriportja, 3. oldalán **Szegedi iparosok**: Hodács János kocsigára – *Bátyai Gitta* rovata.
A hátoldalon Kis szegedi címertan – Fotó: *Dömötör Mihály*.

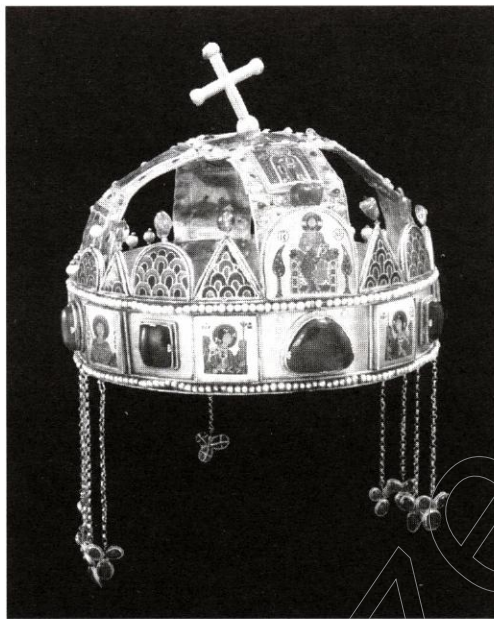
Lapunk a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával jelenik meg.

SZEGED

a város folyóirata
Megjelenik havonta
Főszerkesztő: ZOMBORI MIHÁLY
Felelős szerkesztő: TANDI LAJOS
Szerkesztőbizottság: Benyik György, Darvasi László, Gyémánt Iván, Lengyel András, Koczor György, Sándor János, Zombori István
Kiadja a Szeged Ifjúsági Ház
Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht.
6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.
Felelős kiadó: Szemenyei Sarolta
Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.
Telefon és fax: 62/422-831
Készült a Engi és Kis Bt. nyomdájában
Felelős vezető: Engi Gábor
ISSN 0239-1384

Ára 150 Ft

A társadalomtudományok felső szintje

A szegedi középkorász műhely tíz éve

2002 tavaszán az általa kiadott könyveknek a bölcsészkar épületében közszemlére kitett kiállításával ünnepelte tízéves fennállását a Szegedi Középkorász Műhely (a továbbiakban SZKM).

Mik az előzményei, miért jött létre, mit csinált e tíz esztendő alatt, és milyen tervei vannak, erről szól e rövid írás.

Az előzmények

Az SZKM előzményeinek története egyszerűsége miatt a szegedi középkorkutatás (medievalisztika) története. Amikor az egyetem Kolozsvárról Szegedre költözött, és itt 1921-ben megkezdte működését, a történészképzés súlya az Erdélyből menekült három professzor vállán nyugodott. Közülük a középkort a nagy tekintélyű, idős Márki Sándor és a jóval fiatalabb Erdélyi László képviselte, de nem volt teljesen idegen a középkor világa Szádeczky Lajostól sem. A történelem egyes korszakai közötti ezen arány (vagyis a középkor dominanciája) a 20. század elején még egyáltalán nem számított szokatlannak, hiszen az egyetemen hagyományosan a középkor tette ki az oktatás tekintélyes részét. Márki azonban 1925-ben meghalt, Szádeczky 1929-ben nyugalomba vonult, így Erdélyi László képviselte a folytonosságot. Bár Márki helyére az a Fögel József került, aki 15–16. századi magyar művelődéstörténetet kutatott, tehát középkorkutatónak is tekinthető, de kis területet lefedő témáival, Márki szintjét távolról sem elérő kvalitásával nem tudta betölteni a Márki halálával támadt űrt. Javult a szegedi medievalisztika helyzete 1930-ban, amikor Szádeczky helyét a makói születésű – alsóbb iskoláit Szegeden végző – 32 éves Mályusz Elemér foglalta el, aki utóbb a magyar középkorkutatás talán legjelentősebb alakja lett. Erre azonban már nem Szegeden került sor, hiszen Mályusz 1934-ben Budapestre került, és a Pázmány Péter Tudományegyetemen hozta létre nevezetes népiségtörténeti tudományos iskoláját. Mályusz megüresedett állását az egészen fiatal (29 éves) Deér József foglalta el, Hóman Bálint tanítványa, aki később szintén jelentős tudományos karriert futott be. Ennek csak nyitánya kapcsolódik Szegedhez, hiszen 1940-ben Deér – a szegedi egyetem több tanárával együtt – a Magyarországhoz visszatért Kolozsvárra távozott, majd a második világháborút követően nyugati emigrációba kényszerült. Tovább gyengítette a szegedi középkor po-

zícióit, hogy Erdélyi László 1938-ban nyugdíjba vonult, 1941-ben pedig Fögel József elhalálozott. Az 1940-es évek a középkor képviselete szempontjából határozott visszaesést jelentettek a megelőző 20 esztendőhöz képest. A két új professzor közül Hermann István Egyedtől sem állt távol a középkor, Tóth László pedig főleg a medievalisztika szakemberének számított, de nem voltak jelentős formátumú történészek.

Új kurzus a szegedi történészképzésben és -kutatásban 1949/1950-ben kezdődött a politikai rendszerváltásnak megfelelően. Hermann nyugdíjba küldték, Tóth Lászlót könyvtárba helyezték át. Az újonnan Szegedre érkezett káderek révén megerősödött az új- és a legújabbkor, háttérbe szorult a középkor. Ez utóbbi diszciplínát átmeneti jelleggel Lederer Emma (egy évig), majd Kulcsár Zsuzsanna (négy évig), illetve állandó jelleggel Karácsonyi Béla képviselte. Miután Kulcsárt 1957-ben a forradalom alatti magatartása miatt fegyelmi úton elbocsátották az egyetemről, a szegedi középkor teljesen Karácsonyi kezére került, aki tudományos fokozatot hosszú pályája során sem szerzett (ezért tanszékvezetői funkcióba sem kerülhetett). Leértékelődött a tudomány művelése, az elsődleges helyet az eszme tisztasága, az azon való éber őrködés, a hallgatók átnevelése, meggyőzése foglalta el. Azok a klasszikus polgári értékek (a tudás megszerzésének fontossága, az oktatás és a kutatás szabadsága, a professorok tekintélye stb.), amelyek a szegedi egyetem történészképzését 30 éven át jellemezték, 1950 után hosszú időre elenyésztek, devalválódtak, egyértelműen a politika szempontjainak rendeződtek alá. A Kulcsár Zsuzsanna helyére került Wittman Tibor ugyan neve szerint középkori – egyetemes történeti – tanszéket vezetett, de ez az akkori idők szóhasználatának megfelelően a feudalizmussal volt egyjelentésű, és a 18. század végéig terjedő hatalmas korszakot fogta át. Wittman kutatásai a 16. száza-

is. Makk Ferenc szerkesztésében kétkötetes egyetemi jegyzet (tanulmánykötet) jelent meg a régebbi magyar történelemről számos szegedi szerző közreműködővel, továbbá e sorok írójának kezdeményezése biztosította azt, hogy a hallgatók az őskortól 1490-ig szegedi egyete-

mi jegyzetekből tanulhassák a magyar középkort (amiből utóbb, 1526-ig kiegészített formájukban országos egyetemi tankönyvek születtek). Továbbra is rendszeresen jelentek meg a szegedi egyetem *Acta Historica* kötetének tematikus középkori számai.

A megalakulás

Az SZKM 1992 tavaszán nem a semmiből jött létre, ekkori kialakulásának jól kitapintható, évtizedekre visszamenő előzményei voltak. Hogy mégis 1992-ben (és nem korábban) alakult meg, az két körülménnyel kapcsolatos. Mindkettő a rendszerváltással van összefüggésben, az egyik közvetlenül, a másik közvetve. A Kádár-korszak évtizedei alatt (tehát 1989-et megelőzően) efféle civil szerveződés létrejöttének kérdése egyáltalán napirendre sem kerülhetett. A puha diktatúra nem szívelhette a magukat öntevékeny módon életre hívó, állami kontrollt nem igénylő és nem vállaló szerveződéseket. Ennélfogva mi sem gondolhattunk (és nem is gondoltunk) a rendszerváltásig arra, hogy saját organizmust hívjunk létre, noha a keretek már évek óta adottak voltak, műhelymunka folyt, közös, ám mások égése alatt megjelenő kötetek hagyták el a nyomdát, alkalmasint nem is kis számban. Hogy a meglevő lehetőségek 1992 tavaszán juttatták el a szegedi középkorkutatókat önálló szervezethez, az éppen a bejáratott publikációs fórumok, a régi könyvkiadási mechanizmus összeomlásának volt köszönhető. A tapasztalatok 1989 óta gyűltek, de csak ekkorra vált világossá, hogy a rendszerváltás elérte a könyvkiadást is. Hogy magam erre már 1990-ben ráébredtem, az mutatja, hogy az Anjou-kori oklevéltár általam szerkesztett, a megjelenés idejét és a korszakot is tekintve első kötetét ez évben már mi adtuk ki úgy, hogy saját magunk készítettük el a sokszorosítás alapját képező mesterpéldányt. Az átmeneti viszonyok jelzője, hogy komoly vegzatúrában volt részünk amiatt, mert egy kollégánk nevét szerepeltettük felelős kiadóként, akinek a „régimódi” szerint erre nem volt jogosultsága. (Jobb híján ugyanezt a megoldást választottuk az oklevéltár 1991-ben megjelent VII. kötete esetében is.) Komolyan érintett bennünket, hogy egy sor kéziratunk „ragadt bent” korábban rangos, jól prosperáló kiadóknál (Gondolat, Tankönyvkiadó), amelyek most a csőd szélére kerültek, illetve megszűntek. Az SZKM létrejöttét a tudatos felismerésen túl az a félelem is motiválta, hogy az összeomló nagy állami kiadók maguk alá temethetik a mi szellemi értékeinket is. Gyors akcióba kezdtünk, hogy a romok és törmelékek alól kimentsük (visszakérjük, „kivásároljuk”) saját munkáinkat. Ez azonban csak a tendőket egyik fele volt. Ezzel párhuzamosan gondolkodni kellett azok közzétételéről, vagyis meg kellett teremtenünk azt a kiadói háttérrel (a már régebb óta meglevő szellemi bázis mögé), amely gondoskodik a szegedi medievisztika eredményeinek publikálásáról. Ezért alapítottuk meg a civil szervezetet, és a cégbírárságtól kértük az SZKM bejegyzését, ami 1992 tava-

szán megtörtént.

Első önálló, az SZKM nevével fémjelzett munkánkat az alábbi módon segítettük napvilágra. Mályusz Elemér e sorok írójával tervezte a 80-as években a középkori oklevelekbe foglalt elbeszélő részek magyarra fordított szövegeinek közreadását. Mályusz a még el sem készült kéziratot lekötötte a Gondolat Kiadó számára, hogy annak Nemzeti Könyvtár címet viselő igényes sorozatában jelenjék meg. Fögler Klára személyében már a kiadói szerkesztő is ki volt jelölve. Ekkor azonban Mályuszt előrehaladott kora, súlyosbodó és gyakori betegségei megakadályozták az érdemi munkában, ami döntően rám hárult. A négy évszázadot átívelő szöveganyagot 18 szakember fordította (16 szegedi és két budapesti), ami szintén nem ment egyik napról a másikra. Közben Mályusz Elemér meghalt (1989), amikor pedig a kötet kézírata a Gondolat Kiadóhoz került, az az elfelejtetlenség közelébe jutott. Hosszas ottani pihenés után a kiadó akkori igazgatójával megegyezésre tudtam jutni, hogy a kötetet mi, vagyis az SZKM adjuk ki, de az impresszumban mint az SZKM és a Gondolat Kiadó közös kiadványát szerepeltetjük, és a Gondolattól levő jog „visszavásárlásának” másik elemeként a példányszám egy részét értékesítésre átadjuk a Kiadónak. Hogy mennyire szegedi kiadvány lett az SZKM első, e névvel jegyzett kötete (Középkori históriák oklevélkben, 1002–1410), azt két körülmény jelzi. Egyrészt az általam megálmodott Szegedi Középkortörténeti Könyvtár sorozat első köteteként jelent meg, másrészt – és materiálisan ez a döntő mozzanat – négy szegedi szervezet (a Szegedért Alapítvány, a Délmagyarország Könyv- És Lapkiadó Kft., a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. szegedi fiókja, valamint az Országos Takarékpénztár És Kereskedelmi Bank Rt. Csongrád Megyei Igazgatósága) támogatásával jött létre. Magam akkor szereztem az első keserű (de a kötet megjelenésének bizonyossága szerint alkalmanként örömteli) tapasztalatokat az éppen csak bimbózó magyar vadkapitalizmus létformáiról, amikor a kötet kiadási költségének „össze-kegyelése” érdekében egy sor szegedi cégvezető előszobájában vártam bebocsátására (és nyertem gyakori visszautasítást). Illesse köszönet a lelkes szerzői gárda (mint a szellemi apport hordozói) mellett azt a négy szervezetet, amely nélkül a földbe elvetett mag nem kelhetett volna ki, és az SZKM zseni palántája nem szökkenhetett volna szárbá. Mert ettől kezdve – ha nem is illik ilyenről fennhangon beszélni – az SZKM históriája voltaképpen erősen sikeres történet.

A tevékenység

Amikor 2002 tavaszán – a tízéves jubileum kapcsán szűk körben – számba yettük a megtett utat, és kasszát csináltunk, azt kellett megállapítanunk, hogy ezen idő alatt összesen 43 kötetet bocsátottunk közre. Persze, egy kiadó esetében az évi alig több mint négy (pontosan: 4,3) kötet – már ami a mennyiségi oldalt illeti – egyáltalán nem számít kiemelkedő produktumnak. Az SZKM azonban nem pusztán kiadó. A hagyományos értelemben vett professzionális kiadó könyvek világra segítségével foglalkoztatott, abban a könyv megszerkesztésének, kiadásának szakemberei dolgoznak, méghozzá úgy, hogy mások, idegenek művei körül bábáskodnak. Az SZKM tudósokat tömörít, ifjabb és idősebb kutatókat, akik időről időre megbeszélik egymással szakmai problémáikat, műhelymunkában vesznek részt, confe-

renciákat szerveznek és tartanak, arra érdemes szakmai műveiket saját kiadásukban közzéteszik. A 43 könyvet azért sem szabad kevésnek tartani, mivel – szemben a legtöbb, sokoldalú profillal rendelkező kiadóval – az SZKM ezt a 43 kötetet egyetlen témakör, a középkor (azon belül is döntően a magyar középkor) tárgyköréből adta ki, vagyis ha már mindenképpen kiadónak is akarjuk minősíteni az SZKM-t, akkor erősen szakosodott kiadónak kell tekintenünk. De hogy mégse tekintsük pusztán kiadónak, elég arra hivatkozni: míg a hagyományos kiadók a szellemi tevékenység végső formájával, a kész kéziratral találkoznak csak, addig az SZKM önmagában hordozza és jeleníti meg a szellemi munka valamennyi fázisát és annak könyv formában történt testet öltését is.

Az 1992. évi formális (illetve az 1990. évi tényleges) induláskor még nem látszott világosan, de mára, tíz év elmúltával már kikristályosodott: az SZKM három szériában ad ki könyveket. A Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1992 óta 18 kötetet számlál. Ebben részt magyar nyelvű monográfiák, részint célirányos forrásközlések jelennek meg. A monográfiák között a magyar őstörténet utolsó szakaszáról (Tóth Sándor László tollából), az 896–1196 közti magyar külpolitikáról (Makk Ferenc), a kora Árpád-kori törvényhozásról (Jánosi Monika), az Árpád-kori magyar történelemről, a magyar állam és a magyar nemzet megszületéséről, a székelyek eredetéről, a korai Erdélyről (Kristó Gyula) lehet olvasni. A kútfőket a 9. századi avar továbbélésével kapcsolatos görög nyelvű dokumentumok (Olajos Teréz), a középkori magyar történelem legfontosabb, válogatott forrásai (Blazovich László–Kristó Gyula–Makk Ferenc), a honfoglalás, valamint az államalapítás iratanyaga, az oklevelekben foglalt elbeszélő részek, a Kun László királlyal kapcsolatos iratok (Kristó Gyula) képviselik. Külön kötet tartalmazza Ludovicus Tubero Kortörténeti feljegyzéseinek magyar vonatkozásait (Blazovich László–Galántai Erzsébet), Buda város jogkönyvét (Blazovich László–Schmidt József), kétnyelvű a szövege a Kijevi Évkönyv magyar illetékességű helyeinek (Font Márta), forrástékák a Várad Regestrum helyneveit közreadó adattár (K. Fábán Ilona). A forrásközlések kivétel nélkül magyarázatokkal, kommentárokkal ellátva látnak napvilágot.

A második széria az 1990 óta folyamatosan megjelenő Anjou-kori oklevéltár. Ennek megindítását az Anjou-kori kutatásoknak az 1980-as években szinte reménytelenül visszamaradott állapota indokolta. A célkitűzés szerint évről évre haladva minden magyar vonatkozású oklevelet, diplomáciai iratot, levelet regeszta (tartalmi kivonat) formájában tesz közzé magyar nyelven, az egyes iratokra vonatkozó részletes kritikai apparátussal (örzési hely, az irat állapota, pecsétje, hátoldali feljegyzései, esetleges kiadásai, hamis volta stb.). A végcél az 1301–1387 közti időszak sok tízezernyi oklevelének publikálása. A 1990 és 2002 közti 12 év alatt 15 kötet látott napvilágot, ami példátlan ütem a hasonló hazai és európai vállalkozások sorában. Eddig megjelent az 1301–1328 közti időszak, az 1333., az 1339. és az 1340. év anyaga (Kristó Gyula, Blazovich László, Géczi Lajos, Almási Tibor, Piti Ferenc). Még néhány esztendő, és rendelkezésünkre fog állni Károly Róbert egész uralkodásának (1301–1342) teljes iratanyaga. Ezzel a 42 év a legjobban ismert magyar történeti korszakká lép elő, és ennek függvényében az Anjou-kor első fele a legjobban kutatott, illetve legjobban kutatható időszakká válik. Példa nélküli ugyanis, hogy jelentékeny hosszúságú, 42 éves, vagyis másfél emberöltőre kiterjedő korban gyakorlatilag mindent tudjunk, amiről forrásanyag maradt ránk.

Az SZKM harmadik szériája mindazokat a munkákat magába fogadja – szám szerint tízet –, amelyek nem tartoznak az első kettőbe, típusukat tekintve ezek az idegen nyelvű monográfiák és a magyar nyelvű tanulmány-

kötetek. Az előzőt Font Mártának Könyves Kálmánról, Kristó Gyulának pedig a 9. századról szóló angol nyelvű összefoglalója képviseli. A tanulmánykötetek között talá-lunk professzorok (Makk Ferenc, Kristó Gyula) tiszteletére kiadott Festschrifteket, az ő korábbi írásait tartalmazó gyűjteményes köteteket, fiatal kutatók munkáiból összeállított könyveket, egyháztörténeti tárgyú tanulmánygyűjteményt.

Bár nem viseli magán az SZKM emblémáját, de szellemi produktumai között kell megemlíkeznem a Korai magyar történeti lexikonról, ami a szegedi középkorkutatás mint bázis nélkül biztosan nem készülhetett volna el. Nemcsak azért, mert főszerkesztője (Kristó Gyula) és két szerkesztőjének egyike (Makk Ferenc) szegedi, hanem azért is, mert 170 szerzőjének egynegyede is szegedi, akik létszámuknál jóval nagyobb arányban vették ki részüket a 2300 szócikk megírásából. Az anyagában a 800 és 1400 közötti hat évszázadot feldolgozó szaklexikon az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg, és a kiadó a munka elkészülte érdekében tett szegedi szellemi erőfeszítéseket azzal juttatta kifejezésre, hogy az 1994. tavaszi könyvheti kiadvány sajtóbemutatóját Szegeden rendezte meg. Azóta a mű, amely akadémiai nádíjban részesült, nélkülözhetetlen kézikönyv lett itthon és külföldön egyaránt.

Hogy miként ítéld meg az SZKM első tíz évét, arra természetesen legkevésbé a sorok írója hivatott. Vannak azonban olyan, közvetett és közvetlen mutatók, amelyek objektivitásához aligha fér kétség. Az olvasói igénynek engedve számos kötetünket kellett újra kiadnunk. Más esetekben az SZKM által közrebocsátott munkák közül több második kiadásban rangos fővárosi kiadónál (Ballasi, Kossuth) látott napvilágot, nagyobb nyilvánosságot biztosítva így olyan, közérdeklődésre számot tartó témáknak, mint a székelyek eredete vagy a magyar nemzet megszületése. Egy fővárosi kolléga megjegyzése szerint az SZKM könyvsorozata pénzügyi bravúr, hiszen akkor indult el, amikor a magyar könyvkiadás addigi tartópillérei sorban kidőltek, zászlóshajói rendre elsüllyedtek, és az életben maradáshoz, valamint a szolid fejlődéshez annak ellenére biztosítani tudta, hogy viszonylag szűk olvasóközönség igényeit elégíti ki. Hogy azonban az SZKM esetében nem egyszerűen csak erről van szó, hanem komoly tudományos értékek felszínre hozásáról, közrebocsátásáról, azzal kapcsolatban érdemes hivatkozni Békési Imre nyelvészprofesszor megítélésére. Amikor a lap 2001. januári számában neves szegedieket kérdezett meg az elmúlt 120 év „toplistájáról”, egyebek között arra szólította fel őket, hogy nevezzék meg ezen időszak három, legelőbbre mutató szegedi szellemi teljesítményét, Békési Imre ezek közé helyezte az SZKM-t is: „A benne készülő művek gazdag sorozata nemcsak saját tárgyát, a magyar középkor kutatását reprezentálja, hanem – Szegeden, de nem csak Szegeden – a magyar társadalomtudományok felső szintjét is kijelöli”.

Tervek

Minden tervezéshez pénzügyi alapok kellenek. Az SZKM eddig is élvezett városi támogatásokat, kiemelten a Szegedért Alapítványt. A tervek csak úgy valósíthatók meg, ha a pénzügyi források, amelyek egy nonprofit szervezetet életben tartanak, a továbbiakban sem apadnak el, a város, a megye, a cégek, a bankok is készek támogatni – mint tették 1992-ben – az SZKM-t. Hála a szegedi egyetemen medievisztika szakon és a középkori doktori iskolában folyó képzésnek, a személyi feltételek adottak. A három sorozat mindegyikében kész a terv a soron levő kötetekre. A Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19. darabjaként Font Márta Árpádok és Rurikák című munkáját lát napvilágot. Az Anjou-kori oklevéltár a következő két évben akár hét kötetrel is bővíthet: folynak a munkálatok az 1329–1331., az

1335–1337. és az 1341. év anyagát illetően. A harmadik szériában az Olajos Teréz professzornő tiszteletére készült Festschrift, valamint Makk Ferenc tanulmánykötete várható. Hamarosan egy újabb, fiatalok munkáit csokorba gyűjtő kötet munkálatai megindulnak. Amikor 1996-ban a Történelmi Szemle című szaklapban az SZKM indulásáról és első esztendeiről adtam számot, a perspektívákat illetően ezt írtam: „Hogy a felfelé ívelő pálya folytatódik-e, sok körülménytől függ: a kutatások anyagi megalapozottságától kezdve a hazai és nemzetközi központokkal való kapcsolattartáson át az eredményekben testet öltő erőfeszítések szakmai-társadalmi megbecsüléséig”. Ez továbbra is érvényes.

Kristó Gyula

Szeged kriszkindlje. Szegedi Paprika. 1907. dec. 22. — A várt karácsonyi ajándékok: a tanyai vasút, a városi szénkészlet, a m. kir. tudományegyetem, új kölcsön, eszményi nő (!?) és a villamos.

Szervezés és szervezet

A város intézménytörténetéből (1872–1918)

Hetedik közlemény

Az állami anyakönyvezést 1895-ben vezették be Szegeden is. A városban a közgyűlés erre külön, a belügyminiszter által kinevezendő anyakönyvvezetői tisztséget szervezett, a külterületi közigazgatási központokban pedig a két rendőrbiztos kapta meg ezt a feladatot is (Kj. 1895/223., 295., 1896–15041. lt.; SZH 1895. júl. 10.; SZN 1895. okt. 27., 29.).

A közgyűlés 1895-ben ismét utasította a tanácsot, hogy a szervezőbizottság meghallgatásával terjesszen elő javaslatot a szervezeti szabályzat módosítására az 1896. évi tisztújítás előtt. A cél most már nem az öleső közigazgatás volt, hiszen 1890-ben már bebizonyosodott, hogy a személyi állományt és fizetését nem lehet lényegesen csökkenteni: amit megtakarítanak a vámon, elfolyik a réven. A tanács ezúttal a tanácsi ügyosztályok és a szakhivatalok vezetőinek véleményét kérte ki a szükséges módosításokról; az így befutott igények szolgáltatták a szervezőbizottság tárgyalásának alapját.

A Szegedi Híradó már 1895. október 9-én foglalkozott a szerinte legfontosabb reformkérdésekkel. A város közbiztonságát szem előtt tartva mindenekelőtt a rendőrség nagyarányú fejlesztését sürgette. „A szegedi policia nagyon primitív, nagyon alkalmatlan szervezettel kénytelen teljesíteni kiválóan fontos hivatását, és ha eljárásában addig nem tudott olyan kritikai színvonalra emelkedni, mely teljes megnyugvást szerezhetne Szeged lakosságának, az nem a tisztviselők személyes energiájának hiánya miatt, hanem inkább a létszám csekélyisége és a beosztás ferdesége miatt történt. — Jó rendőrség nélkül nem lehet elképzelni jó közigazgatást. [...] Modern rendőrség nélkül a végrehajtás felületes, hiányos, ilyen végrehajtás mellett pedig a hatósági intézkedések célravezetőek nem lehetnek.”

A rendőrség mellett a mérnöki tisztség (hivatal) igyekezett

szervezetét kibővíteni, a nagy építkezések ugyanis túlságosan megerhelték az addigi, a Víz óta már többször emelt létszámot. „Nem a mérnöki tisztség — hangoztatta a cikkíró —, maga a város közönsége követeli ennek a hivatalnak az organizálását, mert nincs megelégedve az építkezések eddig folytatott módjával, és belátja, hogy nem a tisztviselőkön, hanem a rendszeren, mely közé szorítva vannak, múlik a rendszertelenségek egész sora.”

A tiszti főügyészség hivatalának egy alügyésszel és két ír-nokkal való megerősítését a *sommás eljárásnak* a polgári perekbe való bevezetése indokolta.

Az adóhivatal vezető tanácsnok volt egyedül, aki létszámcsökkentést ajánlott a végrehajtói karban, ugyanakkor néhány tisztviselő fizetésjavítását kívánta azzal, hogy „ezek munkája nem áll arányban javadalmazásukkal” (Szeged tisztújítás előtt. A városszervezés módosítása. SZH 1895. okt. 9.).

A szervezőbizottság 1896 januárjában tárgyalt minderről. A tárgyalások itt is, április 8–9-én a közgyűlésen is nélkülözték a nagyobb várospolitikai vitákat. Mintha az ellenzék is belefáradt volna a korábban is kilátástalannak bizonyult módosító javaslatokba. A szervezőbizottság január 16-i ülésén Polczner Jenő — a függetlenségi beállítottságú közgyűlési tagok számának növelésére — mégis megkísérelte a kétségtelenül aránytalan képviselő arányosítását. Adatai szerint pl. az I. (belvárosi) kerületben 696 választó 36 bizottsági tagot választott, a IX. (röszke-domaszéki) kerületben viszont 1483 szavazóra 12 városaty jutott. Ezért indítványozta, hogy a választókerületekben az 1890. évi népszámlálás alapján választandó 166 bizottsági tagot a törvény 30. §-ának megfelelően arányosan osszák el a kilenc választókerület között. Ezen arányos felosztás az alábbiak szerint történt volna.

Th. vál. ker.	Választó	Th. biz. tag
I.	696	20
II.	533	16
III.	584	18
IV.	421	12
V.	536	14
VI.	487	14
VII.	447	14
VIII.	787	22
IX.	1542	44

Toth Pál főjegyző könnyen elhárította az ellenzéki javaslatot, mondván, igaz ugyan, hogy a törvény a mandátumok számának és arányának tízevenkénti újra való megállapítását írta elő, ám egy 1892. évi belügyminiszeri körrendelet „a törvényt bizonytalan időre hatályon kívül helyezte” (A szervező bizottság ülése. SZN 1896. jan. 17.).

E fölülvizsgálat néhány módosításra vezetett ugyan, a törvényhatósági szervezetet azonban alapjaiban nem érintette. Tekintsük át ezek fontosabbjait a tárgyalás és a szakaszok sorrendjében.

A szervezőbizottság javasolta, hogy a polgármesternek vagy helyettesének akadályoztatása esetén ne valamely szak- vagy segédhivatal vezetője legyen az eseti (*ad ho*) bizottságok elnöke, hanem az ügyet előadó tanácsnok. A tanács ebbe így azért nem evezhetett bele, mert ez az illető tanácsnokot sürgős és fontos ügyek elintézésében gátolná, miért is a 36. §-nak – a közgyűlés által elfogadott – kiegészítése úgy hangzott, hogy e bizottságok „elnökeit a közgyűlés, illetőleg a tanács jelöli ki”. Egyébként a háromévenként újraválasztandó bizottságok közé besorolták magát a *szervezőbizottságot* is, amelyet eseti bizottságként tíz évvel ezelőtt küldött ki a közgyűlés, s azóta még tagjait sem pótolták, pedig a legtöbbször tevékenykedő bizottság volt (36. § B.).

A *polgármesteri hivatal* teendői törvényi rendelkezések folytán, mint az ügyforgalom is mutatta – 1890-ben 1762; 1895-ben 3768 ügyfél volt –, úgy megnövekedtek, hogy az ott működő egyetlen aljegyző már nem tudta azokat ellátni, ezért egy új osztályjegyzői státust szerveztek mellé (48. §).

A közgyűlés a tanács hatáskörét kiterjesztette a városi vállalkozók, valamint a concessióval bírók felügyeletére is (51. §, 7. bek.). E feladatkört az „arra hivatott városi közegek” ugyan eddig is ellátták, „mégis a felelősség megállapítása és a város érdekeinek megóvása” végett, a szerzett tapasztalatok alapján szükség volt, hogy „a tanácsnak felügyeleti kötelezettsége nyilvánvalólag előírva legyen”.

A közgyűlés nem látta teljesíthetőnek a *tiszti főügyész* azon igényét, hogy a joggyakornoki állás helyett egy harmadik alügyési státus is szerveztessék, azt tartotta ugyanis, hogy a fő- és az alügyész, a tiszteletbeli ügyészek szükség szerinti bevonásával, el tudja látni feladatát akkor is, ha a bíróságok egyszerre tűznének ki a várost érintő (sommás) tárgyalásokat. Az egyetlen, megszüntetésre ítélt joggyakornoki státus helyett újabb két írnokot szervezett a közgyűlés, s így a tiszti ügyészi hivatalban öt írnok lett.

A *tiszti főorvos* előterjesztése nyomán az *egészségügyi szervezet* számos pontját érintette a revízió. Így pl. a város közvetlen környékét képező feketeföldeket a szomszédos városi orvosi kerületekhez, s nem a külterülethez csatolták (131. § 4. bek.).

A lényegileg változatlan összetételű *mérnöki hivatal* feladatkörét újabbakkal bővítették. Kimondták, hogy sürgős esetekben más törvényhatósági szervek – pl. az árvászeknek, a kapitányi hivatalnak, az adóhivatalnak – közvetlen megkereséseit is köteles teljesíteni, ami azonban a tanácsnak utólag be-terjesztendő” (147. § B/17.).

Az *adóhivatalban* néhány elnevezésbeli változás történt. A tanács és utána a közgyűlés az adóhivaltól támasztott fizetésjavítási kérelmeket ezzel utasította el: „nem találja sem indokoltnak, sem méltányosnak, hogy némely alkalmazottak fizetése a város többi alkalmazottjai járandóságainak emelése nélkül javíttassék”. E kérdés eldöntése csak akkor lesz aktuális, „amikor a város pénzügyi helyzete lehetővé teszi, hogy a közgyűlés az összes városi alkalmazottak fizetésének emelésével (lakbérkérdés rendezésével) foglalkozzék”. A közgyűlés ennek ellenére megadta a kért fizetésjavításokat, melyekkel csupán „a hatóság hasonló állású alkalmazottjainak” szintjére emelte javadal-

mazásukat. A *rendőrfőkapitány* előterjesztését, amely egy alkapitányi, egy rendőrbiztosi, egy őrzetetői, két első- és öt másodosztályú rendőri állás szervezését proponálta, a szervezőbizottság elutasította azzal, hogy „ne szaporítsuk a rendőrséget, mikor ügyis átveszi az állam”. Érdekes Wagner-Károly elutasító véleménye. „Jó puskával – úgymond – mindenki megvédelmezheti a saját házat” (A szervező bizottság ülése. SZN 1896. jan. 16.).

A tanács és nyomában a közgyűlés bizonyos mérvű bővítéssel mégis egyetértett; megszervezte a harmadik alkapitányi állást, valamint a VI. választókerület önálló rendőrbizottsága helyett a „Szege”-vasútállomást is magába foglaló V. rendőrbiztosi kerületbe egy segéd rendőrbiztost állított be.

Az *új alkapitányi állást* a kapitányi hivatal ügyforgalmának megugrásával indokolták; ez 1890-ben még csak 16 585, 1895-ben viszont már 35 376 ügyre terjedt ki. „A nagy felelősséggel járó szorosan vett rendészeti, helyesebben közbiztonsági ügyek kezelésére szükséges; ki a kapitánynak oly közege legyen – indokolták e bővítést –, hogy távolléte vagy akadályoztatása eseteiben helyette rendelkezéseket tehet, hogy annak föllebvalói jellege kétségtelen legyen a tiszteletbeli alkapitányi címmel felruházott rendőrbiztosok előtt is; valamint legyen egy rendőrtisztviselő, aki úgy a helybeli, mint a vidéki előnyomozási ügyekben is a rendőri megelőző szolgálat vezetésével állandóan [...] foglalkozhassék; végül pedig, hogy a városi éjjeli rendőri inspektio szolgálat nagyobb megterhelés nélkül életbe léptethető legyen.”

A közigazgatási végrehajtások eszközzésére – a rendőrséget ez alól mentesítve – egy-egy bel- és külterületi végrehajtói státust is megszerveztek (223/A. §), a tanyai kapitányokat és esküdtkeket pedig kötelezték a város javára foganatosított végrehajtások alkalmával lefoglalt ingóságok őrzésére, zárgondnokságára (196/A. §).

A 41 631/1895. belügyminiszeri rendelet értelmében megszervezték a *mezői rendőrséget* is, melyet tanyai esküdték (63), lovasrendőrök (25), erdőőrök (6), körtöltés-őrök (3), a vetyeháti mezőőr, három csász és egy ideiglenes erdőcsász teljesített (222/A. §).

A városi alkalmazottak szolgálati viszonyát illető újítások közül kiemelendő, hogy a szolgálai személyzet tagjaival, közöttük a rendőrökkel szemben a polgármester kisebb fegyelmi vétségek esetén nem kényszerült az elbocsátás túl szigorú büntetéséhez nyúlni, hanem a fizetésükből levonandó, 50 forintig terjedő bírság kiszabására is jogosult lett (233. §).

Szegezen a vasárnapok és az ünnepnapok kivételével, amikor „csak” délelőtt volt hivatal, ebédszünettel megszakított egésznapos félfogadás volt. Már az 1890. évi reform során, majd az 1894. évi költségvetés tárgyalásakor ismételtlen fölvetődött, hogy a fővárosihoz hasonlóan Szegezen is egyfolytában, délelőtt legyen félfogadás. Mivel a megkérdezett hivatalfőnökök többsége is emellett nyilatkozott, a közgyűlés be kívánta ezt vezetni, úgy hogy a hivatali órák köznapokon reggel 8 órától délután 2 óráig, ünnep- és vasárnapokon (!) pedig 8 órától 12 óráig legyenek. Ez alól kivételt csupán a polgármester tehetett volna. A délutáni munkaidő beszüntetését számos tényező – a kevesebb idővesztés, a jobb ellenőrizhetőség, idő adása az önművelésre és „tisztességes mellékkeresetre”, télen világítási és fűtési megtakarítás – tette indokoltá. E módosítás ellen a „közönség” igényeire hivatkozva Fodor Károly tanácsnok fölbebezt a miniszterhez, és ő vissza is állította az ebédszünettel megszakított, délelőtti és délutáni munkaidőt. Tudtommal korszakunkban nem is változtatták meg e munkarendet.

A belügyi államtitkár 1896. december 7-én kelt 107 103/14. III. fő. sz. válaszában három témakört érintett. 1. Indokolatlannak vélte és ezért visszautasította némely városi pénzügyi tisztviselők és kisegítő személyek javadalmazásának a többi alkalmazottétól függetlenül való fölemelését. 2. A „közönség” igényeire hivatkozva, Fodor Károly adóügyi tanácsnok fellebbezésére visszaállította a délelőtti és délutáni hivataloskodást, s törölte a 234. § 7. pontjának módosítását. 3. Pillich Kálmán fellebbezését, amely a házi pénztárnoki címnek főpénztárnokra való visszaállítását kezdeményezte, további tárgyalásra küldte le a közgyűlésnek.

A tanács minden kifogást elfogadott; az 1897. január 4-i közgyűlés viszont az 1. pontot illetően kitarott véleménye mellett. Szerinte itt nem fizetésemelés történt, „hanem csak pótlásai

azon különböznek, mely ezen alkalmazottak és más hasonló állású és munkakörű városi alkalmazottak fizetései, illetőleg általánai között tényleg mutatkoznak" (1887:440.). Ezért e kérdésben újabb, felvilágosító kérelmet rendelt a miniszternek küldeni.

A 2. és 3. pontbeli észrevételt viszont egykönnyen magáévá tette a közgyűlés. Az utóbbira vonatkozóan rögzítette, hogy a Város hatóságának kezelése és felügyelete alatti pénztárak az alábbiak:

- a) a házipénztár;
- b) az adópénztár;
- c) a központi javadalmi pénztár és
- d) kilenc első, valamint hat másodosztályú vámpénztár.

Az a) alatti házipénztár kezelte

- aa) a községi házipénztár;
- ab) a letétpénztár,
- ac) az árvtárt,
- ad) a közkórháztart;
- ae) a szegénybeteg-ápolási pénztár,
- af) az árvaházi pénztár,
- ag) a tisztviselői nyugdíjpénztár,
- ah) a Pester Lloyd-pénztár,
- ai) az utóépítési- és fenntartási pénztár,
- aj) a közúti, vashíd- és rakpartfenntartási pénztár,
- ak) a cseléd-ösztöndíjalapi pénztár,
- al) az összes alapítványokat,
- am) az 1884:IV. tc. hatálya idején a középítési alapot és leté-
teit, valamint

an) az a-d) pontbeli pénztáraknak a gyűjtőpénztára is volt, amelybe „az összes pénztárak időközönként a város jövedelmeit beszolgáltatják”.

A házipénztár ezért valóságos *főpénztár* lett, amint 1872-től 1884-ig is az volt, s ekkor keresztelték át indokolatlanul házipénztárnak. A közgyűlés készségesen visszaállította a korábbi elnevezést, *főpénztárnokká* keresztelve át vezetőjét, akit egyébként „a közönség által a régi hagyományoknak megfelelően igen helyesen” továbbra is *főkamarásnak* neveztek (T. 1896:3914. lt.).

A századfordulón – miként azt a *Szeged története* erre vonatkozó helyén (3: 656–663.) részletesebben áttekintettem – több mint négy esztendőn át folytak a reformmunkálatok, melyek az 1900. október 22-i költségvetési vitával kezdődtek (1900: 524/1–2.), s a szervezeti szabályrendelet átfogó módosítása belügyminisztériumi jóváhagyásának 1903. november 19-i közgyűlési kihirdetésével fejeződtek be (1903: 735.). A kiadások apasztását előkészítendő eleinte (1900–1902) egy ad hoc egyszerűsítő bizottság is foglalkozott az ügygel, majd azt a szervezőbizottság vette át, s terjesztette a tanács révén a közgyűlés elé (1902–1903.). Az előkészületi munkálatok több szálon futottak. Külön foglalkoztak a városi intézmények, pl. a városi *választókerületek* újrászabályozásával; az átfogó reformból is kiemeltek néhány részletkérdést – így a tanyai kapitányok ügyét –, míg végül – a részkérdésekben (pl. a tanyaiaknak kedvezőbb közgyűlési tárgysorozat-összeállítás ügyében) való fellebbezések minisztériumi elbírálásával vált teljessé a reform. E revidált szervezeti szabályrendelet 1904. január 1-én lépett hatályba.

Amint az eddigi reformoknál, most is csak a legfontosabb és legjellemzőbb módosításokat emelem ki, a részleteket a szervezet c. részbe utalom.

Szeged lakossága az 1901. évi népszámlálás szerint 100 270 polgári személyt számlálván, a törvényhatósági bizottság a törvény értelmében a maximális 400 tagból, közöttük 200 virilis (legtöbb adót fizető) és 200 választott tagból állhatott volna. A törvény értelmében egy helyhatósági választókerület legfeljebb 600 választót számlálhatott, ezért többet meg kellett osztani, a kilencediket pl. három részre is. E felosztás, valamint az 1881 óta sokszor követelt arányos képviselet beosztás az 1902. évi választói névjegyzéken alapult (4.§). E változás bevezetésére – figyelemmel a hat évre szóló mandátumokra – csak fokozatosan kerülhetett volna sor.

Polczner Jenő ezzel szemben indítványozta, hogy 1. ne az 1902. évi, hanem „a mindenkor érvényes összeírási lajstrom alapján” állapítsák meg a kerületek képviselői arányát; 2. a reform bevezetése ne három, illetve hat év múltán, hanem azon-

nal történjék. A többség leszavazta. Ez törvényen alapult, hiszen 1. a választókerületi beosztást a statútum módosításakor érvényben lévő választói névjegyzék alapján lehetett csak megállapítani, ami persze nem zárta ki a későbbi módosításokat; 2. a mandátum háromévenkénti választásokkal hat évre szólt, s ez a határidőt csökkenteni törvénytértés nélkül aligha lehetett volna. Legfeljebb akkor lehetett volna meggyorsítani e folyamatot, ha a képviselők lemondanak mandátumukról, ami persze ezúttal ágában sem volt...

A statútum 6. §-ába Polczner Jenő indítványára 18:13 arányú szavazás nyomán ismét fölvetették a belügyminiszter által ezúttal sem akceptált bekezdést: „Husz bizottsági tagnak írásban és együttes jelenlétükben beadott kívánatára a főispán, illetve [a] polgármester rendkívüli közgyűlést negyed-, legkésőbb ötödnapra összehívni köteles. Az írásbeli kívánatban a közgyűlés tárgya és a kívánat indokai előadandók.”

A közgyűlés már az 1899:28. sz. határozatával módosítani kívánta a szervezeti szabályrendelet 7. §-át s vele kapcsolatban a 10. §-át. E módosítás szerint már a közgyűlés előtt négy nappal a főjegyzői hivatalban kifüggesztendő a tárgyalásra kerülő ügyek jegyzéke, a meghívók pedig e tárgysorozat közlésével együtt ugyanezen négy nappal korábban kiküldendők (7.§). A közgyűlés előtti napig (24 óráig) beérkező iratok póttárgysorozatba kerülnek; a tanács vagy a polgármester ezek közül egyeseknek az interpellációk és az indítványok megtétele után való sürgős tárgyalását javasolhatja. A sürgősség dolgában a közgyűlés vita nélkül határoz (10.§). Mivel a törvény csak 24 órával korábbi napirend-közzététel és meghívást írt elő, a belügyminiszter az 1899. március 19-i; 24 655. számú leiratában elutasította, amibe a közgyűlés csak úgy nyugodott bele (1899:134.), ha a tanács megígérte: anélkül is betartja a négynapos határidőt, hogy azt a szabályrendeletben rögzítenék.

A közgyűlés ez alkalommal is megismételte az 1899. évi határozatát. Precedensre is hivatkozott. Székesfehérvár közgyűlési ügyrendjének 2. §-ára, amely hasonló, bár csak háromnapos határidőt szab meg, s a belügyminiszter 27 200/1896. számon mégis jóváhagyta.

A belügyminiszter „természetesen” ragaszkodott a törvény 24 órás határidejéhez, ám a közgyűlés ebbe nem nyugodott bele. Az 1903. május 29-i felirat szerint az 1886:XXI. tc. 46. §-ának (3) bekezdése nem zárja ki, hogy „a közgyűlési tárgyak sorozata városi törvényhatóságokban 24 óránál hosszabb idő előtt ki ne hirdetessék, tekintve, hogy 24 órai idő kevés arra [...], hogy a törvényhatósági bizottság tagjai a rendszerint nagy számú közgyűlési tárgyakat tanulmányozzák [...], a 24 órai idő szintén kevés arra, hogy a város belterületétől mérföldnyi távolságokra lakó bizottsági tagok a közgyűlési meghívókat kézhez kapják!” E ragaszkodás a miniszter ellenében hiábavalónak bizonyult; a közgyűlés meghátrált (1903:506.).

Mivel elharapóztak a napirenddel kapcsolatos felszólalások, a tanács javaslatára a közgyűlést ezeket egyszerűen kizárta (10.§), hiába is próbálta ezt ellenindítványával Polczner Jenő megakadályozni. Új volt az a rendelkezés is, hogy széksértés esetén a közgyűlés titkosan szavaz (18.§).

A *jegyzőkönyvek hitelesítése* alkalmazásával sokszor előfordult, hogy egy-egy tárgy vitája során elutasított indítványok benyújtói hiányolták: leszavazott indítványuk nem szerepel a jegyzőkönyvben. Az ilyen vitáknak elejét veendő egyszerűen kimondták, hogy az el nem fogadott (nem önálló) indítványok és módosítványok „a jegyzőkönyvbe[n] helyet nem foglalnak, ha viszont írásban adják be őket, akkor az iratokhoz csatoltnak (27. §).

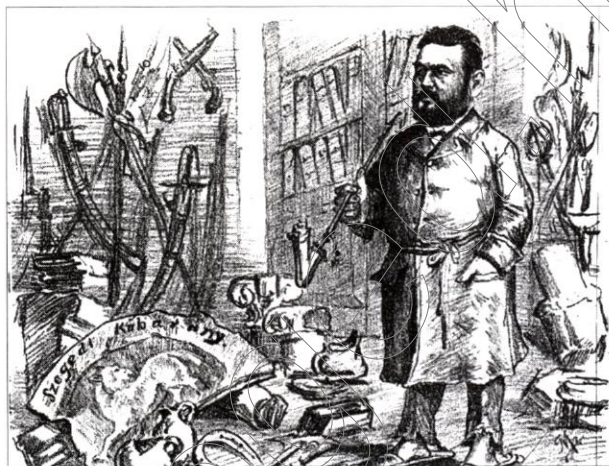
A jegyzőkönyv-hitelesítéseknél gyakorta előforduló vitáknak kívánták azzal elejét venni, hogy a hitelesítendő jegyzőkönyv a hitelesítés előtt egy órával a főjegyzői hivatalban már megtekinthető lett (28. §).

A *színügyi bizottság* tagjainak számát 8-ról 12-re emelték, hogy tagjai kívánatos számban megjelenhessenek. Újként fölállították a *műszaki bizottságot*, melynek tagjai a főmérnök, a főszámvevő, továbbá 24, műszaki minősítéssel vagy ismerettel bíró tag lett.

A miniszter – a neki adott válaszból kiolvashatóan – valamennyi bizottság szervezetét és hatáskörét külön-külön statútumban szerezte volna szabályoztatni. Az általa is elfogadott válasz szerint a gazdasági, a javadalmi, a zenedei, a Somogyi-könyvtár-, az árvaházi, a nyugdíj- és az építkezési bizottságok

Kállay Albert (1843–1922). Közigazgatási jogász. Szabolcs vm. tb. aljegyzője (1867); a BM fogalmazója (1870), a szegedi királybizottság tanácsosa (1879), miniszteri titkár (1882), osztálytanácsos (1883). Főispán Szegeden (1884–1905), Hódmezővásárhelyen (1886–1896) s Szabadkán (1887–1893). „Tout les trois.” — „Barátai nincsenek, csak partnerei. Ebben [...] a szegedi felemás társadalom a hibás, ahol nem tud az ember szemébe nézni senkinek, mert minden számos ember hasra vágódik előtte. Ezért az ő neve, rangja: Mikádó.” (Hüvelyk Matyi, 1889. jan. 1.) *Conditor urbis*; nevét utca és liget őrzi Újszegeden.

Reizner János (1847–1904). Ügyvéd (1871). Aljegyző (1872–1875), főjegyző (1875–1882); 1882-től a Somogyi-könyvtár igazgatója. — „Mint a város egykori főjegyzője erősen kivált törhetetlen munkaereje által.” — „Jobb keze volt Dáni főispánnak, de a politikai fogásokban Dáni Ferencnél ő sem volt jobb.” — „Reiznernek bár német hangzású a neve, a legerőteljesebb magyar, és ha lehet, még ennél is erőteljesebb szegedi szíve.” (Hüvelyk Matyi, 1890. júl. 20.)

bírtak ilyen szabályokkal, a többire vonatkozó általános szabályozás pedig nem tűnt célszerűnek. Egyedül a szűkebb szakbizottságra vonatkozó statútum elkészítésére hívta fel a közgyűlés a tanácsot, ennek elkészülte azonban a revideált szervezeti szabályzat hatályba léptét nem gátolta.

Némileg bővült a polgármester hatásköre, s megváltozott hivatala is. A „polgármesteri irodának előadói teendőket is végző vezetőjévé” a főjegyzőt tették; így az előző alkalommal szervezett osztályjegyzői álláshely feleslegessé vált, hiszen ő az aljegyző segítségével el tudta látni az ottani teendőket.

A megszűnt igazgatási és statisztikai (jogügyi) ügyosztály helyét a közművelődési foglalta el. Az előbbi hatáskörét a többi ügyosztály, valamint a tiszti főügyészség között osztották föl (SZN 1902. jún. 15.). A IV. (jogi) ügyosztály fölosztása jelentősen bővítette a főügyészség hatáskörét (94. §).

Eddig a főpénztári tisztség két osztályból: a pénztáriból és a könyvvivőiből állt, s az egész hivatal vezetője a főpénztárnok volt. Mivel az ezután-főkönyvvivőnek nevezett könyvvívó csak akkor teljesíthette ellenőrző feladatát, ha függetlenné vált a főpénztárnoktól, hivatalát önállóították (125–128. §§).

Az egészségügyi tisztség személyzetétől kiiktatták az állatorvosokat, mivel az 1900:XVII. tc. államosította az állategészségügyi szolgálatot, a járványkórházat pedig a túlterhelt tiszti főorvostól a kórházhoz osztották be.

Tovább tökéletesítették a legutóbb az 1900:45. közgyűlési határozattal kibővített mérnöki hivatalt, s így sikerült — üresedés esetére — a három segédmérnöki állás közül egyet megszüntetni.

Az árvászekhez segédközigyámi tisztséget szerveztek, aki a közgyámat segítette rendkívül főlzaporodott munkájában.

Több változtatáson esett át a rendőrség is. Beiktatták a szervezeti szabályzatba az 1899:493. sz. közgyűlési határozattal létesített hat polgári rendőri (detektív) állást; harminckét tűzoltó közül kiemelték a négy csővezető tűzoltót, magasabb fizetéssel; mentesítették a rendőröket és az őrszolgákat a hivatalszolgai teendők ellátása alól.

Több létszámcsoökkentés volt a szolgai személyzetben. Ekkor szűnt meg pl. a négy városrészi toronyőri állás, mivel a városháza tornyában állandó tűzország volt.

Ezzel az átfogó reformmal párhuzamosan folyamatban volt a tanyai kapitányok fölülvizsgálata is (Ki. 1902:769.).

Noha kétszer (1907-ben s 1917-ben) is kísérlet történt a szervezeti szabályzat átfogó módosítására, erre — részben a készülő városi reform miatt is — nem került sor. Ez az 1900–1903. évi reform volt az utolsó átfogó reform nem csupán 1918-ig, hanem 1943-ig. Az intézményi változások egy-egy részletkérdésben így sem maradtak el. Ezek mondhatni folytonosak voltak.

A későbbi módosítások közül kiemelendő az 1905:735. közgyűlési határozatra adott 1906. július 27-én kelt 26 504. sz. belügyminiszteri válasz alapján a szervezeti szabályok 6. és 9. §-ának módosítása, amely a koalíciós korszak jelentős helyhatóság-politikai eredménye volt. E szerint végre szabályzatba iktatható volt: „Rendkívüli közgyűlést a főispán, polgármester vagy polgármester-helyettes akkor is köteles leend egybehívni 24 óra alatt, ha 40 törvényhatósági bizottsági tag a hatósághoz a tárgynak tüzetes megjelölése mellett intézett kérvényében azt kéri, hogy” (6. §). Nyilvánvalóan az 1905–1906. évi darabont kormányval szembeni ellenállás tapasztalatai indokolták a 9. § módosítását is: „Ha hivatalos állásba törvényszerűen beiktatott főispán, polgármester vagy polgármester-helyettes a közgyűlésen való elnöklésben akadályozva van, vagy ha ezen hivatalos állások törvényszerűen betöltve nem lennének, ez esetben a közgyűlésen a 49. § értelmében a polgármesteri teendők ellátására nézve legidősebb tanácsstag elnököl” (Ki. 1906:591.).

A szervezeti szabályrendelet emellett kisebb-nagyobb változtatásokon ment még át, különösen a rendőrséget illetően (pl. a bejelentő hivatal megszervezése révén). Az 1910:308. sz. közgyűlési határozat ismét módosította az adóhivatal szervezetét is.

Az 1914–1918. évi világháború alatt — a szervezet alapjainak érintetlenül hagyásával — sajátos háborús közigazgatás szerveződött. Előterbe került a hadigondozás és a közellátás, sőt a lakáshivatal föllállítása (1917) révén a „lakásgazdálkodás”, ám mindez megvalósítható volt a szervezeti szabályrendelet átfogó módosítása nélkül is.

Ruszoly József

GÖNDÖCS BENEDEK MUNKÁSSÁGA

(Válogatott dokumentumok)

„Áldozni a közjóért” Emlékezés Göndöcs Benedekre

A felvilágosodás óta uralkodók és egyszerű falusi tanítók egyaránt hirdették a nép felemelkedésének, gazdasági fejlődésének szükségességét. A társadalmi haladást hangoztató, a haladásért tevékenykedő mozgalom élén elsősorban az értelmiséget találjuk, különösen a tanítók vállalták a nép nevelését: valóban néptanítók voltak. Mellettük nem egyszer találunk lelkészeket is, akik magasabb képzettségükkel, szolgálatukkal kitűntek környezetükből. Így a 19. század elején, Szarvason a felvilágosodás utolsó képviselőjeként működik Tessedik Sámuel írásaival, gazdasági iskolájával a falusi nép felemelése érdekében. Hasonlóak voltak Csaba evangélikus tanítói is: Wilim János, Sztraka György és társai, egyben kiváló gyümölcsstermesztők. A csabaiak között kimagaslik Haán Lajos lelkész széles látókörével, tudományos munkásságával. Azt, ami Csabán az evangélikus tanítók és Haán Lajos jelentettek, Gyulán Göndöcs Benedek képviselte.

A mai közönség általában keveset tud Göndöcs Benedekről. Emlékeznek még, hogy a Népker Göndöcs-kert volt, bennfentesek még azt is tudják, hogy a Régészeti Társulat megalakításában meghatározó szerepet játszott, s egyik gyámja, szellemi nevelője volt Wenckheim Krisztinának.

A Magyar életrajzi lexikon a következőket írja róla: „Római katolikus lelkész, 1873-tól Gyula plébánosa, püszta-szeri címzetes apát, országgyűlési képviselő. Része volt a régészeti társulat és az Országos Méhészeti Egylet megalakulásában, az utóbbinak 1888-ig elnöke volt. A méhészet, selyemhernyó-tenyésztés és az okoszerű dohánytermesztés érdekében sok ismeretterjesztő írást tett közzé. Jótékony és közcélokra sokat áldozott.”

A lexikon elismerő szavai után nézzük meg közelebbről, ki volt Göndöcs Benedek!

1824. július 23-án Nagyváradon született nemesi családból. Az az érzésem, hogy afféle Ady-szerű nemesi család volt ez, anyagi háttér nélkül, különben az apa nem adta volna egyik fiát lelkésznek (egyházi költségen végezhette iskoláit), a másikat egyszerű tanítónak – más kérdés, hogy bátyjából is országos hírű vezéreghénység lett a magyar tanítók társadalmában.

Benedek a nagyváradai egyházmegye papnövéndékei között végezte tanulmányait, és 1847-ben, pappá szentelése után került Újkígyóssra segédlelkésznek. Hamarosan magára vonta Kígyós kegyura, Wenckheim József Attila figyelmét, aki udvari káplánjává fogadta. 1852-ben az idős gróf meghalt, s végrendeletében egyetlen leánygyermeké gyámjává Göndöcs Benedeket nevezte meg, aki aztán az árva neveltetését végezté. (Sokat emlegetik, hogy Wenckheim Krisztina jótékonyágát Göndöcs nevelésének köszönhetjük. A helytörténeti kutatás feladata lenne, hogy megvizsgálja, mennyiben volt más Wenckheim Krisztina, mint a környék más főúri nőtágya, mennyiben volt különleges az árvaház százezer forintos és a gimnáziumra hagyott ötvenezer forintos alapítványa.)

Göndöcs 1863-ban Újkígyóson lett lelkész. Itt kezdett közelebb kerülni a természethez, elsősorban méhészkedésével. 1868-ban címzetes pusztaszeri apátnak nevezték ki. 1873-ban választották meg Gyulára plébánosnak, s 21 éven át működött a városban.

Gyulára kerülése fordulópontot jelentett Göndöcs életében. De ez az év fordulópont volt Gyula történetében is. Ekkor lett rendezett tanácsú város, vállalva az újjogállással való többletkiadást a városiasodás, a szellemi felemelke-

dés érdekében. Ebbe a kibontakozásba erőteljesen kapcsolódik be Göndöcs Benedek is.

Mi tette lehetővé ezt a közéleti szereplést?

Mindenekelőtt az, hogy európai látókörű ember volt, bejárta Európát, mint Széchenyi vagy a külföldön végzett Haán Lajos. +ssze tudta hasonlítani a nyugat gazdasági fejlettségét és kultúráját Magyarországra elmaradottságával. Másrészt a kiegyezés után megvolt a lehetősége a társadalmi mozgalmak kibontakozásának. A pártok mellett egyletek alakulnak gazdasági és kulturális célzattal, megvolt tehát az a mozgástér, amelyben egy széles látókörű ember tehetségét kibontakoztathatta, ismereteit gyümölcsöztethette, s végül – Göndöcsben volt bizonyos írói, kutatói, szervezői hajlam is, amely alkalmassá tette erre a feladatra.

Göndöcs tevékenységének nagy váltása Gyulára kerülésével következett be. 1873-ig 11 önálló munkája jelent meg, ebből 10 egyházi és egyetlen világi témájú. Az egyházi témák még 1879-ig dominálnak ugyan, de 1874-től egyre több gazdasági és történeti cikkei jelenik meg. Áttér világi témákra, s 1880-tól 12 világi s csak 4 egyházi témájú munkája jelent meg számtalan kisebb cikke mellett.

Göndöcs különös tehetséggel tudta egyesíteni lelkesítő munkáját a népert való gyakorlati tevékenységgel. „Mindennek tanítómestere a gyakorlat. Ez a legjobb mester, amely nem szokott megcsalni” – írja egy helyen. 1874-ben azt javasolja a földész-társulatoknak, ne csak valóságos és jótékonyági egyletek legyenek, hanem a földművelés fejlesztésével is foglalkozzanak.

Nem kívánom és nem is feladatomban Göndöcs egyházi elveit, munkáját elemezni, csupán egyetlen példát szeretnék bemutatni vallási ügyekben tanúsított magatartására. 1883-ban az országgyűlésen a vegyes házassággal kapcsolatos vitákra került sor, s ebben maga is azt vallotta, hogy az állam ne avatkozzék be a gyermekek vallásának megszabásába. A szülők döntsék el, milyen vallásúnak kívánják keresztelni gyermeküket. A vita végül is nem változtatott a fennálló helyzeten. A pesti Napló „Göndöcs napja” címen a következőképpen számol be a vita eredményéről: „*Ott vagyunk, ahol voltunk. És bizony a mai ülés sem végződött volna el olyan simán, ha kezdetétől fogva nincs a képviselőházban, s ha minden szónoklat után, vagy még alatta is a legnagyobb mértékben magára nem vonja a figyelmet Göndöcs Benedek. Az egész vita alatt azzal vádolták, hogy ő akarja a felekezeti háborút, pedig az egész vita alatt ő volt az egyedüli békéltető elem. Vajha valamilyen a vallási viták újra kísérténi fognak, jelen lehetne, s a vitát vezetné Göndöcs Benedek.*”

Közéleti elveit szerencsére országgyűlési beszédeiből megismerhetjük, 1881. június 9-én választási programbeszédében a következőket mondta: „*En a házában szereplő politikai pártterdeknek többre becsülöm s ezért valamely párt fegyelmeinek magamat mindenekben alárendelni nem fogom. S meggyőződésem, függetlenségemet, elhatározási szabadságomat megőrizni óhajtom.*”

Ebből a programbeszédéből ismerjük elképzeléseit: Ígéri, azon képviselők közé fog tartozni, aki a gazdasági pangásnak indult hazai ipart pártolni fogják, akik takarékos-sággal és célszerű reformokkal a hazai pénzügyi viszonyokat rendezni kívánják, akik a hazai kereskedelem fellendüléséért fáradoznak, akik a népnevelést „a haza minden gyermekeinek könnyen hozzáférhető közkinccsév tenni óhajtják”.

Fogjuk fel ezeket az ígéreket választási kortes beszédnek?

Mielőtt válaszolnánk rá, idézzük programbeszédének befejező sorait: „*Tisztelt Választók! Egész életemnek az volt a célja: tenni, áldozni a közjóért, annyit, amennyi tehetségemből kiltett.* – *S ha Gyula választóinak többsége engem tisztelne meg az országgyűlési képviselőség oly díszes, mint nagy földadatu tisztjével, legyenek meggyőződve a tisztelt választók – múltamhoz hűtlen lenni nem fogok – jogoknak megcsonkítója, földadaja, soha semmi körülmények között nem leszek – s hogy általában hazánk-nak, valamint különösen Gyula városának közelebbi érdekeit, főleg a népnevelést, gazdaságot, ipart, kereskedelmet, szóval: haladást és felvirágzást, tehetségem szerint tölem kitelhető legjobb akarattal és buzgalommal fárado-*

hatatlanul és lelkemből igyekezni fogok előmozdítani.” Lássuk, mit valósított meg programjából, vagy legalábbis mennyire maradt hű programjához!

Az országgyűlésen első beszédét 1882. március 4-én mondta el. Most csak a beszéd sajtóvisszhangját idézem. A Hon című lap a következőket írja: „*Érdekes volt Göndöcs Benedek apát beszéde is, ki nem a magasba szárnyalt, hanem a gazdasági intézetek, gyümölcsészet, selymészet és méhészet körében maradt és ezeknek fejlesztését egészen egyszerű okokkal sürgette.*” A Magyar Állam c. újság március 9-i számában élesebben fogalmazott: „*Amiket ő mondott – miként az lapunk hasábjain egész terjedelmében olvasható volt – az a szó szoros értelmében kenyérpolitika. A képviselő úr, ismeri a népet, ismeri a köz-birtokosságot, a gazdák közösség viszonyait; s e viszonyokhoz méri óhajtságait. A kormány minden tanácsát nemcsak elfogadni – de realizálni is köteles.*”

Mielőtt rátérnék Göndöcs Benedek munkásságának ismertetésére, feltétlenül hangsúlyoznom kell, hogy 1867-tel politikailag is szabaddá vált a kapitalista fejlődés útján. Ez az út azonban igen szűk volt: a külföldi tőke csak bizonyos területeken működött, s a szerény belső felhalmozás is hasonlóképpen koncentrált helyekre és bizonyos ipar-ágakra korlátozódott. A vidéki városok, települések szerényen indulhattak el a tőkés fejlődés útján. A nép felemelkedésének lehetőségét tehát olyan foglalkozásokkal próbálták segíteni, amelyhez nem kellett tőke: ilyen a méhészet, selyemhernyó-tenyésztés, a háziipar, a dohánytermesztés és a szorosan vett kertészet. Ugyanakkor a független magyar minisztérium programjába vette a nép általános műveltségének emelését az oktatásügy reformjával.

Göndöcs Kigyóson kezdett a méhészettel foglalkozni és már, mint gyakorlott méhész jött Gyulára. Itt a megyeközpontban lehetőséget kapott eddigi tapasztalatainak kamatoztatására, szélesebb elterjesztésére. 1873-ban – tehát érkezésének évében – megalakítja a Békés Megyei Méhészeti Egyletet, amelynek elnöke lett. Ettől kezdve igen aktívan dolgozik a méhészek élén: egymásután rendeznek népszerűsítő kiállításokat. 1877-ben pedig Halmai Andor tervei szerint – mellesleg ő tervezte a csabai színházat is – olyan mintapavilont létesített egyholdas kertjében, amelynek, egy méhésztelepnek lennie kell. 1878-ban Kriesch János műegyetemi tanárral együtt megalakítja az Országos Méhészeti Egyesületet, amelynek tíz éven át elnöke volt. 1883-ban Magyarországi Méhészeti Egyesületnek második vándorgyűlését Gyulán rendezték meg, így tisztelvényt meg Göndöcs munkásságát. 1884-ben megjelenik *Gyakorlati méhtenyésztés* című munkája. A méhtenyésztés elterjesztésére elkészít egy olcsó mintakaptárt, amelyhez a nép is könnyen hozzájuthat. Prospektusa szerint a kettős gyékénykaptár „*ára 1 Ft., megrendelhető a feltalálónál Békés-Gyulán, s utána mindenki maga gyárthat ezreket belőle.*” A kaptárból valóban több ezer darab készült. Nem akart tehát kereskedni, csak mintát, olcsó kaptárt előállítani. Később feltalálja a „lapozó” méhkaptárt, amelynek három részében 27 keretet tudott elhelyezni („megrendelhető Gyulán 7 Ft-ért Steigerwald János egyleti asztalosnál”). Göndöcs a méhészetet könnyen jövedelmező szórakozásnak tekintette a nép számára.

Másik témája a dohánytermesztés. Nem véletlenül. Újki-gyósról, a dohánykertészekkel betelepített községből érkezett Gyulára, s az ott töltött két évtized alatt sok tapasztalatra tett szert, amelynek alapján gyakorlati tanácsokat tudott adni a termelőknek. Több cikket írt a dohánytermesztésről. Első világi témájú munkája éppen a „*Népszerű beszélgetések a dohány okzerű kezeléséről*” címmel Gyulán jelent meg 1872-ben. Ugyanakkor az országgyűlésen bírálja a dohánymonopóliumot, amely visszaszorította a dohánytermesztést: „*A dohánytermesztés a magyar ál-lamban szabad és virágzó volt 1851. évig, akkor hozatott be az egyedárúság, mely kezdetben szűk keblűen osztá ki a dohánytermesztési engedélyt, minek eredménye az lett, hogy a 108 ezer termelő helyett 45 ezerre csökkent a termelők száma...* Új időben fokozatosan fejlődés mutatkozik, mióta a kormány a kiváltit is megkönnyítette.”

A harmadik témája – a selyemtenyésztés – országos mozgalom része volt. Már II. József szorgalmazta többkevesebb sikerrel az epreskertek felállítását és a selyemhernyó tenyésztését. A kiegyezés után a mozgalom új lendületet vett. A kormány elrendelte az epreskertek felülvizsgálatát, selyemtenyésztési felügyelőt nevezett ki a Tolna megyei Bezerédj Pál nagybirtokos személyében. Mindemellett Göndöcs országgyűlési beszédeiben bírálja a kormány politikáját, mondván: a selyemgubók szállítási költsége felemésztí a jövedelem felét a tenyésztőktől. Ezért meggyenként gubóbevéltők felállítását javasolja, valamint kifogásolja, hogy a kiváló magyar selyemgubókat külföldön dolgozzák fel, Magyarországon csupán egyetlen selyemgombolyító van. Itt is egyszerű, bár az országgyűlésen derűtséget keltő megoldást javasol: „A fogházakban selyemgombolyítást kellene berendezni, ezen intézkedés sokba nem kerülne... az említett intézeteknek mindig lesznek egymást váltó lakói, így egyik a másiktól eltanulhatná a munkát.” A folyamatos munkaerőre való hivatkozás váltotta ki a honatyák derűtségét, s a miniszter azzal vetette el Göndöcs javaslatát, hogy a selyemgombolyítás túl könnyű munka lenne a raboknak.

Gazdasági elképzeléseit a közgazdasági költségvetés 1882. évi vitájában fejtette ki: „megyei gazdasági egyletekről szólva nem hallgathatom el, hogy az ilyen egyleteknek az lenne tulajdonképpen a hivatása, hogy az illető megye vagy vidék sajátlagos gazdasági viszonyait különösen tanulmányozzák, műveljék, az eredményről a kormányt időnként kimerítő véleményes jelentésekben tudósítsák, s tesznek további kísérleteket arra nézve, hogy a gazdálkodás, sőt a kézi-, házi- és gyáriparnak is melyik ága lenne a megyében újonnan meghonosítható, és legtöbb haszonnal üzhető.”

A gazdaság felvirágoztatására tett javaslatait a következőképpen foglalhatjuk össze:

- Gazdasági szaktudományok terjesztése gazdasági intézetek útján. (Csak Magyaróváron létezett ilyen intézet. Javasolja a budapesti intézetben ilyen kar felállítását, valamint az Alföld déli részén, Szegeden.)
- Földművelő iskolák elterjesztése. (Csak kettő van az országban: Debrecenben és Lipótváron.) Mivel a költségvetésben csupán öt új iskola szerepel, ezért Göndöcs javasolja, minden iskolában tanítsanak gazdasági ismereteket.
- A megyei gazdasági egyletek szervezzenek kiállításokat, s a kiállítások eredményeit állami támogatással tegyék közkinccsé.
- Közgazdasági hetilap és egyéb időszakos kiadványok indítása.
- Gyümölcs- és fatenyésztésre többet áldozni, s meg kell oldani a szállítást az utak jó karbantartásával, mert „megyei és községi utaink ősztől-tavaszig úgyszólván járhatatlanok.”
- Kőraktárak felállítása, ahol a termék eladásáig előleget kaphat a termelő, s ezzel megmenekül az uzsorától.
- „Két-három éves” katonák nyári munkára hazatérhessenek.
- Katonai műszaki csapatok állami közmunkánál, vízüdelmi, vasút- és országútépítésnél alkalmazhatók legyenek.
- Gyorsabbá tenni a háziipar oktatását. (1880-ban az ország 72 vármegyéjéből 44-ben oktatták a háziipart.)
- S végül az ipartörvény sokak által követelt mielőbbi revíziója.

Göndöcs beszéde általános feltűnést keltett. A Függelenség írja a következőket: „Amiután Zichy elírta szájál a beszédét, föllállott a ház legszelébb lelkületű tagja, Göndöcs-Benedek. Minél tovább beszélt... annál figyelmesebben hallgatta őt a ház, és pedig nem ok nélkül, mert csakhamar kitűnt, hogy épp amilyen zavaros fogalmai vannak Zichy/Jenőnek arról, mint kellene és lehetne az ipart, kereskedelmet felvirágoztatni, épp olyan tiszta, józan, praktikus dolgokat mondott el Göndöcs-Benedek iparunk bajairól és orvoslásáról. Nem cikornyázta, nem salángoztá fel beszédét, elmondta azt, amit tapasztalt, észlelt. Beszédét jóízű magyar humorral fűszerezve még azt is kijelentette, midőn a méhészetéről beszélt, hogy ő a magyar Kánaánból való és szeretné a magyarok életét megédesíteni.”

Gyakorlati elveket hirdetett a közoktatás fejlesztése terén is az országgyűlési vita alkalmával. „Falusi népiskolákat reformálni kellene, mert ott sok olyan tárgy tanítatik, minek a földműves gyermeke nem sok hasznát veszi. Bőven indokolva felszólaltam aziránt, hogy akár pályázat, akár megbízás folytán gondoskodik a tisztelt Miniszter Úr olyan olvasókönyv megszerkesztése és kiadásáról, melyben a falusi ismétlő iskolák részére a gazdasági szükséges elméleti és gyakorlati ismereteken kívül a munka, a takarékoság, szorgalom, becsületesség és józanságról is elbeszélés.”

Az említett olvasókönyvekről a következő konkrét javaslatokat tette: „szakmunkák, vezérfonalak kiadásának segélyezésére 5 ezer forint van előirányozva. Kérem a tisztelt Miniszter Urat, legyen szíves a magyar földműves nép szakképzettségének fejlesztése és biztosítása végett ezen összegből nagyobb összeget pályadíjúl kifizetni:

1-ször, a falusi és felső ismétlőiskolában használható olyan olvasókönyvre, melyben kiválólag a mezőgazdasági ismeretek alaposan lesznek feldolgozva.

2-ször, a földművelő magyar nép részére világos és szép nyelven írt gazdasági kátét kiadni. Ennél hasznosabb és jobb könyvet a nép részére aligha lehet adni.”

„Az általam javasolt két olvasókönyv kiadása által is azt óhajtanám, hogy a földművelő nép gyermekeinek olyan hasznos vezérkönyv adatnék, mely egész életükön át-legjobb tanácsadó is legyen... hajtanám, hogy ezen olvasókönyvekből a tanítók is lássák, tudják, hogy a nép gyermekeit különösen mire és hogyan kell oktatni, mert kérdem: az országban lévő 22 ezer tanítók közül vajon hány van, akinek helyes fogalma és gyakorlata van a legszükségesebb gazdasági ismeretek terén, és nem is csoda, ha nincs, miután azt soha nem tanulta úgy, amint azt az életben alkalmazná.”

1882-es költségvetés 80 ezer forintot irányzott elő községi iskolákra. Göndöcs szerint „ha ezen összegből 4 ezer forintot a két olvasókönyvnek pályázat útján való létesítésére fordítani Miniszter Úr, bizton merem állítani: több haszna lesz ennek, mint amennyit a 76 ezer forinton föllállított iskolák által fog elérteni.”

Javaslati megvalósításához maga mutatott példát. Gyulán 5 elemi iskolát, egy női hatosztályos tanfolyamot, 2 tanítói lakást épített működése idején. 1875-ben a várostól kapott 3 kh-as területen gyakorlókertert rendezett be, hogy a tanulók a gazdasági ismeretekben jártasságot szerezzenek. 1877-ben már több száz gyümölcsfa és szőlőcserje volt a kertben. 1891-ben pedig maga írta meg a sürgött és hiányolt gyakorlati könyvet Hasznos tudnivalók címmel.

Göndöcs a középfokú oktatással és azzal foglalkozó országgyűlési javaslattal sem volt megelégedve: „A tudományos és a műgyetemen a megkezdett tanulmányok folytatására és bevégezésére tökéletesen elég az egységes középiskola. És, hogy ezt bebizonyítsam, igazolni fogom azt mindenekelőtt magából a törvényjavaslatból... A törvényjavaslat 1.§-a azt mondja: a gimnázium és reáliskola feladata a felsőbb tudományos képzésre való előkészítés. Tehát ezen 1. § azt mutatja ki, hogy itt a reáliskolásoknak és a gimnáziumnak egy a célja, mire való tehát a két eszköz, a gimnázium és a reáliskola. Én azt hiszem, legcélszerűbb lenne a kettőt egyesíteni, és tökéletes reál-gimnáziumot létrehozni. Ha reál-gimnázium létrejönne, az a szülőknek és a nevelési szempontnak nagy előnyére válnék, mert őszintén kell szólnunk: vajon képes-e a szülő egy 10 éves gyermeknél, midőn elemi iskoláit elvégezte, meghatározni, vajon reáliskolába vagy gimnáziumba adja gyermekét.”

S hogy nem a gimnáziumot végi Göndöcs, hanem az ésszerűség jegyében szólalt fel, az a következő felszólalásból tűnik ki: „Középiskolában 38 ezer ifjú neveltetik. Azt állítom, hogy ezen 38 ezer ifjú közül egy-két ezernél többnek alig van szüksége a görög nyelvre. Csak azoknak van szükségük, akik nyelvészek, tanárok, lelkészek lesznek. Más most azt kérdem én Miniszter Úrtól, ezer növendékért meg kell nyomorítani 37 ezer ifjút? Ezen 37 ezer növendék sokkal célszerűbben használhatja fel az időt. A görög nyelv helyébe tesszem az ábrázoló mértant, a mér-

tani és szabadkézi rajzot és azonnal megvan a reálgimnázium."

Trefort miniszter válaszában megvédte a görög nyelvet, mondván: „a görög nyelvnek és irodalomnak rendkívüli a haszna, művelő és képző hatása van”, a latin nyelv titkaiban nem képes behatolni, aki a görög nyelvet nem tudja. Trefort minisztert itt elhagyta a logikája, mert megfedkezett arról, hogy a 7. osztálytól tanult görög nyelv aligha segítheti az első osztálytól a latin nyelv tanulását. És hogy mennyire előremutatott Göndöcs elképzelése, bizonyítja, hogy néhány évtized múlva a görög nyelv kötelezővé tételét eltörölték, pontosabban fakultatívvá tették, helyette „görögpótló” tárgyként bevezették az ábrázoló geometriát és hasonló tárgyakat.

1883-ban megalakult Gyulán az iparos tanonciskola. Az iskola vezetésére létrehozott bizottság élére Göndöcs Benedeket választották. Plébános és iparitanonc-iskola – különös együttes. Nem volt más megfelelőbb ember.

A kérdésre némi választ ad Göndöcsnek a községi hitel-egyletekkel kapcsolatos parlamenti interpellációja: „Hogy hitelszükséglet létezik, azt mindenki tudja, ezért azt bővebben indokolni nincs szükség... a vagyonos osztály ugyan kaphat kölcsönt, tőkét, ha megszorul, hosszabb vagy rövidebb időre... de ellenben a földműves, az iparos és a kereskedő rövid időre a vidéken nem tudja, kölcsönt hova forduljon, ha nincs fekvő vagyona, nem kaphat kölcsönt... Hitelszükségletnek megfelelően gondoskodni kell arról, hogy a pénztőkét megkaphassák... Meggyőződése az, hogy ha minden vármegyében csak egy ilyen intézet célszerűen létesül, az már néhány év múlva a többi községekben is el fog terjedni. Méltóztassék elhinni, hogy ekkor meg fog szünni maga az uzsora is. Mert a nép szegényei olcsón kapván pénzt, nem fognak folyamodni uzsorához... Ily körülmények között Tisztelt Ház, nekem a szükséggel szemben a földművelők, iparosok és szegény vidéki kereskedők nevében van szerencsém kérni a Tisztelt Kormányt, hogy amit e tekintetben lehet tenni a nép javára, tegye meg, és kérem az igen tisztelt Miniszter Urat, hogy a községi hitel-egyletek vagy hitelpénztárak és népbankok szervezése és felállításának ügyében...” intézkedjék.

Amikor pedig az ipartörvény revíziójáról volt szó, így érvelt a revízió mellett: Jelen voltam az iparosok minden kongresszusain, hallottam panaszaitukat – olvastam kéréseiket és óhajtaikat, köztük élek az Alföldön, látom nyomasztó helyzetüket, őszintén be kell vallani, hogy az iparosok ezen két fő kívánságot hangoztatták leginkább: képesítést... és a köteles tanulást törvény által kimondatni.”

Ezek után érthető, miért választották Göndöcs Benedeket az iparos tanonciskola élére.

Ha már a szegények ügyéről beszélünk, idézzük még Göndöcs néhány felszólalásából.

1883. február 1-jén az uzsorátörvény vitájában a következőket tartalmazza a jegyzőkönyv: „Most a miniszterelnök ellen fordul. (Ti. Göndöcs – C.I.). A miniszterelnök oda nyilatkozott, hogy a népnek az év bizonyos szakában szüksége van kocsmahitelre, mert a parasztember nincs mindig azon helyzetben, hogy készpénzzel fizethessen. Gyakran egész hétre való hitelt vásárol, s ha megkapja napszámát, megfizet érte.

E nyilatkozatot soha nem fogja aláírni – mondja a szülő (Göndöcs Benedek). Az ország vezérétől nem akarja hallani, hogy a napszámos munkabérére előre kocsmadósságot csinálhasson. A napszámos legyen takarékos, megtakarított filléreit rakja össze, és ha családja szükségleteinek kielégítése után marad még egy kis boraválója is, akkor ígyék.”

Néhány nap múlva, február 8-án a vadászati törvény vitájában szólalt fel: „Ha a kormány a 200 holdnyi birtokkal rendelkezőknek megadja azon jogot, hogy mulatóságának, szenvedélyének áldozzon, akkor ezt nem lehet megtagadni a szegény embertől sem, akinek egy holdja van; nem lehet megtagadni azt, hogy lelője azt a nyulat, amely az ő gyümölcsfáit tönkretette, amely az ő kukoricaföldjein a babot pusztította.”

Tanulságos Göndöcs beszéde a vasárnapi munkaszünet

vitája alkalmával is: „A munkásnak lehetetlenné tették, hogy legalább egyszer hetenként egész heti munkája porát és verejtékét lemoshassa. Ez erőszakot tétel a munkáson, kinek erejét 6 napi munka után még a hetedikes is kimerítik. Pedig a munkásnak megvan a természetes joga, hogy erejét kímélje, egészségét ápolja, de kinyomják, mint a citromot. A feudalista-kapitalista században a munkás nem ember többé, aki legalább vasárnaponként emberi méltósága tudatára jutna, hanem az állat alá van degradálva.”

Göndöcs a gazdasági ismeretek elterjesztését a gazdasági szervezetek jobb működésével, gazdasági szakirodalom kiadásával, illetve vándortanítók alkalmazásával képzelte el. Mindezek megvoltak Göndöcs korában, de színvonalukkal, munkásságukkal nem volt megelégedve. 1884-ben a januári költségvetési vitában mondja a következőket: „Gazdasági érdekek céljaira 1884 évben csak 30 ezer ft. van, a múlt évben pedig 40 ezer ft. volt felvéve. Nem vagyok képes magamnak megmagyarázni, miért szállítottak le mindjárt 10 ezer forinttal, holott a célok eléréséhez ezen összeg nélkülözhetetlen, amennyire a célok érdekében a kormány csak néhány év óta kezdett hozzá fogni... különösen célszerűen használható fel ezen összeg, ha a földműves néppel (a gazdasági egyletek által) közösen rendezett kiállításokban az újabb és javított gazdasági eszközöket megismerjük, továbbá, ha közösen rendezett eke- és szántásversenyt rendezünk, mely által a népet jobb földművelésre szoktatjuk és magának a földnek termőképességét is emeljük.”

Göndöcs elképzelése egy olyan Magyarország megvalósítása volt, ahol a kisember is boldogul, s ebben nem kis szerepet szánt a kertésznek. „Szomorúan kell azt a mai idő szerint tapasztalni, hogy Olaszhonból, Stíriából és Tirolból hozzák ide a gyümölcsöt és azért Magyarországból igen sok pénzt kivisznek. Ez az ok, amiért óhajtom, hogy Magyarország gyümölcsöskert legyen és az országot gazdagon ellássa gyümölccsel, hogy mi kapjunk pénzt a gyümölcsökért, ne pedig más országnak adjunk ezért pénzt.” Amikor a kisemberek jövedelmi forrásának ezt a módját javasolja, Göndöcs már gyakorlott kertész volt. Újgyőzős módon és igénye volt kertjének gondozására, amelyre évtizedek múltán is emlékezett: „Évek során át nagy kedvvel és szenvedéllyel foglalkozván a kertészkedéssel, e téren sok jó tapasztalatokat szereztem. S szívesen hozom ezeket köz tudomásra, hogy mások is hasznát vegyék. A kertészetben első fő szabály az, hogy mindent olyan helyre és olyan földbe kell ültetni, amelyet a növény szeret, mert akkor gyorsan nő és bőven terem.”

Milyen volt Göndöcs Kígyósi kertje? Maga írja le a sokat hiányolt, s később általa összeállított gazdasági könyvében, a Hasznos tudnivalókban: „Lássuk először a virágos kertet. Kígyósi tanyámon, a föld közepén egy hosszú nyári lak állott. A ház homlokzata délnyugatra nézett, s az előtte lévő kert a nap heve egész napon át érte, ennél fogva ott a folytonos nagy hőségtől a rózsák és a többi virágok mind lesültek s csak rövid ideig éltek, míg ellenben a ház belső részén, amelyet a keleti napnak volt kitéve... a növények itt egész délután árnyékban voltak, ott a virág, a gyümölcsök igen szépen és sokáig díszlettek, a legszébben tenyésztek.

Ebből azt tanultam meg, hogy kertünkben mindig a napkeleti oldalt adjuk a rózsáknak, ibolyáknak és más virágoknak... Kígyósi tanyámon a keleti részen az egész kert minden virágzásban volt – mert olyan virágok voltak odaültetve, melyek a virágzásban szünetet nem ismernek.”

Természetes, hogy nem maradhat el kertjéből a méhkaptár, a méhkas méhekkel, „amelyekre semmi kiadás nincs, míg a mézért, viaszért szép pénzt is kapunk”.

Majd bemutatja kertjének virágait, elsőként a rózsát említi s felsorol még 25 féle virágot, utolsóként említve az „örökzöld borostyánt, melynél szebb, dúsabb szegély nem létezik”.

Tanulmányát így folytatja: „Ha a szépet a hasznossal és kellemessé akarjuk egyesíteni, nem csupán virágoskert kialakítása a célunk... termeljük dinnyét, szőlőt, burgonyát, korán érő és mazsolakukoricát, továbbá a napkele-

ti oldalon olyan gyümölcsöket, melyek kora tavasztól késő őszig teremnek." Fölsorolva gyümölcsseit, a szőlőről azt írja, „olyan nemes, egészségesen jó gyümölcs, melynek nem szabad a kertből hiányozni”.

Gyakorlati tanácsokat ad a gyümölcskert kialakításához. Ajánlja, hogy deszkával vagy vert fallal kerítsük körül a kártevők ellen. Olyan növényeket telepítsünk, melyek művelését emberi erővel könnyen előmozdíthatjuk, azért ajánlja a törpe gyümölcsfákat, ezeket könnyű gondozni és nincs kitéve a nagy szélnek. Tanácsokat ad a faültetésre, arra, hogy melyik fához „miféle vadonc kell”. Fölsorolja gyümölcsseit, majd így folytatja: „Fölemlítem itt mellékesen, hogy a ház eresze alá tormát is kell ültetni, gyógyszer gyanánt az első közé tartozik. Ha meghűlünk és nyílallás kinőz, ássunk fél tormát, mossuk meg és hámozatlanul megreszelve tegyük a nyílalló, fájós részre – tíz perc múlva kihúzza a gyulladást.”

A hasznos tanácsokat Göndöcs így fejezi be: „A kertészet és méhészet a legnemesebb szenvedély, üdítő szórakozás és amellel ellátja a házat is a legkellemesebb csemegével, sőt még szép jövedelmet is hoz.”

A kertészet állami támogatásának országgyűlési beszédeiben is hangot ad: „Gyümölcs és fatenyésztésnél a költségvetésnél mindössze 2726 Ft. van előirányozva... míg lóverseny államdíjával 28 ezer Ft. van a költségvetésben felvéve... Szabad legyen egész őszintén csak annyit megjegyezni. Hogy részemről jobban szeretném, hogy ezen összegek megfordítva szerepeljenek, s inkább a gyümölcs fatenyésztésre adatnék 28 ezer Ft-ot, a lóversenyek államdíjára pedig csak 2726 Ft-ot”. 1884-ben a költségvetés tárgyalásakor ismét a lóversenyek állami támogatása ellen lép fel: „miután a nagybirtokosok és lókedvelők annyira érdekelve vannak a lóverseny iránt, hogy e célra a kormány által nyújtott államsegélyt meg nem érik, azért azt a 28 ezer Ft-ot nem a lóversenyre, hanem az iparos tanulók képzésére, értelmi versenyére kellene fordítani.”

1882-ben jelent meg környékünkön a filoxéra, elterjedésének akadályozására mindenféle szőlővessző forgalmazására zárlatot rendeltek el. Göndöcs kifogásolta ezt az intézkedést, mint amely akadályozza, gátolja a nép jövedelmének egyik forrását, s arra kérte a minisztert, mentse fel a tilalom alól legalább azokat a helyeket, ahol nincs filoxéra. „Igen sok szikes, homokos föld van, azokat szőlővel be kell palántálni. Az adóteher általában igen nagy, itt kell módot nyújtani a kormánynak arra, hogy mentől több forrása legyen az adófizető népnek. És megvallom, hogy midőn vissza tetszik tartani a szőlővel való beültetését azon földeknek, amelyekben bűzát és hüvelyes veteményt termelni nem lehet, méltóztassék meggondolni a tisztelt miniszter úrnak, hogy ezáltal egy pár milliónyi jövedelmet tart vissza, hogy ezáltal a közvagyonosodásnak állja útját.”

Vitába kerül a földművelésügyi miniszterrel és Hermann Ottóval, a kiváló természettudóssal, kinevezett filoxéra-biztossal. Félszólalása azért is érdekes, mert rávilágít Göndöcs országgyűlési beszédeinek stílusára, humorára: „En mindazon vidékről, ahol a filoxéra biztosok megvizsgálták és kijelentették, hogy nincs betegség, hogy a tőke a legegészségesebb, legszebb fűrtöket termi, a legjobb bort adja, a tilalmat nem állítanám fel, és megengedném, hogy azon helyekről szőlővesszők szállíttassanak. Kötelességemnek tartom azonban, hogy Hermann képviselő úrnak is eleget tegyek, hogy a tudós filoxérabiztos úr vizsgálatot tartson. Azért van nagyító üvegje, hogy megnézze, és midőn meggyőződött, hogy a szőlőben bogár nincs, hogy csak az ő fejében van bogár, adjon alkalmat arra, hogy a nemes szőlőtőkefaj ne cseréltesse fel amerikai fájját, tartassék azon nemes szőlő, amely hazánkban oly jó bort terem”. Természetes, hogy Göndöcs beszéde nagy derűtséget keltett.

Többször szóba kerültek eddig is a faiskolák. Az útmenti fák ültetése Göndöcs idejében már száz éves múltra tekintett vissza, azóta szorgalmazta a helytartó tanács a faültetést. Meglepő, de a 20. század elején készült gyulai ké-

peslapokon még alig találunk fát a városban. Milyen lehetett az előző században a város? Némi képet kaphatunk erről egy, az alispánnak benyújtott, 1875-ben keletkezett jelentés alapján. Eszerint, amikor az alispán komolyan véve a faültetést, meggyőződve annak hasznosságáról, beszámoltatta a főszolgabírókat, a jelentésből a következő kép alakult ki: Csabán 2370, Gyomán 800, Endrődön 1181 db fát ültettek ki. „Újkívóson pedig az utak fákkal már rég szegélyezve vannak” – írja a jelentés. Ez az újkívósi eredmény vajon nem Göndöcsnek köszönhető-e? Hiszen két évvel azelőtt jött el a községből. Gyuláról lehangoló képet fest a polgármester jelentése: „A nép egy része az élő fa iránt ellenérzéssel viseltetik.” Ezért a polgármester azt javasolja, az állam pénzéből fásítsák a várost. Az alispán hajthatatlan: „Az ellenszenvet a rendelet erővel végrehajtásával leküzdeni intézkedjék” – utasítja a polgármestert.

Ilyen körülmények között terjeszti be 1884. szeptember 23-án a gyulai képviselőtestületi ülésen egy népkert létesítésének gondolatát: „Minden város... megvalósította, fölállította a lakosságnak üdülésül, sétahelyül szolgáló, a várost annyira szépítő népkertet... Csak a szomszéd Csabára utlok, melynek Széchenyi ligetje a városnak díszét és büszkeségét képezi... S Gyulának, a megye székhelyének még most sincs népkertje, nincs egyetlen fásított, árnyas helye, ahol a város lakossága munkája végeztével szabad idejében üdülést, szórakozást, sétát, friss levegőt élvezhetne.” Előterjesztésének biztosítására az ülés előtt levelet írt a város polgármesteréhez s a következő szavakkal zárta levelét: „Biztos vagyok, ha ön az indítványt pártolni fogja, annál fogva meglesz Gyula városának a népkertje, ami az ön polgármesteri működése idejéből a legszebb emlékként fog megmaradni.”

Előterjesztését a közgyűlés elfogadta, így a „város tulajdonában lévő, ez idő szerint szemét és trágya lerakóhelyül szolgáló s a sugárutat dísztelenítő Holt-Körös mentének feltöltését közegészségügyi és városszépítészeti szempontból” elhatározta.

1888-ban megnyílt a népkert. 1889-ben átadták a mai is meglévő pavilont.

1892-ben Göndöcs javaslatot tett egy katolikus bérház létesítésére. 1893-ban – Erkel halála után – Erkel-szobor felállítását szorgalmazta. Utóbbinak leleplezését már nem érte meg, 1894. január 4-én elhunyt.

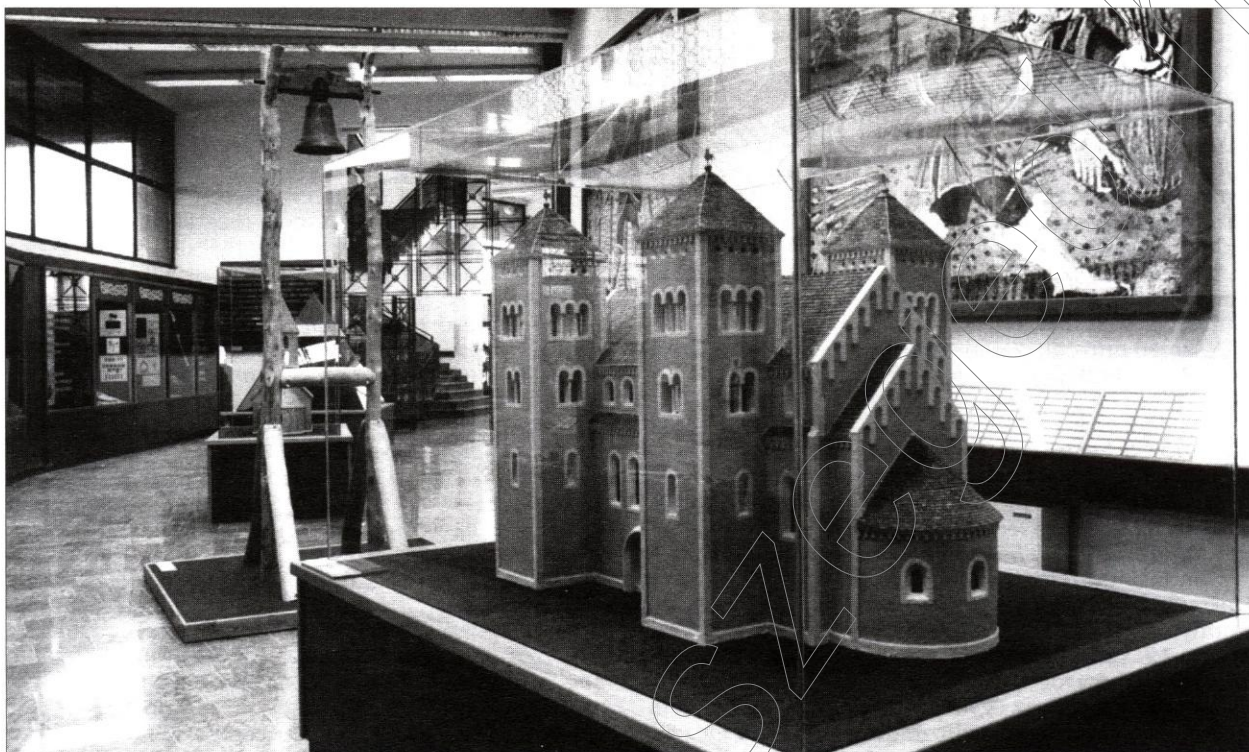
Tudatosan nem beszéltem a Pusztaszert feltáró, a történettudós, helytörténész Göndöcs Benedekről, aki alighogy Gyulára került, 1874-ben megalapította a Békés Megyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulatot, köréje gyűjtve a megye történészeit. Olyan kiváló tudósokat sikerült megnyernie közművelődésnek, mint Pulszky Ferenc, Thaly Kálmán, Szilágyi Sándor és Salamon Ferenc. Húsz év alatt kiadott 17 kötetnyi évkönyvük a kor vidéki tudományos kutatásainak feltűnő eredményei közé tartozott.

Úgy érzem az előadottakból nyilvánvaló, hogy Göndöcs hű maradt bevezetőmben idézett programbeszédéhez: „Egész életem célja: tenni, áldozni a közjóért, annyit, amennyi tehetségemből kitelt... Múltamhoz hűtlen lenni nem fogok... S hogy általában hazánknak, valamint különösen Gyula városának közelebbi érdekeit, főleg a népnevelést, gazdászatait, ipart, kereskedelmet, szóval: haladását és fölvirágztatását tehetségem szerint, tőlem kitelhető legjobb akarattal és buzgalommal, fáradságtalanul és lelkemből igyekezni fogok előmozdítani.”

Mindenütt ott volt, ahol úgy érezte, előre tudja vinni a város ügyét, s hogy ezt miért neki, a város plébánosának kellett vállalnia, vagy éppen miért ő vállalta, ezt egy mélyebb kutatásnak kellene tisztáznia.

Egy biztos: korában pótolhatatlan személyiség volt, s amit alkotott, maradandónak bizonyult.

Czeglédi János

Ilyen lehetett Szer monostora

„...Messzelátó hegy gyanánt szolgált...”

Az ásatások előtörténete

Beadvány a miniszterhez a pusztaszeri ásatások támogatására
1884. február 29., Budapest
Nagyméltóságú Vallás és Közoktatási Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

Pusztaszeren az ásatások az 1882-ik évben általam megkezdettek főtisztelendő Rómer Flóris jeles szaktudósunk vezetésével, ki kérésre engedve Pusztaszeren megjelent s meghagyta, hogy az ásatásokról hivatalos jegyzőkönyv vétessék fel, mi szintén megtörtént.

Az ásatások gróf Pallavicini Sándor örgróf és saját költségemen eszközöltettek. Később Nagyméltóságod gróf Khuen Antalt, az országos műemlékek bizottságának másodépítészt küldötte a helyszínre, ki az én kalauzolásom mellett 1882. október 28-29-én Pusztaszeren szemlét és ásatást is tartott, miről szóló jegyzőkönyvet Nagyméltóságodnak 1882. évi október 30-án volt szerencsém betérjeszteni ama kérelemmel, méltóztassék intézkedni az iránt, hogy az ásatások folytassanak és a hozzá mellékelt fénykép szerint a meglévő romok kijavíttassanak.

Végre az 1883. és 1884. évi országgyűlésen a költségvetés tárgyalása alkalmával a műemlékek rovatánál kértem Exellentiaádat, hogy hazánk történelmi emlékeinek ezen első és legrégibb maradványát, Pusztaszert – mely úgy a honfoglalás, valamint ezer éves alkotmányunk alapítása tekintetéből nagy történelmi jelentőséggel bír – felkarolni, s a külön nem javadalmazott műemlékek fenntartására a költségvetésbe felvett 4510 forintból évenként 2000 frtot a pusztaszeri ásatásokra és romok fenntartására már ez évben fordítani kegyeskedjék. Ezen kérelmem folytán Exellentiaád mind a két alkalommal megígérni méltóztatott, hogy a műemlékek országos bizottsága azt helyesnek találja, az esetre a kérésnek hely fog adni és a munkálatok már ez évben meg fognak kezdeni.

Mivel pedig hazánk fennállásának évezredes ünnepélye közeledik, az valószínűleg 1894-ben már meg fog tartani, mely alkalommal nemzetünk első alkotmányos gyűlésének eme szentelt földjére a nép százezrei fognak zárandokolni, hálát adandók Istennek, hogy annyi balszerencse s oly sok veszély között fenntartá e hazát, megoltalmazá e nemzetet; azért tehát azon minden igazi honfi szívében élő hála s kegyelet érzeténél fogva is indokoltnak látszik, hogy e hely a nemzet méltóságához illően előkészíttessék s kellőleg felszereltessek.

Ismételve kérem Exellentiaádat, méltóztassék Pusztaszeren az ásatások folytatását elrendelni, a pusztaszeri nagybecsű történelmi emléket az enyészettől megfelelő intézkedések által megmenteni s a leendő nemzeti ünnepélyhez a szükséges épületekkel felszerelni.

Ezen alázatos előterjesztésemet Exellentiaád kegyes pártfogásába a hazafiúi figyelmébe ajánlva, nagyrabecsüléssel maradtam

Budapest, 1884. február 29. napján.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálja

Göndöcs Benedek
pusztaszeri apát, lelkész és országgyűlési
képviselő

Göndöcs 1884. 121-122.

A monostor címzetes apátja, *Göndöcs Benedek* felkérte kora legnevesebb hazai régészét, *Rómer Flórist*, hogy az akkor még hét méter magasra emelkedő romok területén folytasson ásatást. Ennek eredményeit közzétették még a millenniumi ünnepségek előtt.

A korábbi kincskeresések után 1882-ben kezdeményezte Göndöcs Benedek címzetes pusztaszeri apát, gyulai plébános és országgyűlési képviselő az ásatásokat, melyekre még ez évben sor került. Példamutató módon az ásatás leírását már a következő esztendőben, azaz 1883-ban, saját költségén adta ki Budapesten Göndöcs Benedek Pusztaszer és az évezredes ünnepély címmel.

A szerző művét hazafiúi tisztelettel a magyar nemzetnek ajánlotta. Göndöcs Benedek vetette fel először, hogy:

„S méltó és hazafias kötelességünk is, hogy – miként Horeb hegyén az égő csipkebokor, honnan Mozesnek az égi kinyilatkoztatás hangzék: szent vala Izrael népe előtt, ép úgy – minden jó magyar hazafi előtt szent és áldott legyen őseink első nemzetgyűlésének, alkotmányunk bölcsőjének helye: Pusztaszer.”

Göndöcs összefoglalja Pusztaszer történetét jórészt Hornyik műve alapján, illetve megpróbálja azonosítani Anonymus helyneveit. Mellékel egy térképet is, valamint a 19. század elején készült rézmetszetet a romok 1832-es állapotról.

Szer mezővárosa az egykori Tisza-parton feküdt, a tájat a Tisza szabályozása változtatta meg. Ismét idézzük Göndöcs szavait, a tájról az alábbiakat írja:

„Az egész pusztasík, kivéve néhány dombokat, melyek egyenlő magasságban és arányos távolságban, hihetőleg emberi kezekkel hányattak. Erdeje most semmi. Vize a Tisza kiöntései és egy nagy tó, melyben számos és mindenféle vízi madarakon kívül gyakran hatyúk és gódenyek seregenként tartózkodnak. – Épületei: a tó mellett egy vendégfogadó, mely Tó-hajlati csárdának nevezetik. Ehez közel dohánytermesztők lakásai, és azok mellett egy régi elpusztult szentegyház, melynek magas góth ízlésre épült mohós falai, az utazóknak több mérföldnyire megmutatják dicső Magyar Eleink legelső Országgyűlése helyét.”

A Göndöcs által említett csárda pincéjét 1974-75-ben feltártuk, úgy tűnik, az egykori templom kváderköveiből épült, nem messze helyezkedik el a ma álló Árpád-emlékműtől.

A kincskeresők természetesen évszázadok óta bolygatták a kolostor templomának romjait. Északi fala, melyet Göndöcs Benedek is láthatott, 9 méter hosszú, 7 méter magas volt. A műemlék utolsó maradványát 1950-ben pusztították el.

E kis kitérő után térjünk vissza az 1882. évi ásatásra. Göndöcs levelet írt *Pallavicini Sándor* örgrófnak, kérve a próbaásatás engedélyezését, majd az ásatás nyomán a templom rekonstrukcióját, és azt is, hogy:

„...ha a történelem és hagyomány által kegyelettel kijelölt helyén, mintegy 100 holdnyi térségen, egy nagynyírú díszkert – park – alkottatnék, és ez gyorsan növe, dús tenyészettű fákkal és növényzettel beültetnék, hogy a nemzet évezredes ünnepélyén ne legyen elhagyatott, sivár és jeltelen az a hely, a hol a magyar alkotmány első oltárára tévők le az ősök áldozataikat.”

A kor gondolkodásmódjára jellemző, hogy Göndöcs felajánlotta a 100 holdnyi föld haszonbérbe vételét és befásítását, majd az ünnepség után az eredeti állapot, azaz a szántóföld visszaállítását, s a haszonbérlet ilyen megszüntetését.

Felsorolja a környező halmokat, s megállapítja, hogy nem 7 halom van a vidéken, hanem legalább 12, melyek temetkezési helyek lehettek, miként azt *Rómer Flóris*, a kor legkiválóbb magyar régésze is megerősítette. A továbbiakban leközli az ásatási naplót szó szerint, melyet *Stádel János* uradalmi ispán szerkesztett

Rómer Flóris utasításai nyomán. A munka április hó 28-án kezdődött. Ekkor érkezett meg ugyanis *Rómer Flóris* Göndöcs Benedek társaságában a helyszíni szemlére. Ekkor már 15 napszámot vártak őket. A helyszíni szemlén a kiszedett falak nyomvonala jól látszott, s felfételezték, hogy a templom 8 öl széles és 12 öl hosszú, háromhajós volt, a két mellékhajó két-két öl széles, a középhajó pedig 4 öl széles lehetett. Még aznap délután el is kezdték az ásatást, és megtalálták háromlábnyi mélységben a terméskőből álló alapzatot, mely a templom déli oldalfala lehetett. Ugyancsak megtalálták a templomot övező temető egykori kerítésének alapját is. A következő napon már 31 napszámot dolgozott, köztük 8 kubikos, akik talicskán hordták el a földet. Megtalálták négy láb mélységben a 3. oszlop alapzatát. Feltűnt számukra, hogy az alapzatok metszetei más-más alakúak. Május elsején már 38 napszámot és 15 kubikos dolgozott. Elhordták az eddig megtalált hajókat fedő, mintegy 5 láb vastag törmelékét, és elkezdtek a kolostor kutatását is. Meg kell jegyeznem, hogy akkor még látszottak a templomot övező árkok is. A köveket és téglatörmeléseket külön depóban gyűjtötték, az idomtéglaikat pedig a tisztartói lakban helyezték el. Felfedezték, hogy a főhajóba simított, négyszögű márványlapokból álló kövezet volt, melyet téglapadozatra helyeztek el. A márványlapokon égési törmelék feküdt. Megemlékeznek néhány márványfaragványról, valamint a déli oldalon mintegy 7x6 méteres teremről, melynek közepén egy nyolcszögű oszlop állott. Feltételezik, hogy ez a terem lehetett a sekrestye, melyben a törmelék alatt igen nagy mennyiségű embercsontra, azaz egy ossáriumra bukkantak, melyet mi is megtaláltunk. Május 2-án már 43 napszámot és 25 kubikos dolgozott. A középhajóban is megtalálták a téglapadozatot, illetve a vörösmárvány-padló maradványait. A kutatás súlya most a kolostorra helyeződött, 1 méter széles, több mint 18 méter hosszú faldarabokat találtak, ám megnyugtatóan nem sikerült tisztázni a különböző helyiségek méretét. Helyenként fél láb vastag hamuréteg is előkerült, amely nyilvánvalóan a zsindeletető és a fedélszék leégése során keletkezett. Több apró tárgyról emlékezik meg a szerző, melyet félretettek. Május 3-án hazai ásatásaink történetének egyik legfurább eseményére került sor:

„...a szép holdvilágos éjjelen át, a kubikusok folyamatosan dolgozhattak, s ez által oly eredményt értünk el, hogy elmondhatjuk, miszerint munkálatainkkal nagyon előre haladtunk.”

Ez bizony nem a mai korszerű ásatási módszer, valószínűleg nagyon sok kárt okozhattak az éjszakai rohammunkával. Ezen a napon már 66 napszámot segítette a 23 kubikost. Olyan mélységbe kerültek, amikor már megtalálták az egykori hajóban az első sírokat, koporsómaradványokat. Külön megemlítenek egy gyűrűt és egy ezüst pénzdarabot.

A naplót *Rómer Flóris* eddig diktálta, a hátralévő három napon már csak Göndöcs Benedek és *Stádel János* volt jelen a feltáráson. Megtalálták a főoltár alapzatát, valamint a szentélyhez vezető lépcsőket. Maga az oltár felmérésük szerint 5,30x2,10 méter volt. A szentély 60 cm-re emelkedett a főhajó zárószintje fölé. További pilléreket találtak, és számos sír, apró lelet és faragvány került elő. Május 5-én megállapították, hogy az északi mellékhajó szentélye félkör alakkal záródott. Szerencsére nem mentek le olyan mélyre, hogy a később általunk megtalált főhajó szentélyfalát szétrombolták volna. Figyelték arra, hogy a főoltár közepében festett vakolatdarabok fekszenek, azaz a szentély freskókkal volt díszítve. Igen sok téglakeretes sírra bukkantak, valamint kölesgyöngyökről is említést tesznek. Végezetül megadják a méreteket, mely szerint a belső szélesség 16,48 méter, a belső hossz pedig 30,34 méter, s megemlékeznek arról, milyen szép látvány a márványkövezet, a meglévő alapfalak, melyek mintegy romként

A feltárt monostor mai képe

tekinthetők át. A pár nap alatt összesen 438 napszámot fizettek ki, 143 köböl földet és törmeléket hordtak el. A deponált téglák is jelentős mennyiséget mutatnak.

Az ásatási napló az alábbi mondatokkal zárul:

„E szent hely nemzeti emlékeink gazdag kincsese bányája lett, s bizonyára minden jó hazafi lelke mélyéből kívánja, hogy az oly nagyszerű eredményre vezetett ásatások mielőbb tovább folytattassanak a romok kijavíttassanak, s az ezeréves nemzeti ünnepélyen, a sekély mult dicsőségéhez méltó emlék által örökíttessék meg. Kelt Pusztaszeren 1882. május 6-án. Stádel János s.k.”

Göndöcs emlékiratot terjesztett a kormány elé, melyben javasolja, hogy állítsák helyre a romokat, legyen emlékpark és egy emlékkápolna. Ugyancsak 1882. október 28-29-én, Göndöcs javaslata nyomán a magyar királyi vallási és közoktatásügyi miniszter 18947. sz. rendelet folytán az országos műemlékek bizottságának másodépítész, gr. Khuen Antal helyszíni szemlét és próbaásatást végzett. Megtekintette az összegyűjtött leleteket, és a munkások több sírra bukkantak. A második napon meglátogatták az ásatást Reizner János archeológus és Kovács István építész Szegedről, akik mulhatatlan érdemeket szereztek a szegedi múzeum gyűjteményének megalapításában. Megállapították, hogy az apátsági romoktól délre mintegy 800 ölnyre fekvő magaslaton áll egy kápolna romja, kopár faltöredék, ám itt próbaásatást nem tudtak végezni. Feltehetőleg a kétnapos ásatással több kárt, mint hasznot okoztak, ám hiába kérte Göndöcs Benedek a minisztert, hogy folytassák még ez őszön az ásatásokat. Göndöcs tájékoztatta a minisztert arról is, hogy az eddigi munkák mintegy 500 forintba kerültek, melyet a tulajdonos Pallavicini Sándor örgróf fedezett. A kis kötetet újságcikkek szemelvényei egészítik ki.

Századunk első negyedében történtek ugyan kisebb ásatások, így Csallányi Gábor szentesi múzeumigazgató rábukkant az első szobortöredékre, mely a szentesi múzeum leltárába került, és több apró faragványt is begyűjtött. Valószínűleg ő ásatott a mezővároska plébáni-

atemplománál is, melyet többszörösen összekevertek az egykori kolostor templommal. A századforduló táján a neves antropológus Török Aurél turáni koponyákat gyűjtött az egykori temetőben, képzeljük kicsoda pusztítást végzett!

Végző soron a 20. század közepén már csak az említett északi fal állott, a Rómerék által feltárt alapfalakat csaknem teljesen kitermelték, és a közeli majorok, tan-nyák, istállók építéséhez használták fel a köveket. Az emlékmű mögötti területen a 60-as években már csak bodzabokor-cserje és akácerdő volt látható. A hatvanas évek közepén, a megyei tanácson felvetődött az emlékhely helyreállításának gondolata. Lehet – bár kétséges –, Erdei Ferenc sugallatára, mindenesetre elkészült egy elaborátum a terület rendezésére. Próbaásatást Bálint Alajos, a szegedi és ezzel együtt a megyei múzeumok akkori igazgatója végzett.

Bálint Alajos alig egy hetes próbaásatásánál megtalálta az északi főfal alapzatát, a későbbi munkálatoknál ez nyújtott támpontot a teljesen lepusztított területen.

Visszakanyarodva a múlt századi feltáráshoz, mindmáig példamutató módon az ásatás lefolyásáról, annak eredményeiről és terveiről Göndöcs már az elkövetkező évben, azaz 1883-ban könyvet jelentetett meg. Az ott leközölt alaprajz elsősorban a ma is álló jáki templom alaprajzára emlékeztet, méreteiben is, ám ugyan-csak felidézi a szintén álló ócsai templom arányait is. A kutatók Göndöcs és Rómer közleménye alapján arra a következtetés jutottak, hogy a szeri temploma 12-13. század fordulóján épülhetett, vagyis akkor, amikor a Gesta megszületett, így nem találtak semmi konkrét utalást arra, ami áthidalhatta volna a honfoglalástól eltelt 300 esztendő.

Az 1882-ben napvilágra hozott alapfalak és padozat igen gyorsan eltűntek, valószínűleg a közelben épült cselédházakba, ólakba kerültek a kövek és a téglák, eltűntek a tisztartó gondjára bízott faragványok is.

Trogmayer Ottó

Romokból magyarságot

Göndöcs Benedek domborműve alá

Nagy tisztelettel köszöntöm mindnyájukat, a messziről jötteket, a gyulaiakat éppúgy, mint a közelebbieket. És természetesen Tóth Sándor szobrász- művész urat külön is, hiszen az ő alkotása lesz majd, amelyik mindenkit emlékeztet Göndöcs Benedekre.

Még ma is emlékszem rá, amikor Gyulára kerültem káplánnak, mindig nézegettem a falon annak a nagydarab embernek a képét. Őszintén mondom, nem sok jó nézett ki a képből. Azután, amikor kezdtem hallani és olvasni róla, akkor kezdett beszédessé válni az a nagy hústömeg, amelyiknek azért a csúcsa valahol az agyában, a szívében volt. Az emberek még akkor – ez 1957-ben volt – beszéltek róla Gyulán. Emlékét nagyon komolyan őrizték, és nagy embernek tartották.

Az isteni gondviselés csodálatos, hiszen olyan lehetőségeket adott a számára, amelyekkel valóban nagyot alkothatott. Családja mélyen vallásos szellemű volt, ahol magába szívta a becsületességet és a hazafiságot egyaránt. Mindez iskolai tanulmányai során elmélyült, tudatosodott benne. Miután pappá szentelték, nem sok idő múlva a Wenckheim familiába kerül házi káplánnak. (Akkor még volt annyi pap, hogy egy-egy kiváló család örökre fogadhatott egy lelképásztort a püspök engedélyével, aki aztán családi nevelő is lett.) Wenckheim halála előtt úgy gondoskodott leányáról, Krisztináról, hogy Göndöcs Benedek legyen az egyik azok közül, akik majd nevelik, formálják, gondoskodnak róla. Azért mondom ezt, mert egy bizonyos anyagi alap és az akkori kornak megfelelően bizonyos tekintély járt ezzel.

Így került be a Parlamentbe. És az ottani működése

csodálatosan sokat jelent és sok irányban. Az egyik irány, amely nem ide való, de mégis hozzátartozik a teljességhez, a mezőgazdasági érdeklődése, a méhekkal kapcsolatos dolgai. Ő alapította meg a méhészek szövetségét, amely ma is működik. Utjára indította a méhtenyésztők lapját.

Majd megkapván a szeri apátságot, elkezdett érdeklődni Pusztaszer iránt. Érdeklődésében két embernek a munkája lebegett a szeme előtt. Természetesen eljött szétnézni Pusztaszerre, ahol azt mondták neki, hogy itt hét domb van. Ő fölfedezett tizenkettőt. És elkezdte az ásásokat. Csodálatos dolog volt ez, 1882-ben indult el igazán minden. Csak egy-két adatot említenék az ásásokkal kapcsolatban. 1882. április 28-án – nemsokára éppen fordulója lesz – elkezdtek a 12 halomból az egyiket ásni. 15 napszámossal dolgoztak, köztük egy-két kubikos volt. Egy vagy két nappal később már 31-en voltak, ebből nyolc volt a kubikos. Aztán 38-an voltak és már 15 kubikos dolgozott. Sikerült a templom főhajóját megtalálni. Márványlapok, négyszögletes, csiszolt márványlapok, négyszögletes csiszolt márványlapok kerültek ki a gödörből.

Május 2-án már 43 ásó, kutató ember és mellettük 25 kubikos volt. Végül pedig a befejezéskor 66 ember és 23 kubikos dolgozott. Közben megtalálták azt a bizonyos gyűrűt és ezüstpénzeket. Megtalálták azokat a színes valamiket, nyilván freskó maradványokat, amelyek a templom falait díszítették. Tudni kell, hogy akkor még a templom homlokzati fala 7 méter magasra emelkedett a föld felszíne fölött.

Aztán hordták szét és istállókat, egyebeket építettek

A GONDÖCS-EMLEKMŰ AVATÁSÁN 2002. ÁPRILIS 26-ÁN GYULAY ENDRE ÉS TÓTH SÁNDOR

a köveiből. A századnak, az előző századának a közepe „szerencsésen” tönkretett mindent. Az 50-es években már semmi sem volt meg a falakból. Később az ásások újra elkezdődtek, és most valami látszik abból az előző kolostorból, amelynek tiszteletbeli, címzetes apátja ő volt. Gondöcs volt tehát, aki elindította mindent. Egyik parlamenti beszédében világosan megmondta, hogy miről van szó. A honfoglalás milléniümára emléket állítani itt, ahonnan elindult a magyarság ahol Árpád után kb. 300 esztendővel maga a kolostor itt volt. És innen szórt szellemi nagyságát és a hit mélységét a környékre, hogy valóban zarándokhely legyen a magyarok számára. Hát azóta bizony eltelt néhány esztendő. És a zarándoklás megindult, ha nem is akkor.

Gondöcsnek nagy vitái voltak a Parlamentben, főleg a pénzügyminiszterrel. (Mindig azzal van baj!) Kevés volt a pénz. De a Pallavicinék egyszerű áldozatossága segített. Hiszen az első 500 Ft-ot nem a mait, az akkor komoly összeg volt – ők biztosították az ásásokat. Gondöcs millénniumi tervében benne volt például az is, hogy 100 hold földet bérbe vesz az őrgroftól, beülteti fákkal, hogy itt egy csodálatos park, zöld liget vegye körül a kolostor maradványait. Sőt arra is készen állt, hogy az ünnepek után kivágja a fákat és visszaadja a 100 hold földet a Pallavicini családnak.

Azt hiszem ez az egy-két mondat valamit sejtet abból, hogy milyen magyarság tudata volt, milyen hazaszeretet és becsületesség volt benne. Kihajtotta azokat a pénzeket, hogy itt ásások induljanak, és nem rajta múlt, hogy nem épült fel – hiszen a Pallaviciniektől megkérte az engedélyt – monostornak legalább a rekonstruált temploma.

A romokból valami van. Az elhordott 7 méteres falból semmi. Valahol talán még a szomszédos istállóban, egyebekben egy-egy darab felfedezhető lenne belőle. Az ásáson dolgozó munkások, kubikosok sem a mai technika szerint dolgoztak. Éppen ezért sok min-

den elveszett a feltárt maradványokból. A megtalált üszkös fa részek vallottak arról, hogy mi lett ennek a kolostornak és a templomnak a sorsa. Nagy kár. Hátha ez a század még gondol arra, hogy a körkép mellett az Árpád kori kolostornak a falai legalább részben főlépüljenek, hogy az egykori templom rekonstruálva megjelenjen. Bizonyítva azt, hogy bár tatár, török, mindenki végig pusztított itt, a magyarság meggyökerezett és valami csodálatos, nagy erőforrás lett Pusztaszer a számára. Ezt bizonyítja a mostani ezer éves keresztény jubileumunk is, a zarándokok serege. Hiszen mióta a Feszty-körkép megvan – ha nem csalódom – 2,5 millióan látogatták meg idáig a világ minden csücskéből a magyarok. Úgy gondolom, hogy ez a beszéd, hogy ahol a forrás van, onnan kell táplálkozni, onnan kell a magyarságtudatot magukba szívni. Onnan kell a régiek becsületességével, hazaszeretetével előrébb jutni és valahol teljessé tenni a magyarságot a világ szemében is. Hogy minden vész és nehézség ellenére is élünk, összetartozunk és megpróbáljuk a jövőt valamilyen formában biztosítani, hogy Európa büszke lehessen ránk. És én még hozzá tenném: a 40 éves zártságunk talán sikeres volt abban, hogy a nagy szekularizáció elől elzártak bennünket, s nem fejlődünk rossz irányba nyugat egy részével együtt. És talán éppen az európai közösségbe való belépésünkkel együtt vihetjük majd azt a becsületességet, amivel talán még az ő megújulásukat is – nem is biztosíthatjuk, de – előrébb mozdíthatjuk.

Gondöcs Benedek szóljon mindig hozzánk magyarságával, Pusztaszer szeretetével és azzal a becsületességével, áldozatossággal, amivel mindent megtett, hogy ez a hely valóban a források forrása legyen a magyar nép számára.

Ezekkel a gondolatokkal szeretném átadni ezt a Gondöcs képet mindenki számára, hogy lelkében is és szemével is, de életében is tudja követni mindazt az eszmiséget, amit ő megtestesít.

Gyulay Endre

Tsz-elnökség

Krónikási hűség és érzelemgazdag líra

Szalay Ferenc kiállítása az emlékparkban

Ismét nagyszerű, kettős művészeti élményben lehet része a kiállítás látogatóinak, a művészetszerető közönségnek az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban. Ismét, mert a tavalyi kettős, Berki Viola csipke-finom festmény-meséi és Galambós Tamás kemény, ironikus, groteszk műve ugyan olyan kitűnő kiállítás-politikai telitalálat volt, mint az idei Szalay Ferenc és Veres Pál festőművészek „együttléte”.

Kettejük bemutatása pregnánsan képviseli azt a célt, hogy a Nemzeti Emlékpark vezetése a negyedmillió látogatói izlést és befogadó készséget figyelembe vevő alkotások mellett, izlésformáló feladatokat szolgáló alkotásokat is beiktat kiállításai sorába. Kifejezi ezzel is a kortárs művészet sokszólamúságát, változatosságát, s benne a hagyományörzés és újítás lehetőségeit.

Ha valami, akkor a március 14-én nyílt realista látás- és megjelenési módban fogant Szalay művek feltétlenül a Történeti Emlékparkba kívánczoltak. A kiállító festőművész ugyanis egyaránt érzékeny távolabbi és közelebbi történelmünk iránt. Ezen túl pedig érzelem-teljes lírája is közel kerül a tárlatlátogató művészetszerető közönséghez. Egyébként a festőművész maga is kinyilvánította, hogy örül az ópusztaszeri bemutatkozásnak.

Szalay Ferenc 1931. február 13-án, a Bécs kulturális holdudvarként számon tartott Mosonmagyaróváron született kultúralt, művészet- és zeneszerető értelmiségi családi környezetben. A vele született tehetség, valamint a kedvező gyermek- és ifjúkori környezet egyaránt elősegítette azt, hogy gimnáziumi tanulmányai után nyomban felvették a Képzőművészeti Főiskolára. Tanárai (Pap Gyula, Pör Bertalan, Szőnyi István) az utóbbi karizmatikus egyénisége tette rá a legnagyobb, életre szólóan meghatározó befolyást. Ezáltal vált művészi magatartásának és etikájának alapjává a humanizmus.

A főiskola elvégzése után hamarosan Hódmezővásárhelyen telepedett le, ahol azóta is él és alkot. (A Vásárhelyi Műhely nagy generációjának több művésze – Németh József, Kajári Gyula, Fekete János, Végvári Gyula – is ebben az időben jött Vásárhelyre.) Nem várta itt őket sem műtermes lakás, sem komolyabb megbízás, csak az alföldi realista festészet tradíciója és a jó szó. Ném hiába lakott azonban Szalay Ferenc egy évtizeden át albérlőként a Veres utcai Szabó bácsinál. Így ismer-

hette meg közvetlenül a 60-as évek paraszti világát, külső, emberi és belső lelki történéseit. Minden ezt megjelentető műve mély, alapos helyzet és életismeretről vall. Vállalkozott arra is, hogy modelljeit közösségi emberként is megismerje, ennek érdekében eljárt tsz-közyűlésekre is. A mg közvetlenebb megismerést kívánta szolgálni, amikor 1965-ben megvásárolta a mártélyi Késmárki szélmalmost. Ebben tölti, különösen nyugdíjba vonulása óta szinte minden idejét. Sőt, helyi kultúrcentrummá is avatta, koncertek, előadóművészeti rendezésekkel. 1969-ben azután a Művészeti Alap által épített 15 műtermes lakás egyikét megkapta Vásárhelyen.

Alkotó munkája mellett több évtizeden át (1965-től máig) művészet-pedagógiai tevékenységet is folytatott, és hetente egy napon ma is folytat a Szegedi Tömörkény István Művészeti Gimnázium és Szakközépiskolában, előbb tanári, majd nyugdíjazásáig, igazgatóhelyettesi minőségben. A középiskolának ugyan nem feladata a művészképzés, mégis, számos tanítványából lett ismert képző- illetve iparművész. Sőt, közülük többen

tanártársai is váltak (Kalmár Márton, Fritz Mihály, Albert Ildikó, Tóth Magdolna, Kiss Jenő stb.).

Bár alkotói világa kötődik szűkebb-tágabb környezetéhez, ez azonban nem jelent a világtól való elzárkózást. Többször is kimozdult ebből, a Tamási Áron-i értelemben is otthon adó világból. Görög-, Olasz-, Francia-, Német-, Lengyelország, Austria, Mongólia, Szovjetunió, Erdély és a Felvidék egyaránt nyitott szemmel és szívvel bejárt helyszínei voltak utazásainak. Hazahozta magával mindazt, „ami nemes, ami érdemes”. Megtalált útjától, melyen az „itt állók, másként nem tehetek” hűségével jár, nem tántorították el külhoni élményei, a kortárs művészet gyorsan változó áramlatai. Otthonosság élményét, lakonikus rövidelességgel fejezte ki 1963-as kiállítási katalógusának bevezetőjében: „Az utazásban legjobb mindig a hazaérkezés”.

Művészetének gyökerei kétfelé ágaznak. Egyrészt kötődnek az alföldi realistik (Tornyai, Koszta, Nagy István, Endre és társai) hagyományához. Másrészt vonzódik a trecento őszinte, hitteli, lélekkel teli világához. Ezért is alkalmazza szívesen a temperatechnikát.

Az Alföldet sokan, sokféleképpen festették, a Szolnok környékét még egzotikumként felfedező August Pettenkofftól a tájat szinte két elvont sávra redukáló Kurucz D. Istvánig. Szalay Ferenc tájai nem rokonok sem Tornyai drámái „nagy sömni”-jével, sem Endre Béla japán „szépen-festésre” emlékeztető idillikus Alföldjével. Lényegében a természet, a táj rejtett „hamupipókei” szépségeire hívja fel a figyelmünket. Olyanokra, amelyek mellett talán naponta elmegyünk, és amelyeket észre sem veszünk. Ilyenek gazdag színvilágú, vadvirágos mezei tájai. (Virágzik a cikória, pipacsos rét.) Azt, hogy egy tanyai kert milyen megejtő természetközelséget, milyen nyugalmat adó atmoszférát nyújthat, a Kertkapu és a Kert birsalmaival c. művei jól példázzák. A táj természeti adottságain, formációin túl a benne élők lelki világa, szakrális élménye is megjelenik művein (Koszorúhalmi keresz, Eljő az aratás). Különösen az utóbbi alkotás készíti, általános jelképi értéke által, a tárlatlátogatót elmélyülésre, meditációra. A mindennapi szép művésszé avatásának nagyszerű példája a Farkas. A vizuális élmény az előtér átlós, intenzív virágvonalata által válik Szalay Ferenc ecsetje nyomán esztétikai értéké.

Szobabelsői, hogy ismét a gyökereket idézzem, eltérően Tornyai „szegényszagú”, illetve Endre Béla néprajzi leltár hitelességű enteriőrjeitől, egyszerűek, szűkszavúak, lényeglátóak. Szellemiségükből, légkörükből azonban érzik a benne élők iránti empátia, rokonszenv. Olykor él a kép a képben megoldás lehetőségével is (November, Kályha, Tükör). Csendéletein a tárgyak a benne élők hasznos, értelmes életén túl jelképi értékkel is bírnak. Március 15. című festményén a környezet hétköznapi tárgyai (szekrény, asztal, szék, rongyszőnyeg, stb.) előkészítik a kisméretű, de a kompozíciós rend és élénk színei által nagyon is hangsúlyos piros-férfi-zöld zászló jelentőségét. A festői vallomás világossá teszi, hogy a magyar nép őrzi, vállalja, becsüli 1848 hősi történelmi tradícióját.

Humanizmusából fakadóan alkotói világában jelentős részt képvisel egyénként és a közösség tagjaként egyaránt az ember. Portréiban sikerült, anélkül, hogy a külső hasonlóságról lemondott volna, az ábrázoltak egyéniségének, jellemének mélyére ásni. Elgondolkodtatóak, sőt megrázóak dolgok évtizedeket maguk mögött tudó, gondbarázdált arcú, töprengő, jövőért aggódó öreg parasztemberei. Élet és mű együtt van jelen B.F. (Buda Ferenc költő) portréján, amelyen az egyszerű „virágkeret” az életmű népi gyökereire utal. Legény című festményén mellőz minden kelléket, a képsíkot teljesen kitöltő határozottságot, életerőt sugárzó arc monumentális hatású és erejű. Más életkor, más megoldás: a felnagyuló, izmos, fiatal test egyértelműen a megújulás, az újrakezdés, a fejlődés szimbóluma (Tavas).

A természetet hívja segítségül az intenzív emberi érzés, a szerelem kifejezésére: az egymást ölelő fiatal pár mellett a szépség és reményteljes jövő antropomorfizációja a fiatal facsemete. Ember és kultúra egysége van jelen Nő könyvvel című festményén. +konomikus képalkotói módszere itt is jól érvényesül. A geometrikus, ornamentális terítő és a drapéria diagonális, lendületes sávjai el-lenpontozásként készítik elő, emelik ki az esztétikus, lágyan formált, elmélyültséget tükröző női arcot. A nyitott könyvet tartó, finom vonalú kéz tovább erősíti az ember és szellem felemelő kapcsolatát, vizuális élményét.

Szociográfiai hitelességű, egyben mély empátiával átszőtt a tanyákon egyedül maradt idős emberek helyzetét, magányát megőrkítő Mosakodó öreg című alkotása. A téma társadalmi súlyának megfelelően a formák határozottak, kemények, a színek erősebbek Vonaton című műven. A hatvanas évek vasúton zötykölődő, hajnalban kelő, fáradt, szinte felajult, illetve sorsukat megadóan viselő ingázó százazrek szuggesztíven jelennek meg e műven. Ember és eszköz kapcsolatának mély értelmű és messze mutató alkotása az +reg ember meg a szekér. A mű eszközei líraiak, lágy formálás, pasztell színek, a történet azonban lélek mélyéig hatolóan emberi és drámai.

Jelentőségének megfelelően külön kell foglalkoznunk a magyar művészettörténet egyedülálló vállalkozásával, a mezőgazdaság átalakulásának krónikái hűséggel és őszinteséggel történt megjelenítésével, Szalay Ferenc „tsz-sorozatával”. Elégge elterjedt és általános-ságban igaz felfogás, hogy a 20. század történelmének, eseményeinek megőrkítése már nem képez képzőművészeti feladatot, mert elvégzik ezt helyette a fotográfia és a médiumok. Ez az igazság azonban mégsem teljes mértékű, mert ki merete volna csattogatni a fényképezőgépet akkor, amikor a tsz-belépési papír fölé hajló, pergamen arcú, idős parasztember mellett rezzenetlen arccal állt a leküldött két agitátor, a feleség pedig kétségbeesetten két kezébe temeti arcát. Szalay Ferenc ez esetben egyéni esemény megőrkítésével fejezett ki társadalmi-történelmi eseményt (Tsz-szervezés). A Tsz-vezetőség és az Elnökség összetevése által nyomon követhető a változás is. Az előbbin a tömbszerű, szinte érzések nélküli arcú küldöttek élesen elütnek a két, idős parasztember szorongásos, félelemmel áthatott egyéniségétől, lelkiállapotától. Az Elnökségen viszont már csak parasztemberek vannak jelen. Az átmenetet a külsőben is jelezve, a régi öltözet elhagyásával, az új, har-sányzöld pulóver által.

Az egész folyamatot egybe sűríti ikonosztáz-szerűen felépített Történelem című nagy tablója. A felső sorban a múlt emberei, alatta az új mezőgazdaság gépet kezelő munkásai. Ehhez csatlakoznak a közösségi élet és a mezőgazdasági munka ábrázolások, egységes összhatást nyújtva. Ugyancsak összefoglaló mű a Tisztelet a tsz-nyugdíjasoknak. Ezen azonban elmosódó emlékképek kaleidoszkóp-szerű együttesében nyújt visszatekintést az alkotó. Idős parasztemberek hosszú asztal mellett ülnek. Az asztal végén fiatal nő, kezében papírral az üdvözlő szavakat olvassa. E fölött a festmény felületének nagy részén, jórészt zöldes mezőben lebegnek a múlt emlékképei. Ahogyan az álomban, úgy ezekben a jelenetekben sincs logikai, vagy időrendi kapcsolat. A megjelenítési mód azonban bensőséges, és kifejező az idős, munkás évtizedeket maguk mögött tudó emberek iránti tiszteletet, megbecsülést.

A magyar történelemmel, közelebből a szabadságharc legendás korszakával két megközelítésben is találkozhatunk Szalay Ferenc festményein. Gyors fellángolásunk és nekibuzdulásunk szalmaláng volta, és az azt követő bús „lekönyöklésünk” a tárgya 1848 című művének. A tragikus véget megrázó jelképiség által idézte meg: a száradó, fakón színes mezőre vetülő két bitófa árnyéka és a földre esett csákó summázott történelem.

(Október 6.). Múltra emlékező, meditaló, azt újra átélő, töprengés van jelen az Egyedül-ben.

Közelebbi múltunk olyan része sem került el azonban Szalay Ferenc figyelmét, amelyről hosszabb időn át kényszerűen „megfeledkezett” a történetírás. A világháború magyar százezreinek sorsa, áldozata is foglalkoztatta. A marhavagonokba zsúfolt, frontra induló bakák-tól a vonat mellett futó kiskutya szánalmat ébresztően búcsúzik (Katonavonat).

A művészség és részletgazdagság iránti vonzalmából fakad, hogy Krúdy világának varázsos atmoszférája is megjelent munkásságában. A macskaköves utcán gördülő, botorkáló konflis, s benne a kapatos úrfi, az élet mélyét ismerő író regényével konzseniális alkotás. Az otthon melege, és a benne élők egyszerű, bensőséges élete, sorsa jelenik meg Kályha című alkotásán. Nem hagyta azonban érintetlenül a női test szépsége sem. Tisztaság, üde, lányos formák és egészséges erotika ötvöződik aktjában.

Művész etikájából és Bartók iránti tiszteletből eredően alkotta meg balladai sűrítésű, öt táblából szárnyasoltár-módra komponált művét, a Cantata profana-t. Az öt egység szuggesztíven és jelképi súllyal tolmácsolja a népi kolinda és a bartóki életmű tiszta forrásból merítő lényegét. Lírizmusa az ember és a zene kapcsolatát megjelenítő műveit is áthatja. A kolorit harmóniája, és ezzel összhangban a formálás bensőségessége, ritmusa, a zene érzelmi gazdagságát és katartikus átélését nyújtják számunkra.

A főiskola freskó-szakán végzett ugyan, ennek ellenére a művészetpolitika nem kényeztette el közösségi feladatokkal. Több mint négy évtizedes alkotói pályájában mindössze négy megbízást kapott: Hódmezővásárhely: temetői kerámiakep. Szegvár: egykori MSZP székház, pannó. Szeged: Belvárosi Temető, életfa. Szakszervezetek megyei székháza: május 1. És felavatás előtt áll Hódmezővásárhelyen a Hódtavi-csata emlékművének freskója.

A művészetkedvelő közönség érdeklődése és szeretete a kezdetektől máig változatlanul kísérte alkotói pályáját. A kultúrpolitikai elismertséget illetően nem állítható, hogy mellőzték volna, de az sem, hogy dédelgettek. Igen korán kapott Munkácsy-díjat (1965), Tornyai-plakett (1966), SZOT-díjat (1972), majd hosszabb néma csend, és Erdemes-művészi cím (1989). Ha a művészetpolitika nem vesz 180 fokos fordulatot a neo-avantgarde irányába, valószínűen további értékelésre is sor kerül. Szerette városa, Hódmezővásárhely előbb Pro-Urbe, majd 2001-ben rendezett életmű-kiállításakor Díszpolgári kitüntetésben is részesítette hűséges művészfiát. Figyelemre méltó elismerésként kell értékelnünk a Dresdener Bank által a millennium alkalmából hirdett pályázat első díját.

Művei számos közgyűjteményben (Magyar Nemzeti Galéria, Tornyai János Múzeum, városi, megyei önkormányzat stb.) megtalálhatók. Tartozunk az igazságnak annyival, hogy a megyei tanács akkor vásárolta meg Tsz-szervezés című művét, amikor még annak őszintesége szintjén nem lehetett szembesülni az eseményekkel.

Bár nem tartozik közvetlenül a kiállításához, de a kiállító művész emberi arcához igen, így indokolt említést tenni Szalay Ferenc és Németh József barátságáról. A művészeti életben igen ritka két, azonos szintű alkotó rivalizálás nélkül, harmonikus kapcsolata. Abban sajátos volt kettejük művészete, hogy azonos magatartásbeli és etikai alapok mellett, megjelenítési módjuk eltérő volt. Ettől függetlenül azonban egymás munkásságának és személyiségének kölcsönös megbecsülése és tisztelete volt végig kapcsolatuk, barátságuk alapja.

Bízom benne – és ez lesz Szalay Ferenc legnagyobb öröme is –, hogy gondolatokat ébreszt, érzelmi gazdagodást, esztétikai örömet nyújt a művészetszerető közönségnek a kiállítás, amely 2003. március 31-ig látható az „pusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban.

Dömötör János

Katonavonat

Turul

Üzenetek az emberi kultúra múltjából

Veress Pál „bálványai”

Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark a magyar őstörténet, a honfoglalás fontos és egyben legendás helye. A Feszty-körkép a XIX. század vége szellemiségének megfelelően romantikus felfogásban jeleníti meg a magyarok bejövételét, az ősi magyar hiedelemvilág egy-egy szeletét, például a Sámán szertartásban. Az Emlékpark átgondolt kiállítás-politikájával összhangban a hiedelemvilágnak, a mitológiának egy más áttételesebb, mélyebbre hatoló alkotója, Veress Pál Erdemes-művész, festő és grafikusművész mutatkozik be Szalay Ferenc mellett Ópusztaszeren.

Veress Pál a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja 1920. április 9-én született Budapesten és ugyanott hunyt el 1999. május 7-én. A Képzőművészeti Főiskolát 1938-1943 között végezte a karizmatikus művész és tanáregyéniség, Szőnyi István növendékéként. A reneszánsz uomo universale emberideáljának útját járva képzőművészeti tanulmányaival párhuzamosan bölcsészkarai tanulmányokat is folytatott a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Miután művészeti magatartása és etikája a fordulat éve után bekövetkezett zsdánovi előírásoktól eltérő volt, ezért hosszú időn át távol maradt a művészeti élettől. 1948-ban a Magyar Távirati Irodánál műfordítóként helyezkedett el, emellett még szerkesztői és publicisztikai tevékenységet is folytatott. A művészeti életben a társadalmi és művészetpolitikai viszonyok enyhültével,

a 60-as évek közepén tért vissza. Ezután viszont bel- és külföldön (Budapest, Pécs, Szeged, Zebe-gény, Vác, Párizs, New York, Drezda, Brandenburg stb.) számos nagysikerű kiállításon mutatkozott be. Szerepelt műveivel mindkét Szürenon kiállításon is, és világszemléleti indításból volt résztvevője az 1992-ben rendezett „Az idegen szép” című kiállításnak.

A modernitás, az új megoldások iránti igényét, elkötelezettségét jól érzékelteti szellemi holdudvara is: Kassák Lajos mellett dolgozott segédszerkesztőként, Weöres Sándor Rippl-Rónai József és Gulácsy Lajos „társaságában” élvezte naponta szobája falán a Veress műveket. Az szinte természetesnek tekinthető, hogy Rákos Sándor óceániai népköltési gyűjteményes kötetének illusztrátorául Veress Pált választotta ki.

Művei számos közgyűjteményben (Magyar Nemzeti Galéria, debreceni, pécsi, székesfehérvári múzeum) megtalálhatók.

A „fauves”-os figuralitástól művészi fejlődésének következetessége és logikája által vezérelve egyre inkább az elvontság, az asszociatív ráutalások irányába mozdult el. Az ősi archaikus világ bálványai, totemjei, sárkányai gyakran a konkrétság és az absztrakció ötvözetében hatnak ránk műveiben.

Az olaj és temperafestés, valamint a lino- és fametszetek mellett kísérletező kedve az anyag új, egyéni kifejezési lehetőségeit tárta fel a salakdom-

borművek és az uszadékfa-kompozíciók által. A szak szürke monotonitását a felületi fraktúra mozgalmassága önálló esztétikai értékke emeli alkotó fantáziája révén. A természeti formák végtelen gazdagságából a fa erezte és a gyökerek, ágak romló-bomló formáinak végtelen variációs lehetősége ragadta meg és tette e művei által a befogadókat a művész alkotótársaivá. Olajfestményeinek egy része kötődik szellemi élményeihez, de itt sem a felszín, hanem az a mögötti rejtett szellemvilág foglalkoztatta. Másrészt lenyűgöz dekorativitásának ereje és monumentalitása is.

Munkásságának sokoldalúsága és kvalitása folytán a róla – illetőleg kiállításairól szóló irodalom igen gazdag (Új Művészet, Kortárs, Élet és Irodalom, Magyar Ifjúság stb.). Olyan számon tartott, jelentős művészettörténészek, kritikusok írtak róla és munkásságáról az említett periodikákban, mint Perneczky Géza, Mezei Ottó, Végvári Lajos, P. Szabó Ernő, Lóska Lajos, Szepesi Attila. Méltatták azonban művészetét olyan jeles művésztszak is, mint Lossonczy Tamás és Kovács Albert. Mindannyian kiemelték a modernitás, az újítás iránti érzékenységét, a kortárs törekvésekkel való együtt lélegzését, továbbá eredetiségét és kísérletező kedvét. Ezen túl külön érdemes röviden foglalkoznunk párizsi kiállításának széles ívű és igen kedvező visszhangjával is. Ritka, hogy magyar időszaki művészeti kiállításról öt publikáció is megjelenjen Franciaországban. Jean Michell Veress Pál művészetének folklór gyökereit helyezte előtérbe. Frank Elgár a helyhez nem kötött egyetemes, ősi formákra mutatott rá. J. J. Leveque és Francis Pluchart recenzióikban a Paul Kleevel való rokonságra is utaltak. Minden esetre valamennyien jó kvalitás-érzékeléssel vették észre már 1965-ben azt, ami Veress Pál oeuvre-jében végig jelen van: a művészet ősi formái iránti vonzalmát.

Nincs senki, aki nála jobban ismerte volna a fa két illetve három dimenziós képzőművészeti megjelenésének, felhasználásának lehetőségeit, titkait. Tudta, és beépítette műveibe az erezet fafajonként és egyedenként is különböző végtelen gazdag formációját. A természet azonban csak indítást és ötletet adott számára, mert sohasem másolt, a konkrét vizuális élményt mindig újra teremtette. Az így létrejött Veress Pál-i felületek alkotják kompozíciós vonal együttesét is. Az erezet finom és sűrű szövődése még olyan konkrét műveiben is képépítő elemmé válik, mint a Debütáló szíren című fanyomat kollázs. Az erezet finom, vertikális vonalakban való megjelenése fátyol-titkot von a női arc elé. Hasonló indítású, de erőteljesebb a pillangószárny megformálása. Külön szellemes megoldás a fagyöngy kompozíciós beépítése.

A görög mitológia minotaurusza is mozgásba hozta alkotó fantáziáját és ecsetjét. A ráció által nem befolyásolt ősi, fékevesztett ösztön megjelenítésére ez esetben inkább az Erosz, mint a Thanatosz kiemelését tekintette fontosnak és lényegesnek. (Vérmes Minotaurusz.) A Gavalléros Kentaur és az Áldozat távoli reminiscenciaként a szürrealizmusra utalnak. Mindkét esetben bizonyos reális részletek kerülnek irreális kapcsolatba. A fanyomat-kollázs Kentaur legkonkrétabb részlete a virág, a többi a mitológiai fantázia által alkotott részlet.

A Rőzseláng feltörő barnásvörös lándzsái a

konkrétság határán válnak esztétikai értékke. A többes értelmezési lehetőség néhány megjelenésével is találkozunk a kiállításban. Így a szétterülő kék szalagformák az emberi fej mellett virágformációs asszociációt is hordoznak, hasonló képzettársításra ösztönöz a Szerartás I.–IV. is, amelyek által a természeti népek színes, mozgalmass, közösségi rituáléiba avat be a művész. (Gazdag kóloritja szabad gondolatársításaként a déli tengerek hajló, hullámzó korallcsodáit is felidézhetik a szemlélőben.) A középkorban eléggé elterjedt haláltánc-víziók új megoldását találjuk Danse Macabre című festményében. A színek intenzív ereje, a formák kontúrral hangsúlyossá tett dinamikája kevésbé az elmúlás tragikusságát, inkább annak természetes folyamatosságát jelenítik meg. A párkapcsolat démonikuságát emeli ki a Sárkánymennyező. A vágy léten túli erejének misztikumát rejtelmes, sejtelmes, egymás építő, önmagukban egyszerű, de összességében fantáziát mozgató műveként alkotta meg a Csodálatos mandarin-ját. Az emberábrázolás legőszibb mélységét, néhány síkba terített formára redukált tömönatos egyszerűségét idézi meg Halászpár című linójában.

Nem feltétel nélküli azonban a mitológia világa és fantázia gazdagsága iránti vonzalma sem, mert a magyar hiedelemvilág többször használt és ideológiai szolgálatba állított turul madara-nába ironikus hangsúlyt kap két fametszetben is. (Turul, Turul-fióka.) Démonikus erő és szuggesztivitás munkál a Gólem-ben. Teljesen elvont a három osztatú, változatos, mozgalmass természeti formákat idéző, gyűrt felületes alumínium frottázsa, a Bíbor-tenger. Szép, komoly művei mellett a „játszani is engedd” könnyedsége sajátja a homo faber-i örömmel megoldott Csillagos bohócnak.

A kiállításban szereplő salak-reliefje monokromitását a felület plasztikai mozgalmasságával, dinamikájával teszi változatossá. A tánc lényegét ez esetben sem valami konkrét, sokkal inkább általános ritmusbeli sajátosság által fejezi ki. (Tncoló bálvány.)

Nem érinti ugyan lényegesen a művek szellemiségét, de Veress Pál önállóságát, eredetiségét, azért érzékelteti, hogy míg a magyar festészetben általában a horizontalitás az elterjedtebb, a Veress művek nagyobb része vertikális.

Dombay Győző: költő Veress Pál művei által ihletett és hozzá címzett versének néhány sora:

„felépül és összeomlik a homokvár
idő-salakba dermedt figurák
kétezer év nem sok
Európa vagy Óceánia
majdnem mindegy
hordja az örök port a szél
és a halottak
végre lefelejtethetik az élőket”

Veress Pál művészetének gyökerei mélyre nyúlnak az emberi kultúra múltjába, de alkotói átköltései, újjáteremtései révén munkássága időtlenül kerül közel a művészetszerető közönséghez Ópusztaszeren az október végéig nyitva tartó kiállításban.

Dömötör János

Megyék országos gyűlése – 2001

Történelmi díszletek között

„Civil” rendezvények az emlékparkban

Harminc éve már, hogy Ópusztaszer kezdett beszívárogni a magyarság köztudatába. Erdei Ferenc kezdeményezésére és hathatós támogatásával kezdődött el a munka - a régészeti feltárás és a park kiépítése - az 55 hektárnyi területen. Viharos szellemi csatározások kísérték a Feszty-körkép restaurálási terveit és a munkálatokat. A "hőskor", melynek dr. Trogmayer Ottó műzemigazgató volt a legkitartóbb mozgatója, 1995-ben zárult, a korábban múzeumi osztályként működött intézmény közhasznú társasággá alakult Nagy László vezetésével.

"Az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark a múzeumi szervezetből közhasznú társasággá alakulása az intézmény eredeti közművelődési funkcióját erősítve és fejlesztve a teljesebb bemutatás érdekében üzleti tevékenységgel bővült. Ez azonban nem változtatott az emlékpark létehozóinak azon szándékán, hogy a hely - a honfoglalás és államalapítás emlékéhez is kapcsolódva - járuljon hozzá a haza, a magyarságtudat, a hazafiság, a nemzeti egység alakításához, a hazai és határainkon kívül élő magyarság kapcsolatainak erősítéséhez, A Kárpát-medence népeinek szorosabb barátságához." - Többek között ezeket a gondolatokat olvashatjuk az emlékpark vezetőinek legutóbbi jelentésében. És a következőket: Legfőbb szándékunk a meglévő szellemi, kulturális értékek megőrzése, fejlesztése, mind teljesebb megismertetése. Alaptökéjük az emlékpark létehozóival való szervezeti, szakmai és emberi kapcsolat. Erre a szellemi tőkére építve bővül a park, színesedik a paletta, gazdagodik a látóvilág sora.

A Kht. vezetőjének célja, hogy a park váljék nemzeti emlékhellyé, a magyarság mind nagyobb számban látogasson

el ide. Ennek szellemében fogalmazták meg üzleti filozófiájuk alapelveit is, melyek szerint: Életében egyszer minden magyar látogasson el Ópusztaszerre; A park programjait az állandóság és a változatosság egysége jellemezze; A park nyújtotta lehetőségeket, programokat komplex turisztikai termék formájában kell ismertté tenni az idegenforgalom piacán.

Érdekes és tanulságos az előzőek fényében felsorakoztatni a kht. elmúlt hét évében rendezett legfontosabb kulturális programokat, vállalkozásokat. 1996-ban többek között megtörtént az emlékpark ünnepélyes felavatása az elkészült Feszty körképpel együtt. Megrendezték a magyarok IV. Világtalálkozóját, megtartották a megyék II. Országos Gyűlését, a magyar polgármesterek világtalálkozóját, megnyitották a Promenádné 1896 című kiállítást. Az emlékpark - mint múzeumi kiállítóhely és turisztikai bázis - erre építette középtávú programját. A legfontosabb látóvilág természetesen a magyarok bejövetele című körkép, de mellette évente rendszeres kiállítások vonzzák az újabb és újabb látogatókat. Ilyen állandó kiállítás a Szer monostora és kora. A szellem napvilága, a romkert, a magyarság kiemelkedő történelmi személyiségeit felvonultató szoborsétány, a Nemzeti Katonai Emlékhely Gyurcsék Ferenc emlékművével, Mészáros Mihály Anonymus szobra, a szabadtéri néprajzi gyűjtemény, az Ember és erdő című kultúrtörténelmi kiállítás-sor és folytathatnám. De az állandó bemutatók mellett az időszaki tárlatok a folyamatos megújulás letéteményesei. Olyan kiváló képzőművészek mutatkoztak be a rotunda termeiben, mint Kondor Béla, Varga Mátyás, Schéner Mihály, Tóth Sándor, Németh József, Papp György, Korniss Péter, Patay

Millenniumi majális – 2000

Országos rendőrnep – 2000

Nemzetközi kutyakiállítás – 1999

Országos halászlé főzőverseny – 1999

László, Csete Ildikó, Berki Viola, Galambos Tamás, Kunkovác László, vagy az idén Szalay Ferenc és Veress Pál. A hatalmas tömegeket megmozgató rendezvények részint a naptárhoz kapcsolódnak - mindenekelőtt a Hunniális és a Szent István napi ünnep -, megemlékeznek a Vince-napi vesszővágásról, a Gergely-járásról, a búzaszentelésről, ünneplik a húsvétot és a pünkösdt.

Mindez a gazdag háttér, a történelmi díszletek, tudományosan megalapozott látványok, a kellemes környezet és feltételrendszer egyre inkább eladhatóvá tette a parkot a civil szférában is. Tudományos társaságok, hazai- és nemzetközi cégek, külügyi szervezetek, civil egyesületek ismerték fel, hogy ebben a reprezentatív és különleges környezetben megtartott konferencia, találkozó, fogadás vagy látogatás maradandó élményekkel szolgálhat. Az elmúlt öt esztendőben 117 hazai és nemzetközi rendezvénynek adott otthont az emlékpark, közülük 71-et magyar szervezetek rendeztek, 46 nemzetközi összetételű volt. Arra nézve természetesen nincs adat, hogy hány nemzet fiai-lányai jártak Ópusztaszeren, de az alábbi lista bizonyára némi támpontot jelenthet.

A felmérések szerint egyre több a visszatérő partner, ami azt bizonyítja, hogy a megismerkedés szeretetté nemesegett, a vendégek elégedettek a park szolgáltatásaival. Néhány főhatóság - így a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a Külügyminisztérium vagy a Turizmus Rt. - választásaiban kiemelten kezeli az emlékparkot. (Sajnálatos, hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma nem említhető ebben a sorban.) A mind gyakoribb nemzetközi rendezvények résztvevői bizonyára elviszik a park hírért messze országokba is, így ez a tevékenység a PR-szemponthól is fontos.

A rendezvények száma és résztvevők összetétele alapján megállapítható, hogy ezekben az esetekben az emlékpark egyúttal a magyar kulturális élet egyik fontos és jellegzetes letéteményese, hiszen az ország vendéglátó szerepkörét tölti be. Végezetül érdemes felsorakoztatni az elmúlt öt év legfontosabb hazai és nemzetközi rendezvényeit.

hazai

1. BIOGAL konferencia
2. Orvoskongresszus
3. Határőrség küldöttségének fogadása
4. Köztársasági Őrezred küldöttségének fogadása
5. HÓD Állatgyógyászati konferencia
6. VPOP konferencia
7. Katonai ügyészek látogatása
8. Royal Study Tour
9. MATÁV tanácskozás
10. Aktív Tours nővér kongresszus
11. Szegedi Nyári Egyetem hallgatóinak látogatása
12. DÉMÁSZ Rt. fogadása
13. SZOTE Női Klinika dolgozóinak programja
14. MAIT fogorvos kongresszus

1997

nemzetközi

1. NATO ezredek fogadása
2. Nemzetközi vízügyi delegáció fogadása
3. IKIM (osztrák turizmus hivatal) szakembereinek fogadása
4. Yellow Pages konferencia
5. Nemzetközi TV-s találkozó
6. Svéd parlamenti delegáció fogadása
7. Nemzetközi orvoskongresszus
8. Belgium nagykövetének fogadása

1998

1. DÉMÁSZ Rt. tanácskozása
2. Csongrád megyei Bíróság
3. Aktív Tourist tanácskozása
4. DARFT tanácskozása
5. MOL Rt. tanácskozása
6. Agrárszövetség tanácskozása
7. Megyei jogú városok közművelődési szakembereinek tanácskozása
8. Magyar Élelméztudományi Egyesület tanácskozása
1. VALTRE konferencia
2. Congress and Hobby programja
3. Nemzetközi Katonai Protokoll Igazgatóság tanácskozása
4. Irán nagykövetének fogadása

1999

1. Magyar Örökség-díj átadása
2. DARFT tanácskozás
3. Hungria Biztosító családi napja (800 fő)
4. 25. Jubileumi országos halfőző verseny (300 fő)
1. UNILEVER kongresszus (1000 fő)
2. USA nagykövetség lady-programja
3. Cseh nagykövetség lady-programja
4. Finnország nagykövetének látogatása

5. A régióban élő nemzetiségek napja
6. Csongrád megyei Kereskedelmi Kamara tanácskozása
7. Tourinform Irodánk megnyitása alkalmából szakmai vendégek az egész országból
8. AOEH tanácskozás
9. OTP értekezlet

5. Külügyminisztérium diplomata vendégeinek egésznapos programja
6. Mongol parlament elnökének látogatása
7. Magyar Közgazdász Hallgatók Egyesületének nemzetközi konferenciája (200 fő)

4. Mortons Utazási Iroda vendégei
5. Phoenix Pharma Rt. gyógyszerészeinek családi napja
6. MÁV konferencia

4. Német utazási irodák képviselőinek fogadása
5. Kínai küldöttség fogadása (NKÖM vendégei)

6. Észt küldöttség fogadása (Határőrség Országos Parancsnokság vendégei)
7. Japán delegáció fogadása
8. NATO delegáció

9. 600 vajdasági diák fogadása
10. Kábel TV-k nemzetközi találkozója

11. A Duna-Körös-Maros-Tisza Euró régió Irodalmi Társaságának Második találkozója

2000

1. Szt. Vince borrend és vendégei
2. Tanárképző fiskolák hallgatói számára kiírt Kazinczy-verseny megnyitója
3. Orvoskongresszus fogadása

1. UNILEVER konferencia
2. Dán delegáció fogadása

4. IX. Országos Rendőrnapi (3 ezer fő)
5. Magyar Vöröskereszt napja (2500 fő)
6. DARFT konferencia
7. VI. SAMSUNG olimpiai futófesztivál

3. Katonai Világtalálkozó (100 magas rangú vendégének fogadása)
4. Congress and Hobby programja
5. Magyar orvosok millenniumi világtalálkozója
6. Thaiföld nagyköveteinek látogatása
7. Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozásának Ópusztaszeri Napja (13 ezer fő)
8. Görög katonai delegáció fogadása
9. Francia delegáció fogadása
10. Körképek világkonferenciája

8. Országos nyomdásztalálkozó
9. DARFT régiós napja
10. KÉSZ Kft. családi napja
11. BURTON-APTA Kft. családi napja
12. Országos vadgazdálkodási konferencia
13. Fűrge Diák Iskolaszövetkezet országos értekezlete
14. FVM területfejlesztési Phare konferencia

2001

1. Csongrád megyei Mérnök Kamara
2. Orvoskongresszus záró fogadása tanácskozása
3. Nemzeti Katonai Emlékhely avatása és katonacsaládok napja (7500 fő)

1. Johnson and Johnson kongresszus
2. Vileroy and Boch Rt. képviselőinek
3. Turizmus Rt. külképviseletének vezetői és diplomata feleségeinek fogadása

7. Országos cukrásztalálkozó
8. Az Autó Club országos értekezlete
9. Orvos kongresszus záró fogadása
10. Study Tour beutaztató cégek képviselőinek látogatása

11. OTP konferencia

2002

1. Keresztény Értelmiségi Szövetség zárórendezvénye
2. Szakápolási Nővérek konferenciája
3. Magyar Iparjogvédelmi Szerzői Jogi Egyesület konferenciája
4. Turisztikai marketing Igazgatósága tanácskozása
5. Katonacsaládok napja (7500 fő)
6. GET Kft. családi napja

1. Nemzetközi határrendészeti konferencia
2. Csongrád Megyei Bíróság belga vendégei
3. Belga Nemzeti Park küldöttsége

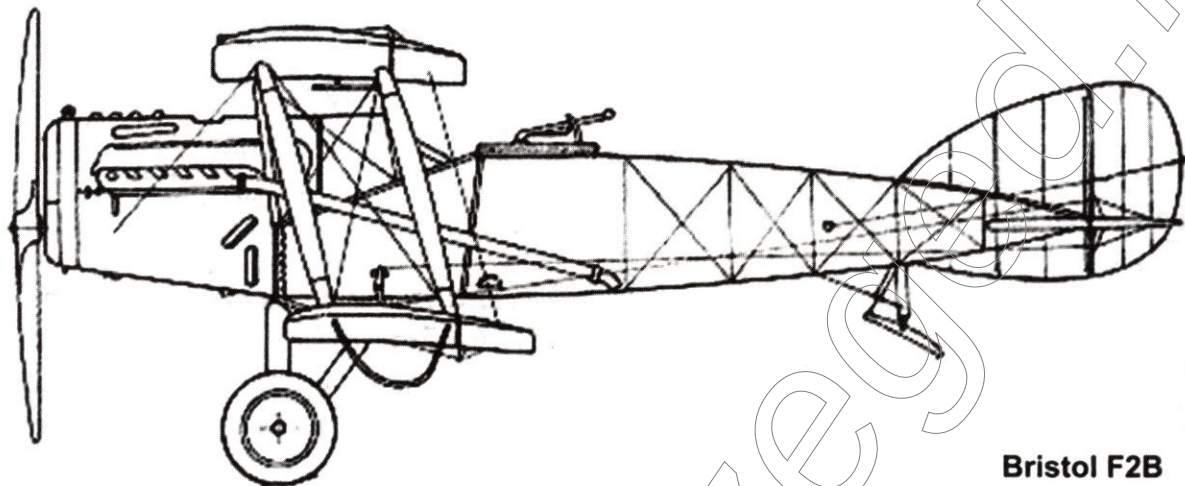
4. Cambridge-i Egyetem professzorai tanácskozása
5. NATO vendégek fogadása
6. Japán küldöttség (120 fő) (Magyarországon élő japán üzlet-embereknek családi napja)
7. Kistelek holland vendégei

7. Szerencsejáték Rt. családi napja
8. Orsz. Mérnöki Kamara tanácskozása
9. Autós rally (200 fő) társasági program
10. Titkárnők országos konferenciája
11. Idegsebészek szakmai tanácskozása
12. Az Autó Club évs rendezvénye Értekezlet + piknik)
13. Keresztény fiatalok vetélkedője
14. Orvoslátogatók konferenciája és grill party

Tandi Lajos

Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója – 2000

Bristol F2B

Légi alkotmányok

Fejezetek a szegedi repülés kezdeteiről

I. A repülés történeti emlékei és a magyar kísérletezések

Az embert ősidők óta foglalkoztatja a repülés gondolata. Erre utalnak a színes mondák, legendák, eposzok és a különböző népek meséinek világa. A képzelet világából a valóság felé igen hosszú út vezetett, amíg a repülőgép megszülethetett.

Leonardo da Vinci (1452–1519), a reneszánszkor legelénkebb gondolkodású művészt a „repülés atyjának” nevezik. A repülés megvalósíthatóságán való munkálkodást ezernyi megfigyelés és kísérlet igazolja megmaradt grafikáiban. A madarak szárnyalásának, mozgásának anatómiai elemzésével, valamint széleskörű fizikai, mechanikai és technikai ismereteivel messze megelőzte korát. A madarak lejtő menti vitorlázásaiból megszületett a siklórepülés gondolata. Acélrúgóval ellátott, helikopterhez hasonló modellt készített.

Magyarországon az 1700-as évek elején Szepes megyében volt a „néma barátoknak” nevezett szerzetesek kolostora. *Mattyasóvszky* nyitrai püspök Itáliából telepítette ide a kartauziákat *Ciprián Jaisge* fráter is ebben a kolostorban lakott, a rend orvosaként, de ezenkívül alkimista, tűzmester, asztalos, tükörkészítő, festő, természetbúvár és botanikus volt. „A barát éveken át dolgozott a klostromban levő laboratóriumban két szárnyon, amelyeket kárjára csatolt. Ennek két nyúlványa volt, amelyeket a két főszárny óraszerkezettel hozott mozgásba... A kísérlet egy holdvilágos estén történt. A klostrom magas-kőfalkerítéséről indult el a barát. Hosszasan lebegve valósággal úszott a levegőben, míg a Korona hegy tejéig nem ért.” Ciprián a repülés első magyar úttörője, több korabeli krónika is megemlékezik tetteiről, szárnypróbálgatásairól.

Martin Lajos (1827–1897), a kolozsvári egyetem professzora, szellemi középpontja volt a dinamikus repülési kísérleteivel, a hazai technikai kutatásoknak. A német *Lilienthal* kortársa volt. Találmányait tudományosan rendszerezte, modelljeit bemutatta, szabadalmaztatta. Ilyenek voltak például a csűrőkormány-felületek és a lebegő kerék. Repülőgépet is épített, de ez még nem repült. Ma is

látható ez a szerkezet a kolozsvári múzeumban.

Az aradi papírgyár igazgatójának, *Némethy Emil* mérnöknek a repülőgép-építésről szóló könyve indította el az első tudományos sajtóvitát Magyarországon. Ő volt az első a világon, aki acélcsöveket használt fel gépének építéséhez, 20 évvel megelőzve Fokkert, a világhírű holland tervezőt. *Némethy* mindenkitől függetlenül fedezte fel az aerodinamikai törvényszerűséget, hogy a szárnyak emelőereje a hordfelület nagyobbításával, vagy a repülési sebesség fokozásával érhető el.

Az ember a föld vonzerejét legelőször a léggömb találmányával győzte le. 1783-ban sorozatos kísérletek születnek Franciaországban a hidrogéntöltésű, erős vászonnál készült ballonokkal történő léghajózásra. Az első fejlesztések *Etienne-Jacques* és *Joseph-Michel Montgolfier* nevéhez fűződik.

Erről az eseményről XVI. Lajos a következő nyilatkozatot, kiváltságlevelet tette közzé: „*Lajos, Isten kegyelméből Franciaország és Navarra királya, üdv az összes jelenlévőknek és a kik ezután következnek. A légi alkotmány a melyet Etienne-Jacques és Joseph-Michel Montgolfier főurak által szeptember 19-én előttem bemutatott és az ezután kísérletek olyan sikeresek voltak, hogy mi nem kételkedünk azon, hogy ez a találmány a fizika történetében emlékezetes korszakot fog létrehozni, reméljük, hogy ez új eszközöket fog teremteni, amelyek az ember hatalmát növelik, vagy legalább tudását ki fogják bővíteni.*”

Szablik István professzor, 1784. augusztus 15-én, a mai Erzsébet híd pesti hídfőjénél mutatta be léggömb-kísérletét. *Szablik (Szlávik) István* a szegedi piarista gimnázium igazgatója, matematika, kémia, fizika szakos tanár, először az iskola udvarán 1784 márciusában végzett eredményes léggömb-modell kísérletet.

1811-ben a „Hazai és Külföldi Tudósítások” című újság hírül adja a nagy szenzációt, amelyben *dr. Menner János* orvos magasan suhanó léggömbjéből, kis selyemernyők-

kel különböző háziállatokat bocsátott le a földre, s ezek sértetlenül meg is érkeztek. A nézőközönség először láthatott ejtőernyővel leereszkedő élőlényeket. A léggömb szabadon kitéve a szél áramlatának Gyöngyösre repült és ott simán földet ért.

A magyar származású **Schwarz Dávid** az egész életét tette fel a léghajó építésének tanulmányozására és fejlesztésére. Igen gazdag fakereskedő volt, egész vagyonát a technikai szenvedélyének áldozta. 1892-ben alkotta meg első léghajóját, amely vékony alumíniumlemez-burkolattal és tartószerkezettel készült. Ez forradalmi újítás volt a sok megoldatlan technikai nehézség mellett. Schwarz Dávid nem érthette meg küzdelmes életének jutalmát, hogy meglássa azt, amikor léghajója sikeresen felemelkedett, 1897. január 11-én meghalt.

Schwarz Dávid özvegye a találmányt, a szabadalmakkal együtt eladta 1898-ban **Zeppelin** grófnak, a kiváló műszaki érzékű porosz arisztokratának, aki fel tudta mérni a feltalált szerkezeti elvek jelentőségét, majd továbbfejlesztette és a babérokat már ő aratta le, a világszerte ismert repüléseivel. 1900. július 2-án szállt fel először az általa készített kormányozható léghajóval.

1924-ben **Hugo Eckener** kapitány, Zeppelin rendszerű léghajóján 79 óra alatt Európából Amerikába repült, 1929-ben körberepülte a földet és 1931-ben Budapestre is ellátogatott, majd átrepülte az északi sarkot.

A motoros repülések 1903 decemberében kezdődtek a **Wright testvérek** első felszállásával. A legnagyobb felindülést viszont **Blériot** 1909-es La Manche-csatorna átréplése hozta. Ez a hír csodálatos módon magával ragadta a repülés iránt érdeklődőket, Magyarország minden részében szaporodtak az épülő gépek. Számos sikeres siklórepülés, ami a mai vitorlázórepülést előzte meg, majd a magyar **Lorenz testvérek** könnyűsúlyú robbanómotor-gyármányai váltottak ki először nemzetközi elismerést, amelyet az első repülő kísérletekhez használtak fel. Külföldön és hazánkban egymást követték az egyetemi kísérletek is, kutatták a repülés formáinak lehetőségeit és hatását. Például a matematika, a fizika, a meteorológia és az orvostudomány is új érdekes problémakörökkel nézett szembe. Ilyen volt **Martin Lajos** professzor és **Némethy Emil** mérnök elméleti munkássága, a legnagyobb tudású kutatókkal, **Otto Lilienthal**al és az osztrák **Wellnerrel** folytatott szakmai vitákban már egyértelműen leírták a megvalósulás módjait és közeli jövőjét.

A magyar repülőgép-szerkesztők munkája 1909-ben indult meg hivatalosan, a történelmi Rákosmezőn megalakult, francia érdekeltsgű Aero Rt. repülőiskolával. A repülés történelmének kutatói az 1909 és 1915 közötti időből 85 db gépet tudtak regisztrálni, melyeket a kor színvonalának megfelelően itt terveztek és alkottak meg. Fabódé-hangárok adtak otthont a javításra, építésre és tárolásra a gépeknek. **Dr. Kutassy Agoston**, „Farman III.” típusú, **Csermely Károly** „Voisin” típusú, nyitott törzsű biplánt, azaz kétszárnyú, faépítésű-szerkezetű repülőt hoztak Franciaországból.

Érdekességképpen a fent említett Kutassy-féle Farman gép második tulajdonosa 1911-ben **Lányi Antal** lett, aki az Est című lapok költségén reklámrepüléseket végzett. Szerelője – a későbbi vadászipilóta és világrekord pilóta – **Risztics János** volt. A gép utolsó híres tulajdonosa **Almásy László Ede**, a későbbi Afrika-kutató, pilóta volt, aki 1914-ben szintén repült a géppel.

A sok tehetséges magyar technikusként köszönhető, hogy 1910-ben már eredményes repüléseket végeztek. **Zsélyi Aladár** gépészmérnök, **Horváth Ernő** tanár, **Adorján János** technikus már könnyű, kis monoplán (egyszárnyú), 150 kg-os gépeiken egyre biztosabban hódították meg a „bűbajos levegőt”.

A kísérleteket és a gépek építésének költségeit ebben a kezdeti korban mindenki maga fedezte. A magyar repülés úttörői sem az állam, sem más szervezetek nem támogatták. Ezek a fanatikus emberek, az osztrák politika magyar ipart elnyomó törekvéseinek ellenére, vállalkoztak a tervezésekre, a gépesítésre. Soha el nem múló érde-

mük marad a magyar repülőtechnika, illetve ipar fejlődése.

Óriási szenzációt keltett az első nagy nemzetközi repülőverseny 1910. júniusában, amelyet a Magyar Aero Club írt ki. Európa legjobb repülői jöttek el a mátyásföldi versenyre. A siker és a nyereség reményében két sorban nagy, íves tetejű fa hangárokat, lelátótribünöket és nézőkorlátokat építettek és ezek bérletét is jó pénzért árulták. A verseny tíz napja a valóságban csak azt a nyereséget hozta, hogy a magyar repülők tapasztalatokat szerezhettek a nagy pénz- és egyéb díjakat elvívó külföldi repülőktől és a továbbiakban használták a felépült hangárokat. Ezt követően épültek a **Dedics testvérek**, **Groh András**, **Kolbányi Géza** repülőgépei, amelyek 25-60 LE-s magyar motorokkal repültek. **Zsélyi Aladár** pedig könnyű gázturbina-hajtásokkal kísérleteztek a Műegyetemen. (A Zsélyi I. repülőgép ma is látható Budapesten az Atrium Hyatt Szállóban.)

1910 szeptemberében **Szarits János** szabadkai asztalosmester saját monoplánjával több alkalommal hosszabb időt töltött levegőben, majd még e hónap 26-án kb. 8 méter magashól lezuhant, gépét összetörte.

1910. október 27-én a Nemzetközi Repülőszövetség felvette tagjai sorába a Magyar Aero Clubot.

A monarchia hadserege is érdeklődni kezdett a repülőgépek katonai felhasználhatóságáról, de ebben az időben esetenként próbáltak ki egy-egy repülőgépet a hadgyakorlatok során, hogy a repülőgépről végzett felderítés lehetőségét kivizsgálják. Az erős motorhang és a „nagy sebesség” ellenére a magashól minden jól érzékelhetővé vált. Az első gépek sorozatgyártását az osztrák **Lohner Kocsi** és **Bütorgyár** kezdte meg 1912-ben. A 120-160 LE-s repülőgép-motorokat az Austro-Daimler gyárban, a későbbi híres **Ferdinand Porsche** mérnök tervei szerint készítették.

1914 elején Magyarországon két gyár kezdte meg a munkát. Egyik a Magyar Repülőgépgyár Rt. (MARE, németül UFAG), a budapesti Váci úton. Főmérnöke **Wittmann Viktor**, kitűnő pilóta, aki maga repülte be az első gépeket. A másik gyár a Magyar Lloyd Repülőgép- és Motorgyár, az aszódi Fiúnevelő Intézet asztalos üzemében, melynek első sikeres típusa **Melczor Tibor** főmérnök, műegyetemi tanár tervei szerint épített saját felderítő gépe volt. A „Magyar Lloyd” bécsi bemutatása során a pilótával 6000 méter fölé emelkedett, ami világrekordnak számított. A világháború kitörése során, ilyen típusok kerültek először a frontok feletti bevetésre és ezeket még ágyúval sem tudták lelőni.

A MARE 1915-ben felépítette a Monarchia legnagyobb repülőgépgyárát Albertfalván, saját repülőtérral és 3000 munkással. Az akkor legkorszerűbb Brandenburg C-I felderítőgépekből több mint ezer épült fel az első világháború végéig.

A harmadik magyar repülőipar bázist a MÁG (Magyar Általános Gépgyár) építette fel 1916-ban, Mátyásföldön, saját repülőtérral, együléses vadászgépek (főleg Fokker típusúak), valamint motorjaik gyártására. Ezen kívül még két motorgyár létesült, az Aradi MARTA-Benz és a Budapesti HIERO. Így vált Magyarország a Monarchia térségének legnagyobb repülőipari bázisává. A Közlekedési Múzeumban megtalálhatjuk e kornak az emlékeit, a világrekorder Lloyd gépet, a motorokat is eredetiben, valamint egy kis Brandenburg típusú repülőt.

Blériot 1909-ben világszenzációt keltett a La-Manche csatorna átréplésével, elnyerte a Daily Mail 10.000 fontos pénzdíját (240.000 koronának felelt meg). Ezt követően még ugyanebben az évben október 17-én – több mint 200 ezer ember előtt – repülőbemutatót tartott Budapest és Kispeszt között fekvő nagy gyakorlótér felett, amellyel jelentős hatást gyakorolt a magyar repülés fejlődésére.

A magyar repülés történetével szinte egy időben kezdődik a szegedi aviatika krónikája. 1910. május 29-én történt az első felszállás a mai Szabadkai út és a Sancer tavak között elhelyezkedő lóversenytérén, ahol a francia **Montygnny** gróf és **Croquet** aviatikusok nagysikerű repü-

Kedd, 1918 május 31.

Egyes szám ára 10 fillér.

XXXIII. évfolyam. 129. szám.

SZEGEDI NAPLÓ

POLITIKAI, KÖZGAZDASÁGI ÉS IRODALMI NAPILAP

ELŐFIZETÉSI ÁR:

Évi ... 26 kor. Negyedévre 7 kor. — III.
Hónapra ... 14 kor. Egy hónapra 2 kor. 40 fill.

Felolvaszárkásztó:

VASS GÉZA

Kiadóhelyfőnöke:

ENGEL LAJOS

HIRDETÉSEKET

és nyilatkoztató közleményeket a kiadóhivatal mérskelt
árjegyzék szerint számít.

Képek a repülőversenyről.

*

A nagy érdeklődés, amely vasárnap Szegeden a repülési vállalkozás iránt megnyilvánult, leginkább a versenyterület körül lévő töltésen és a tö mellett volt észrevehető. Ezek a helyek tele, zsúfolásig tele voltak közönséggel. De ez a körülmény cöppet sem volt megnyugtató a vállalatra, amely ettől a közönségtől nem szedhetett beledíjat. A pályán és a tribünökön a közönségen kívül legjobban szorongtak a fehérszalagos rendezők, akik igyekeztek is rendet csinálni olyanformán, hogy végre az egyik rendőrszervizelő összesapta a kezeit és így kiáltott fel:

— Uram istenem, ha nem lennének rendezők, milyen nagy lenne itt a rend!

A rendezők, akiknek legnagyobb része abból az elemből került ki, amelyet csak választások alkalmával szoktak „tisztelt polgármestereknek” titulálni, igyekezett is megnehezíteni a rendőrségnek és a tűzoltóságnak a rend fenntartására irányuló nehéz munkáját. Akit a

Az egyik rendező, aki szabad óráiban egy előkelő szegedi cég háziszolgája, még Croquet-hoz is odament és felszólította, hogy hagyja el a hangárt. Ugyanez a rendező Szakáll Lajos rendőrségi osztályjegyzőt figyelmeztette, hogy menjen a kordonon túlra.

Hogy a rendőrség tapintatos eljárásának nem volt meg mindig a kellő eredménye, annak a sok rendező sz oka, akik nagyon sokan voltak és nagyon sokféleképpen intézkedtek.

Amikor Montigny gróf első felszállása után leesett, felbomlott minden rend. A közönség áttörte a kordont, odarohant a baleset színhelyére és ettől az időtől kezdve a tizenkét koronás helyen negyvenhatos bakák ültek. A fizető publikum alig bírt helyhez jutni. Egy uriaszony indignálódva kiáltott fel:

— Mégis csak abszurdum, hogy amikor harminc koronát fizetek egy helyért, még csak ülni és látni sem vagyok képes.

Meg kell jegyezni, hogy egy páholy hirdette a: a ötven korona volt.

tízezer embernél több. A közönségnek legnagyobb, túlnyomó-része ingyenes volt és már bizonyos, hogy a felszállást rendező vállalkozás nagy deficittel végződött. A kiadásoknak nagy részét sem fedezte a bevétel, amelyek felet a budapesti Helios társaság kapja.

A rendezők egyike, egy tekintélyes szegedi ruhakereskedő, akinek hasonló vállalkozásokkal kapcsolatban gyakran emlegetik a nevét, Somogyi Szilveszter dr. főkapitánynyal beszélgetve ezt mondotta:

— Megigérem, hogy a jövődelemnek rám eső részét jótékony célra adom.

Utána tette nyomban, hogy bizony előre láthatólag nem lesz semmi jövedelem.

Volt büffe is a pályán. Ezzel alaposan megzsarolták a közönséget, amely hatvan fillért fizetett egy szeletke sonkáért és egy császárszemélyért, míg egy kis csomag cukorért egy koronát kértek.

Sokan úgy látszik gondoltak már előre is erre a körülményre és odahaza elátták magukat elemőzsírával, amelyet azután a leterített

II. Az első felszállások Szegeden

lőbemutatót tartottak egy Blériot típusú monoplánnak. A helyi lapok, a Délmagyarország és a Szegedi Napló másnapi számában lelkes, részletes beszámolót közölt a nevezetes eseményről. „Amikor Montigny gróf első felszállása után leesett, felbomlott minden rend.” Motorhiba miatt néhány méter emelkedés után visszaesett a gép, ezután néhány órai javítás után sikeresen hajtott végre két kört, illetve egy nyolcaszt a közönség nagy örömeire.

A repülőgép főbb adatai: Blériot XI. típus.

motor: 7 hengeres, 35 LE (Esnault-Pelterie)

hossza: 8 m

fesztáv: 7,2 m

hasznos szárnyfelület: 12 m²

max. sebessége: 80 km/ó

„Az aeroplán teste teljesen szövettel van bevonva” írja a korabeli tudósító.

1911. november 5-én Szentesen negyvenezer fős lelkes közönség előtt nagysikerű repülőbemutatót tartott Kvasz András békéscsabai pilóta. November 12-én pedig végrehajtotta első sikeres távrepülését Szentesről Békéscsabára Reitter Béla monoplánjával.

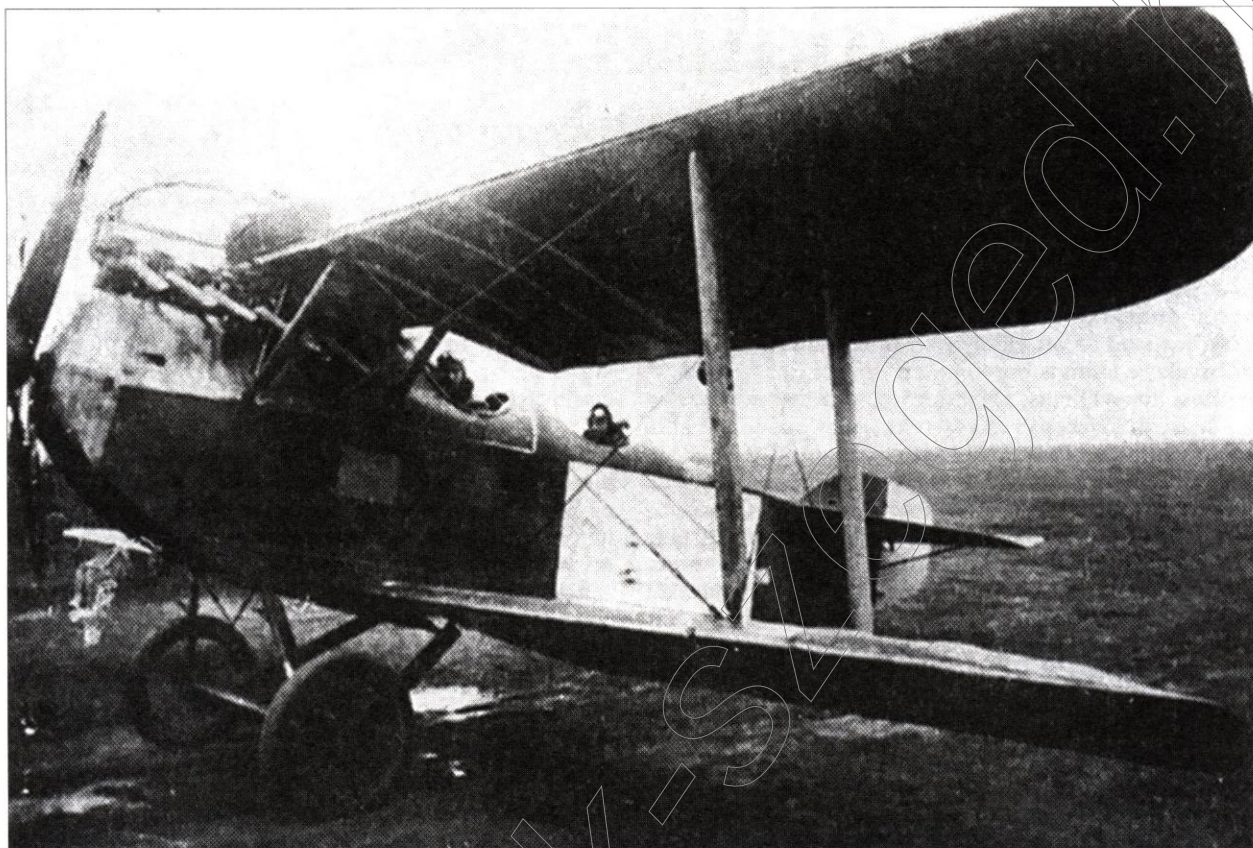
III. Repülés az I. világháború végéig

1914-ben az I. világháború kitörését követően az un. „légjáró csapatoknak” a meglévő bécsújhelyi, illetve Fischamendben lévő pilótaiskolák mellett új kiképzőiskolákra volt szüksége. Ez év őszén, október 8-án Aradról jövet leszállt az egykori Bátorcséki (ma: Bajai) út melletti városi legelőn a k.u.k. légierő H-MAAS lajstromjelű gépe. A gép típusa Oravetz II., parancsnoka Klosch Erik százados, pilótája Kaszala Károly k.u.k. tábori pilóta. A helyet alkalmasnak találták repülőter kiépítésére, így ezt követően egy utászászárad idevezénylésével (a szegedi cs. és királyi 14.sz. utászászáraljából) megkezdődött a kitűzés, tereprendezés, a hangárok és légénységi barakkok építése. Néhány hónap elteltével 1915 tavaszára elkészült a repülőter és megkezdődött a pilóták kiképzése. Összesen 22 pilótaképző pótászárad, FLEK (Flieger Ersatz Kompanie) alakult a monarchiában, melyből az ötödik volt a szegedi.

A szegedi alakulat az 5. számú kiegészítő repülőszázad besorolást kapta, első parancsnoka Ankershoffen kapitány volt, a javítóműhely vezetője pedig 1915 végétől Száva Péter lett. A kiképzés 10-18 db különböző típusú

géppel folyt. A növendékek először az elméleti tanfolyammal egyidőben a 80 LE-s Hiero motoros Etrich Taube gépekkel gurulni tanultak. A gurulás elsajátítása után (átlag 30-40) a kiképzésben az un. „Hupfer” azaz ugrás következett akként, hogy a növendék gázt adott és a gépet egy-két méter magasságra emelte, majd visszazállt és visszagurult az indulási helyére. Ha a növendék megfelelt a követelményeknek, a főpilóta megítélése és további kioktatása után, felszállásra kapott engedélyt. Az immár így egyedül repülő növendék eleinte naponta csak egy felszállást végzett. Ha repülése és leszállása sikeres volt, a további kiképzés során 25-30 felszállást végzett a Taube típusú gépen, általában 200-300 m magasságban. Akik ezen a típuson a kiképzést eredményesen befejezték, továbbkerültek a kétfedeles (biplán) Lohner gépekre, melyekbe 100 LE-s Daimler vagy Hiero motorok voltak beépítve. Ezekkel az ugyancsak együléses gépekkel folytatódott a kiképzés, mely során már 1000 m-es magassági, illetve egyéb távrepülő feladatokat végeztek.

1916 tavaszán történt az első szegedi halálos repülő-

baleset, *Schmatz János* pilóta vizsgafeladatként magassági repülésre kapott parancsot, feltehetően rosszul lett, elájult és Lohner C típusú gépével a Kenderfőnyő gyár egykori kötélverő üzeme mögött a földbe fúródott, ő lett a szegedi repülés első hősi halottja.

1917 nyarától a hazai gyártású Lloyd C-V., illetve Brandenburg típusú felderítőgépeken folyt az oktatás.

1915-1918 között a szegedi repülőiskolán kb. 120 pilóta lett kiképezve, akik többsége ezt követően több hadszíntéren az olasz fronton Gardalo, Pergine, Planzano repülőterein, illetve az orosz frontvonalak közelében Przemysl, Lemberg térségében teljesítettek hadipilótaként szolgálatot. Meg kell említeni, hogy néhányan a haditengerészethez Pólabá kerültek hidroplán pilótának, valamint a Balkáni hadműveletekben is részt vettek Mostar, Cattaro térségében.

Az első világháború kitörésekor először a Monarchia csapatai a német tervezésű Parsival léghajót használják felderítő céllal, később szervezetteren jelennek meg a légi-eszközök, kialakul az új fegyvernem: a légierő. A kiváló „magyar repülők ászait” vitéz *Háry László* ezredes, légierő parancsnoka a következő adatokkal jellemezte:

„A nagy világégés idején népünk számarányát messze túlhaladó méretekben a vaskoronarendek 40 százalékát, az arany vitézségi érmek 43 százalékát érdemelték ki a magyar repülők.

Piave síkságán és az Alpesei bércei között, vagy a tenger mélyén 318 magyar repülő, vagyis az összes veszteség 44 százaléka ... magyar jövő.”

A legeredményesebb magyar vadászpilóta volt *Ittebei Kiss József* 19, *Gráser Ferenc* 16, és *Kaszala Károly* 9 győzelemmel, *Albatros D-III.* vadászgéppel. 1918. október 31-én gróf *Károlyi Mihály* kormányt alakít, november 2-án (Padovában) megkötik az olasz fronton az első fegyverszünetet. Ezt követően a Monarchia csapatai hol szervezetteren, hol szervezetenül hazaindulnak szülőföldjükre. (Megjegyzendő, hogy ekkor még a történelmi Magyarország területén nincs ellenséges katona)

1918. november 4-én az antant csapatok – ellenállás nélkül – *Franchet d'Esperey* tábornok parancsnoksága alatt átlépik a déli határunkat jelentő Szávát. November 9-én lemond *Linder Béla* a *Károlyi* kormány hadügyi-

nisztere, aki az Országház téren tett kijelentésével vált hírhedté: „nem akarok többé katonát látni”.

A fentiek „eredményeként” 1918. december 31-én mindössze 400 fős antant katona szállja meg Szegedet, kialakítva egy ún. hídfőparancsnokságot.

1919. március 22-én a város vezetését átveszi a Munkástanács, megalakítva a Forradalmi Végrehajtó Bizottságot. Az irányító közigazgatási direktórium vezetői: *dr. Czibula Antal*, *Udvardi János* és *Wallisch Kálmán*. A Tanácsköztársaság idején a repülőalakulatok 9 századba besorozva a Vörös Hadsereg rendelkezése alá kerültek. Szegeden az 5. század állomásozott *Martinek Vince* parancsnoksága alatt. A gépek csupán néhány napig teljesítettek futárszolgálatot a főváros irányába, utolsóként március 24-én szállt le a repülőtéren MAG FD 567 jelű géppel *Hefty Frigyes* vöröspilóta. Március 26-án *Alfred Béatrix* ezredes francia városparancsnok ultimátumot küldött a direktóriumnak, amelynek tagjai Hadügyi Népbizottság utasítására másnap elhagyták a várost, visszaállt a polgári közigazgatás. Március 30-án a franciák négy személyt, akik repülőgépen akartak kijutni a városból, lelőttek. További 150 embert a repülőtéren tartottak fogva.

1919 márciusában *Böhm Vilmos* hadügyminiszter parancsára *Stromfeld Aurél*, mint K.u.K. tábornok, Aradról Budapestre repült, egy nap Szeged repülőterén pihent.

1919 novemberétől a megszálló erők 3 francia gyártmányú és felségjelű Breguet típusú gépet az ellenforradalmi csapatok rendelkezésére bocsátottak, melyeket elsősorban Szeged-Siófok között futárszolgálatra hasznosítottak. Ugyanezen repülőgép fedélzetéről ún. „fehér pénzt” szőrtak le (csekély eredménnyel) Budapest felett az infláció fokozása céljából.

1920. június 4-én Párizs melletti Trianon palotában aláírták a magyar történelem legsúlyosabb békeszerződését, melynek a légierőre vonatkozó rendelkezései a következők voltak:

„III. cím: A katonai és haditengerészeti léghajózásra vonatkozó rendelkezések 128. cikk Magyarország haderejének katonai vagy hadihajózási repülőszolgálatát nem lehet. Kormányozható léghajót megtartani nem szabad.”

Ványai László

Találkozások

Sebesült angolszász pilóták Szegeden 1944 nyarán

A német megszállás után (1944. március 19.) hamarosan hadszíntérre vált hazánk egész területe, így Szeged környéke is. Megindultak a bombázások, s Szeged is súlyos károkat szenvedett. Használhatatlanná vált a vasúti összekötő híd, telitalálat érte a gyermekklinikát, Felsővároson az ott elhelyezett német híradóközpont környékére számos bomba esett, több találat érte az V. hadtest környékét is. A rendező pályaudvar környékén állomásozó lőszerszerelvénnyel telitalálat pedig sok kilométeres körzetben szórta szét a német gránátokat, lövedékeket. Mivel ebben az időben az V. hadtesten szolgáltam a vezető orvosi hivatalban Vén Ferenc orvos ezredes, Günther orvos százados és Maros Tibor tartalékos gyógyszerészhadnagy munkatársaként, közvetlen élményeim vannak az első bombázásokról. Az amerikai gépek a vasúti hidat keresték, de néhány bomba célt tévesztett a jelenlegi Semmelweis kollégium területére és a régi piarista gimnázium körül felőli sarkára esett. Az első nagy bombázást a hadtest pincéjében éltem át. Nyomasztó érzés volt szinte védtelenül, kiszolgáltatottan várakozni a boltíves pincében. Legmegdöbbentőbb élményem az volt, hogy jámbor küldöncünk az asztal alá bújva a Gosztodi pomilójt hajtogatta szüntelenül. Ekkor derült ki, hogy a derék honvéd szőregi szerb. E váratlan tény el is terelte figyelmemet a tényleges veszélyről. Amikor elmúlt a légivesztély, s kibújtunk a fedezékből, s megláttam a hatalmas bombatölcséreket az épület mögött, tőlünk alig 50 méterre, gyorsabban vert a szívem. Nem gondoltam, hogy halálos veszedelemben forgunk valamennyien. Ebédelni, szokásom szerint kimentem a honvédkórházba, ahol barátaim, katonársaim megkönnyebbülve fogadtak. Tudták, súlyos veszedelemben forogtam a hadtesten. Ettől kezdve nem is mentünk óvóhelyre, hanem a légi riadó után teherautókra ülve kihajtottunk a várostól néhány kilométerre, s onnan figyeltük a repülőgépek s az elhárítás párharcát. Egy alkalommal azonban – ki tudja, miért – a lőversenyterre kerültem, rengetek katona gyakorlatozott ott, amikor egy német lőszervonót találatot kapott, százával, ezrével süvítették fejünk fölött a gránátok. Néhány fűben lapuló bajtársunk még is sebesült, úgy tudom, halálos találatok is voltak.

Mivel az 5. sz. heő. Kórházzal továbbra is szoros kapcsolatban maradtam, hamarosan értesültem, hogy angolszász pilóták fekszenek ott sebesülten, többnyire égési sebekkel, sérülésekkel. Akkor már „magas rangom” is volt, hadapród őrmesterként hagytuk ott a második tartalékos tiszti iskolát Budapesten, a Róbert Károly körúton (két részletben kilenc hónapos volt a tiszti iskola, melyen gyalogsági tiszti tanfolyamot végeztünk), s minden nehézség nélkül bemehettem a fogoly tisztekhez, legénységeikhez. Több próbálkozás után egy angol századosnál kötöttem ki, aki Carrington névre hallgatott, londoni pedagógus civilben, két gyermek apja. Azért választottam őt beszélgető partnerként, mert kitűnően beszélt franciául is, azon felül latin nyelvű bibliát olvasgatott, melyet zubbonyának felső zsebében hordozott. Ráadásul még katolikus is volt, ami Angliában ritkaság számba megy. Elmondta, hogy apja anglikán lelkész, de ő katolizált. Sokan teszik ezt, közölte némi meglepetésemre. Két idősebb honvéd „őrizte”, gyakorlatilag ők látták el. Nagyon jó véleménnyel volt

róluk, dicsérte humanizmusukat, szívbéli jóságukat. Az egyik mesélte: az első világháborúban olasz fogságban volt, tudott valamennyire olaszul, így tudtak kommunikálni. Nagyobb körteremben feküdt többedmagával, volt köztük egy orosz tiszt is. Vele nem tudtam beszélgetni, akkor még nem tudtam oroszul. El sem tudom képzelni, hogy került oda. Talán ők is végeztek berepüléseket? Erre nem tértem ki, pedig megkérdezhettem volna Carrington kapitánytól. Nos, e jeles férfiú, civilben tanár, galambszelidségű egyéniség volt, akit súlyos medencetöréssel hoztak be Baja környékéről. Elmondása szerint ő volt a gép parancsnoka, amelyen tíz személy szolgált. Olaszországból startoltak, éjszaka repültek, s futárszolgálatot láttak el az oroszok és Titó partizánjai között. Talán így került oda az orosz tiszt? A Duna csíkját követték észak felé, s ez megkönnyítette számukra a tájékozódást. A nagy magasságban akkor még – oxigén hiány miatt – nem volt kellemes a repülés, lejjebb ereszkedtek. Egy alkalommal azonban váratlanul tüzet kaptak és telitalálat érte őket. Katapultálni kellett, valamennyien földet is értek sértetlenül, de ő, a parancsnok súlyosan megsérült. Összetört a medence-csontja. Elfogták őket, nem is védekeztek, a sértetlen pilótákat fogolytáborba vitték, őt külön Szegedre szállították az 5. sz. heő. kórházba. Itt ismertem én meg, s kötöttem vele őszinte barátságot. Nekem kiváló alkalom volt a nyelvgyakorlásra (akkor már két éve tanultam az angolt). Minden nehézség nélkül tudtam vele kommunikálni, alkalmanként franciára terelve a beszélgetést. Élő szótár volt számomra, mert ha netán elakadtam egy-egy ritkább szónál, fordulatnál, mondtam franciául, ő meg közölte angolul. Órákat töltöttem délutánoként betegágya mellett. Olvasnivalót is vittem neki, hálás volt az angol szóért, az angol könyvekért, folyóiratokért is. Egy alkalommal egy fiatal lány lépett be az ajtón, mivel engem nem ismert, folyóiratokat tett az ágyára, köszönt és távozott. Nem kérdeztem, ki volt az illető, ő sem mondta. Jellemző, hogy idegen személyeket minden további nélkül beengedtek hozzájuk. Én nem számítottam idegennek, hiszen eü. egyenruhában jártam. Valószínű, hogy kapcsolatot teremtett Miss Thomas-szal, aki akkor az angol nyelvet és kultúrát jelentette Szegeden, s az ő egyik tanítványa látogatta Carrington kapitányt.

Amikor 1964-ben Londonban találkoztunk, már nyíltan beszélt. Valóban kapcsolatba került Miss Thomas-szal, hozzá költözött 1944. október 8-a után, amikor kiűritették Szegedet, s őt társaival együtt otthagytuk. Néhány katona (egy orvos vezetésével szintén a városban maradt, felsőbb engedéllyel). Ezzel visszanyerték szabadságukat. Ő maga, mivel akkor már tudott járni, néhány nap múlva jelentkezett az orosz katonai parancsnokságon. Azok a Hungáriában helyezték el, majd egy katonai futárgépen Bukarestbe szállították. Elmondása szerint még Szegeden az orosz városparancsnok igen szívélyesen fogadta. Bukarestből Foggia (Olaszország) keresztül Londonba repült. Foggiaért azért említtem, mert kiderült, ott volt a központjuk, onnan startoltak országunkon keresztül az orosz vonalak felé. Erről azonban Szegeden még nem beszélt, első levelében (1945 őszén írta) számolt be ezekről a „hadi titkokról”. Újra bevetették, s ezúttal Egyiptom fölött lőtték le, s új-

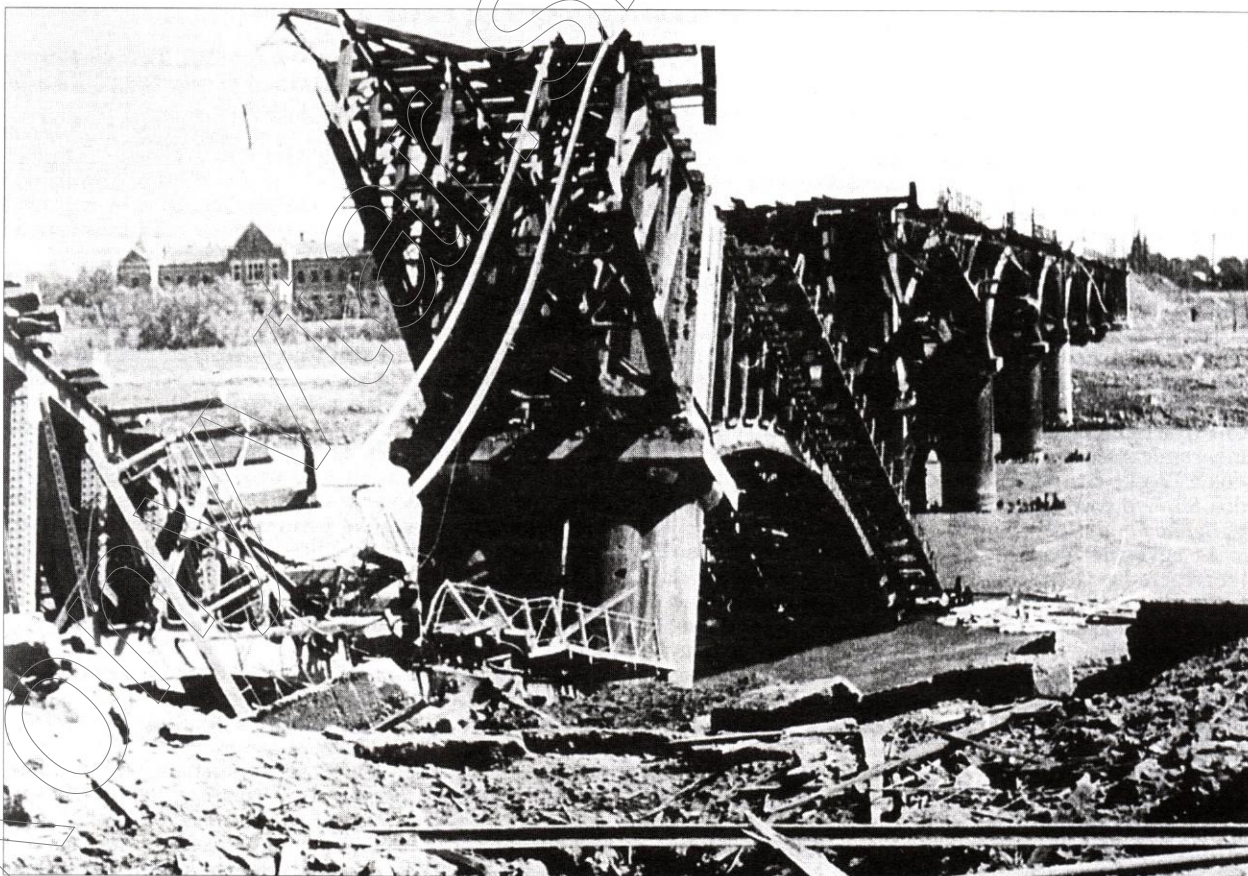
ra megsebesült. E sebesülése – szavai szerint – még súlyosabb volt. A háború után írtam neki, ő is ugyanebben az időben gondolt rám, leveleink keresztezték egymást a postán.

Amikor elkezdtem az orosz nyelv tanulását (1949 nyarán, s ősszel már tanítottuk is Puskin nyelvét) kértem, küldjön egy Toussaint-Langenscheidt orosz-angol szótárt. Azonnal válaszolt, elnézést kért, amint írta, nem könnyű ilyen szótárt beszerezni. Végül is Kanadából hozatott egyet, el is küldte, s ez lett az orosz nyelvi tanulmányaim sarkköve. Az orosz hangsúly, s a változó ige-törvek elsajátítása komoly nyelvészeti feladat. Ebben volt e nagyszerű szótár segítségemre. Rövidesen az orosz igerendszer „tudósa” lettem, kollegáim csodálkoztak is a gyors előrehaladáson. Példaként említettem meg, hogy a rendelkezésre álló szótárak (Haász Árpád-féle szótár) csak a magyar jelentést adták, minden nyelvtani magyarázat, besorolás, utalás nélkül. Az Ozsegov-szótár csak évek múlva vált elérhetővé. Jellemző az akkori egynyelvű orosz nyelvtanok, szótárak színvonalára: ha egy főnév elé a moj birtokos névmás illeszthető, akkor himnemű, ha moja, akkor nőnemű, s ha névmás mojo lesz, akkor a főnév semleges. Játsszuk ezt el a német mein, meine, meinen-el! A következmény katasztrofális.

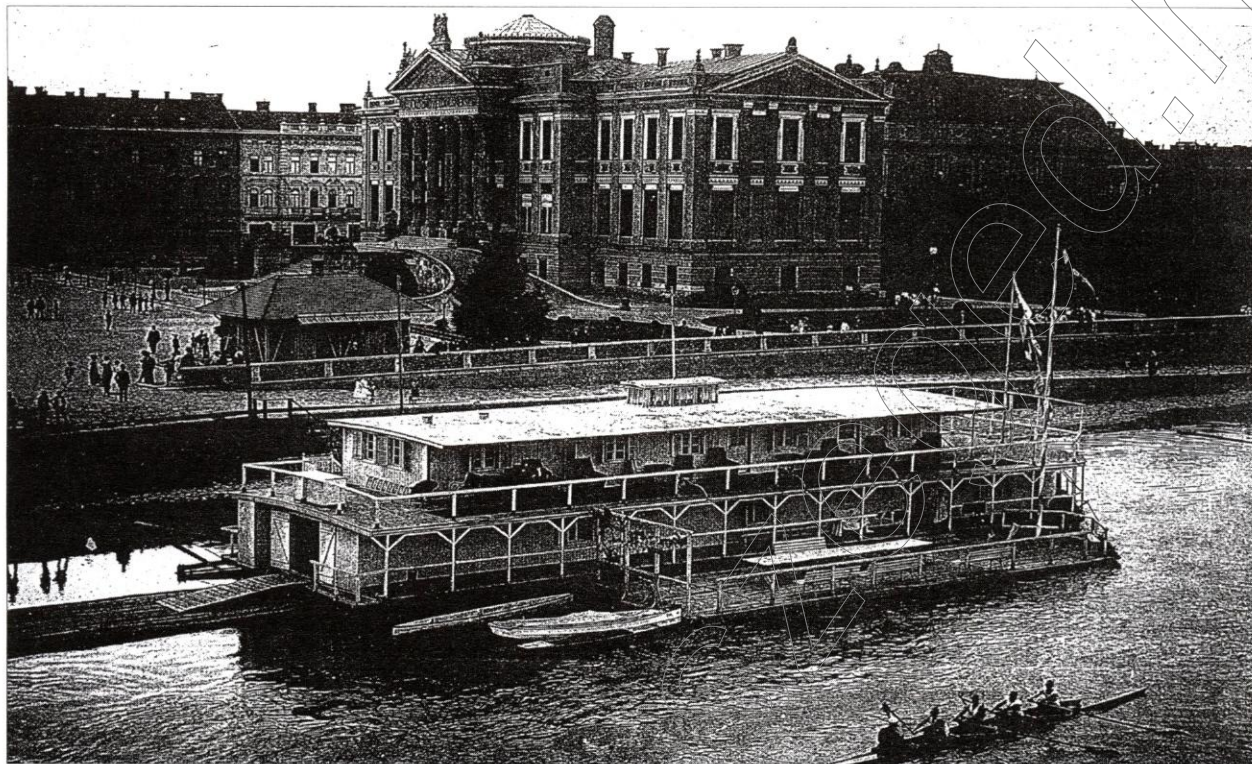
Amikor 1964-ben első ízben jutottam ki Londonba, felkerestem Carrington kapitányt. Magániskolája volt London egyik negyedében. Tulajdonképpen „viselkedést” tanított, ami nagyon meglepett. Segédletekkel is ellátott, így hamar tisztába jöttem, miről van szó. Ahhoz, hogy valaki megfelelő állást nyerjen, tudnia kell viselkedni. Első a bemutatkozás, s ennek hatása. A második szempont a kulturált beszéd. Mivel Angliában jóformán mindenki valamiféle tájszólást beszél, meg kell ta-

nítani a kérelmezőket a „King’s English”-re, az irodalmi angolra. Még bolti elárúsító sem lehet valaki, ha nem beszél szépen. De fontos az öltözködés, a járás, ahogyan felemel egy tárgyat az asztalról és odanyújtja azt valakinek, ahogyan a lépcsőn vagy az utcán jár, ahogyan étkezik stb. Több munkatárssal dolgozott, kétemeletes „iskolájában” számos tanteremmel, szemléltető eszközökkel. Számomra akkor furcsa, idegen volt mindez, ma már megértőbb vagyok. Bemutatta feleségét, fiait is. Felesége kedves szavakban köszönte meg, hogy a férjét oly gondosan ápolták hazánkban. Neki is nagyon jó véleménye volt a magyar nép humánus gondolkodásáról. Amikor azonban azt feszegettem, tudna-e segíteni valami ösztöndíj féle megszerzésében, szelíd mosollyal kitért kérésem elől. Megértettem: tevékenységi köre szűk, állami szervekkel nincs kapcsolata. A későbbi évtizedekben kapcsolatunk lanyhult, majd megszakadt. Utolsó hírem meglepő: valamikor a kilencvenes évek elején a Sky News tv-csatornán éppen az angol parlament alsóházából volt helyszíni közvetítés. Olyan volt mint egy lakógyűlés: mindenki odaült, ahol éppen helyet talált. Egymás után jelentkeztek fel-szólalásra úgy, mint az iskolában a tanulók. Egyszer csak Carrington képviselő úr kapott szót. Feltételezhetően Carrington kapitány fia. Arcán fel is ismertem apja vonásait. Hozzászólásában Magyarországra is kitért. Mintha azt emlegette volna, hogy a magyarok nagyon nobilesak voltak az angol hadifoglyokkal szemben. Megérdemlik az angol nap megbecsülését és támogatását. „Jó tett helyébe jót várj!” mondja a közmondás. Így kamatozik hosszú távon a tisztesség, emberség, becsület, melyben a mi népünk nem szűkölködik.

Rakonczai János

A lebombázott szegedi vasúti híd

A Csónakázó Egylet első háza – 1918

Víziélet a Tiszán

A Szegedi Csónakázó Egylet Háza

Szegeden, 1863. szeptember 13-án *Zsarkó Antal* ügyvéd fölhívására megalakult a csónakda 55 taggal. Elnök *Adler János*, alelnök *Zsarkó Antal* lett. A választmányi tagok közt *Heszlényi József* és *Pillich Kálmán* nevét is olvashatjuk.

Terv szerint a csónakda 1864. április elsején nyílt volna meg. A tagdíj évi 12 Ft volt. Az alapszabályukat a budapesti csónakda alapszabályának mintájára dolgozták ki. Az építendő csónakok mintarajzának megszerzésére három tagú bizottságot küldtek ki. Mivel az összegyűjtött pénzt jótékony célra fordították, így az egyesület megalakulása elmaradt.

Hét év múlva több ifjú, egy csónakázó egyesület alakításán fáradozott. A neve *Szegedi Csónakázó Egylet* lett, amely augusztus 15-én ünnepélyesen alakult meg. Célul tűzték ki a csónakkirándulásokat, évenként díjfuttatással összekötött nyári táncvigalmak és a téli szezonban a regatta bál megrendezését. Az evezési gyakorlatokat elkezdtek a kezdők a Fecske és a Viktor járművön a holt Maroson, a haladók Silphid rowlock járművel a Tiszán. Ideiglenes igazgató *Benke Ferenc* lett.

Az egyesület éveken át rendszeresen kirándulásokat szervezett. Egyik emlékezetes kirándulásuk 1878. június 2-án volt, amikor az egylet egy régi ladikját alakította át és ennek volt a keresztelője. A regatta pavilonból indultak ki, és a Sárga szigeten kötöttek ki Tápén. Harmincan, négy ladikkal, családtagokkal együtt eveztek ki a szigetre. Késő estig mulattak, és a keresztelés ünnepélyes keretek között megtörtént, az új bordákat nyert ladik a Kincsem nevet kapta.

Az egyesület tagjai 1879-ben, a nagyárvíz napjaiban önfeláldozóan vették ki részüket a mentési munkálatokból. Az egylet, a hullámsírból föléledt Szegeden 1883-ban rendezte az első négyvezős regatta versenyt 3000 méteren, s ezt 1884-ben megismételték. 1885-ben az első párevezős versenyre került sor.

A szegedi evezős versenyek úttörői voltak: *Biró Elek*, *Ri-*

gó Endre, *Fáry István*, *dr. Nyilassy Pál*, *Pataky Károly*, *Csernovics Agenor*, *Fónagy József*, *Scossa Dezső*, *Kass János*, *Csonka Ferenc*, *Wagner Gusztáv*.

1884 májusában határozta el az egylet tagsága, hogy az eddiginél díszesebb csónakházat épít a Tiszán. Az építkezés föltétele volt, hogy a Stefánia előtti rakparton kapjon helyet. A díszes csónakház 1885-re készült el. A régi pavilont áruba bocsátották, mely fürdőnek vagy csőszháznak alkalmas volt. Kass János az egylet pénztárnoka árulta.

Az egyesület évenként megrendezett versenyei igen látogatottak voltak. A régebbi divatú hajóállományukat finomabbra, modernekre cserélték. A szép és eredményes verseny megrendezése, s arra való fölkészülés nagyobb, tágasabb teret igényelt. A meglévő csónakházon szűk volt a hely, bővítése szükséges volt. A kellő számú versenyhajó beszerzésére gondolni sem lehetett, emiatt a versenyekben hátrányt szenvedett az egylet tagsága.

Az egylet vezetői az államvasutak gépgyáránál érdeklődtek az építkezés föltételéről. *Gerle Lajos* készítette a tervet. Vasaljzatra tervezte a vasvázás fölépítményt, mely két részből állt. Első részben 20 csónak helyét alakították ki. A csónakokat csigákon húzták föl. Azon kívül fürdőt zuhannyal, és szolgálatást is építettek. A második részben váróterem, szalon a hölgyeknek, öltöző és tréningsozoba létesült.

Új versenynegyessel, új verseny kétpárevezőssel és egy új verseny párevezős hajóval szaporították a már meglévő hajóparkjukat. Ezeket Clasper híres londoni hajóépítőnél rendelték meg.

1894. május 14-én avatták föl a csónakházat a közúti híd mellett. Szakemberek szerint a legsikerültebb építmény volt. A csónakház úgy lett fölépítve, hogy a hölgyközönség is kellő komfortot találjon. Cél a csónakázás nemes sportját a szegedi hölgyekkel megkedveltetni. Építője *Privinczky János* szegedi vállalkozó volt. A lobogókkal földiszíttat vízi házat pezsgővel avatták föl, *Nyilassy Pál* elnök mondott

ünnepi beszédet. Nagy evezős fölvonulás követte az avatást, Silberleitner is rendelkezésére bocsátotta yachtját. Este vacsorával zárult az ünnepség a Tiszán.

A millenniumi ünnepek (1896) idején Budapesten rendezett evezős verseny bajnoka a Szegedi Csónakázó Egylet tagja, Meák Gyula lett.

1914. június 28-án, a háború kitörésének napján a két szegedi regatta egyesület közösen volt jelen a Magyar Evezős Egyletek Országos Szövetsége és a Tiszai Regatta Szövetség által rendezett versenyen Szegeden.

A háború visszavetette a nagyszerű sport életét, így az egylet csak 1916 augusztusában tarthatta meg a közgyűlést: 45 pártoló, 29 rendes tag, 9 növendék katonai szolgálatot teljesített. A közgyűlés elnöke *Koós Elemér* volt.

Sokat ártott, bénította az evezős sportot a román és szerb megszállás is. 1919-ben az egyleti házat a román megszállás alatt levő tápai telepből csak júniusban sikerült kihozni, délen Újszeged felől, a szerb kordon zárta el a sportolási lehetőséget. Mozgásterületük a közúti híd és a Maros torkolata közötti 3,5 km-es vízi út volt. Ezáltal a túla evezés lehetősége is el volt zárva.

Az egyesületi tagok kedvenc célpontja, a Maros menti vadregényes part is odalett. Mindezt tetézte az 1918. évi árvíz is, melynek martalékává lett Orlovács.

A Csónakázó Egylet tagjai büszkén és tisztelettel fogadták soraikba az ország nagyjait. *Horthy Miklós* későbbi kormányzót, ki 1919. június 5-én érkezett Szegedre, és az egyletben pihente ki magát. Fájt neki, hogy csak a Tisza közepéig lehetett bemenni Buksi nevű kedvenc skiffjével.

Körülbé fogadták *Zichy Aladárt*, *Teleki Pál* grófot, és az újabb tagokat, *Károlyi Gyula* grófot és *P. Ábrahám Dezsőt* a szegedi kormány volt miniszterelnökeit, báró *Solymossy Lajos* pénzügyminisztert, *Belitska Sándor* hadügyminisztert, *Kintzig János* földművelésügyi minisztert, *Gömbös Gyula* államtitkárt, *Bánffy Zoltán* bárót.

Az egylet két régi tagja *dr. Kelemen Béla*, a szegedi kormány belügyi, majd közoktatási minisztere, *Pálffy Dániel*, az egylet elnöke nemzetgyűlési képviselő volt.

1920-tól begavári *Back Bernáth* az egyleti elnök. A tagok szorgalmának serkentésére túradíjakat ajánlott föl. Először évben 1200 a levezett kilométerek száma, az 1921-es év májusára már 7000 km volt.

A bőkezű igazgató a budapesti nagyregatta versenyen való eredményes szereplés örömeire egyesületének két

nyolcas, egy négyest ajándékozott, melyeket Németországból vásárolt.

1922-es évre olyan hajóparkkal rendelkezett a csónakázó, mely egy fővárosi egyesületnél is ritkaság volt. Három nyolcas (két race, egy palánkos), négy négyes (egy race, három palánkos), egy doublon (palánkos), hat skiff (két race, négy palánkos), egy pair-oir.

1923 júliusában a szegedi két napos nagy regattán a Csónakázó nyolcása aratott győzelmet. A fővárosi evezős derbin pedig az egylet Zanuer négyese szerepelt fényesen.

A klubház szalonjában néhány *Meák Gyula* fényképe emlékeztetett a millenáris győzelemre. 1923-ban 14 tag nyerte el az év túradíját. Heks iparművész készítette a bronzplakettet fekete rámban, művészi kivitelben.

1925 decemberében az egylet háza a boszorkányszigeti téli kikötőben elsüllyedt. Tavasszal a Szegedi Torna Egyesület megvásárolta, kiemelte és kijavította, majd a Pick szalámigyár előtt fölállította.

A Szegedi Csónakázó Egylet a budapesti Hungária Hajós Egylet hajóját vette meg. A hajóház kétszer akkora volt, mint az elsüllyedt régi, és igen díszes, tornyos kivitelű. Gőzhajó vontatta le a Dunán Titelig, majd onnan Szegedig. Pompás belső berendezésében a társas sportélet fellendülését várták. A hajóház május végére érkezett meg.

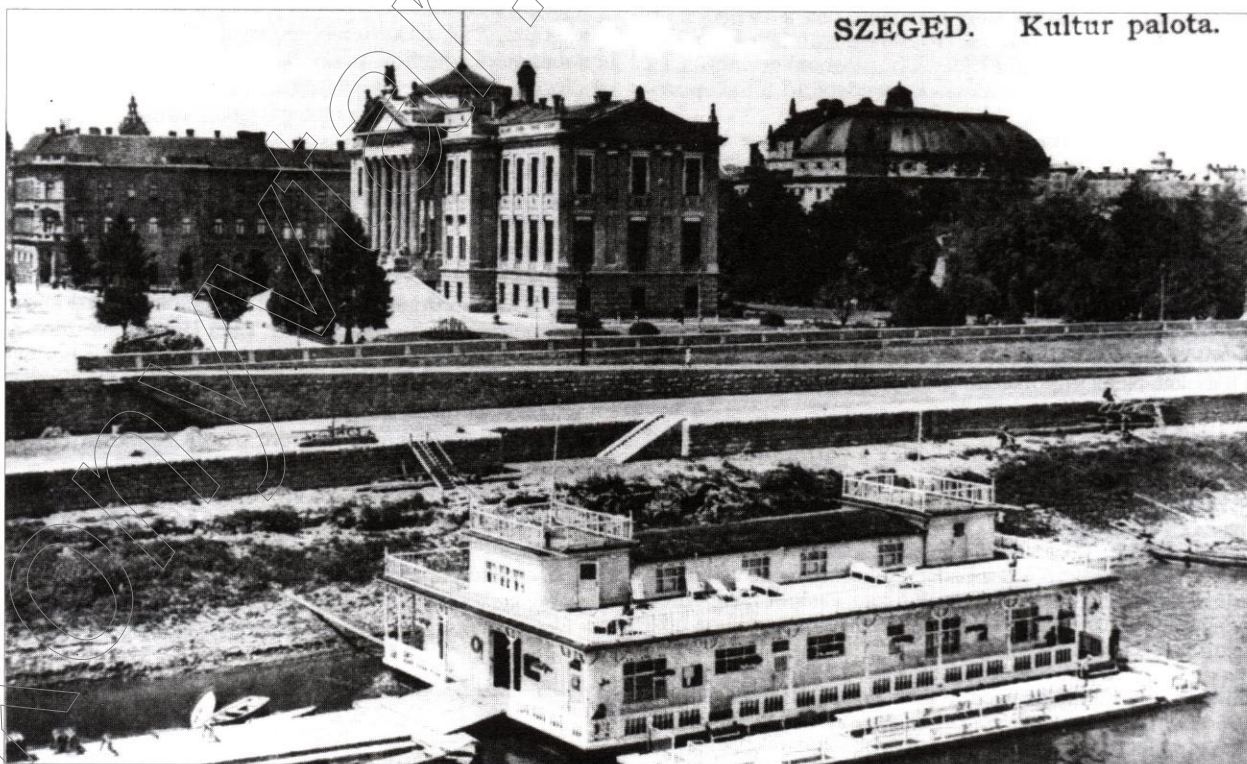
Ezzel még jobban föllendült a versenyzőkben az evezés szeretete, a lelkesedés. 1926 júliusában országos versenyen a „Csónakázó” Bertényi nyolcása és négyese lett a győztes. Az egylet női négyese is győzelmet aratott.

1926-ban a történelmi múltú szegedi Csónakázó Egylet mintegy negyven idősebb tag egyleti békétlenség miatt kivált és új csónakázó egylet alapítását határozta el. Neve Wesselényi Hajós Club lett, célja az evezős sport gyakorlása volt. Új házat szándékoztak építeni a Pénzügyigazgatóság előtt. Megbízottjuk Pálffy Dániel kormányfőtanácsos volt. Parthasználati engedélyt kértek. Egyleti házuk pontonjait már a tél folyamán tervezték építeni, felépítményének faanyagát kiszabni.

A kiválás és építkezés megvalósulásáról nincs tudomásunk.

1929 tavaszán a Boszorkányszigeten, a téli kikötőben erős vihar következtében a fauszályokon állott új klubház is elsüllyedt. Az új uszály építése, a ház tatarozása kényszerű szünetet parancsolt.

Az evezősök részben szétszéledtek, vagy túrázóknak

A Csónakázó Egylet második háza – 1927

csaptak föl. Elnök ekkor *begavári Back Bernát* volt. Megrendezték most is – mint minden esztendőben –, február 1-jén a hagyományos regatta bált a Tisza Szálló nagyertermében. Igen díszes környezetben, a mennyezetről leelőző karcsú versenyhajókkal, tarka zászlófüzerekkel, színes keleti szőnyegekkel.

1929 augusztusában rendezték az egyet négyes regattájának 188 km-es túrakirándulását a Tiszán. A szegedi evezősök rekordot állítottak föl, majd az 1931-es esztendőől kezdve a Csónakázó Egylet képviselte sikerrel Szeged evezős sportját, a Szabó négyes és a *Soós István–Back Ottó* dubló révén.

1930-ban az egyet tisztújító közgyűlése megválasztotta elnökké *dr. Aigner Károlyt*, alelnökké *Rieger Lajost*, igazgatóvá *dr. Türri Aladárt*, titkárrá *dr. Bertényi Ivánt*, műve-

zetővé *Devich Sándort*, gazdává *Tóth Bélát*, pénztárossá *Rosztóczy Ferencet*, ellenőrré *Rónay Edét*, ügyésszé *dr. Hunyady-Vass Gergelyt*, orvossá *Buckó Károlyt*. Választmányi tagok: *dr. Ács Sándor*, *begavári Back Bernát*, *dr. Bogdán Ernő*, *vitéz Gál József*, *dr. Hedry Miklós*, *dr. Miskolczy Zoltán*, *Kozma Ferenc*, *Rainer Ferenc*, *dr. Reisz Frigyes*, *dr. Simon Ákos*, *dr. Szent-Györgyi Albert* és *dr. Tóth Béla*. Megválasztották a számvizsgáló- és a gazdabizottság tagjait is.

1935-től *Baranyi* főispán az egyet elnöke. 1938-ban vitéz *dr. Imecs György* az elnök.

A második világháború ismét visszaesést hozott a szegedi evezős sport életében. Az utolsó versenyt 1943 augusztusában rendezték a Tiszán: a Szegedi Csónakázó Egylet Török-nyolcása és négyese szerepel nagy sikerrel.

Úszóházak a Tiszán

A nyár akkor kezdődik Szegeden, amikor a téli kikötőből kihozzák az úszóházakat. A folyó folyik, a ház áll, a házat mégis úszóházaknak hívják.

A szegedi nép igen sok nevet adott a deszkából vízre épült hajótesteknek: deszka, csónakház, csónakkikötő, fűdőház, fűrdő, egyleti ház, klubház, regatta ház.

Az első úszóház 1857-ben létesült, majd követte a többi. Az 1879-es árvíz idején e házakat is károsodás érte, s a víz után még így is négy futott ki tavaszunként a téli tároló helyről. Főlépült hosszú vajadás után a közfürdő, majd sorban a regatták.

Az első világháború, majd az azután bekövetkezett országcsönkítés előidézte gazdasági helyzetben a nyaralási lehetőségek beszűkültek. A boldog békeidőnek vége lett, amikor még a tengerparti fűrdők, a Balaton, a szebbnél szebb magyar fűrdők mind várták a gazdag és szegény vendéget.

A folyóvízzel rendelkező városok lakói a vízparton nyaraltak olcsón. A kincset érő folyóvizet fölfedezték a szegediek. A húszas években egymás után épültek a fehér regatták és a barna fűrdőházak, s mint a fűzerek csüngtek a a part mentén a Tisza szegedi oldalán a Vízmű Teleptől a Sőházig. Újszegeden a közúti hídtól a Bertalanig a kasztstrandok épültek ki. Szeged fűrdőváros lett.

Nyári kánikulában a folyóban fűrdőző fűrdőzőt ért, a folyó hátán csónakok ezrei, egész Szeged a vízben hűsölt.

A fűrdőéletbe betört a technika is, a folyón a motorcsónakláz ütötte föl a fejét, nagy szenzáció volt a Szegeden először megjelenő vízibicikli. 1929-ben mindezek mellett megszólalt a strandokon a rádió, a hordozható gramofon, és a strandolás élményét emlékek megörökítő fényképezőgép.

Az egy kilométeres folyószakaszon valószínű koncert volt, leginkább Budapest műsorát hallgatták. A vízi publikum a divatos tánzenét hallgatta, melyre táncolni is lehetett. A gramofon népszerűségével vetekedett a fényképezőgép. A hölgyeknek az ifjú imponált, aki fotografált. A tiszai motorsportnak volt a legnagyobb tekintélye.

A közlegő második világháború ellenére a úszóházak, csónakázó egyletek teraszain kedélyes volt az élet, hosszú alkonyati tereferék, szelíd kártyacsaták zajlanak a deszkákon. Kora reggeltől késő estig sok párevezős, négyes, és vitorlás szántotta a habokat. Néha imponálóan gyorsjárású nyolcevezősök siklottak a vízén.

1944 tavaszán a fűrdőházak, csónakházak tulajdonosai a Tisza szegedi partján utoljára kérték a parthasználatnak az engedélyezését egész évi időnyre.

Háború múltával 1945 tavaszára csak kettő úszóház, a Szőnyi és a Takács-féle úszóház maradt meg. Koszka Ferenc csónakkészítő, ki a Takács fűrdőház gondnoka volt mesélte:

A Szegedre érkező orosz hadseregnek szüksége volt a vaspontonokra. A városban nem volt tűzifa, a népet ráengedték az egyesületi házakra, szétszedték, s a vaspontonokhoz hozzájutottak az oroszok, melyeken az úszóházak álltak. A Szőnyi és a Takács azért maradt meg, mert 20-25 db 5 m3-es fapontonon álltak, s az nem kellett az oroszoknak. Ezeket 1950-ben államosították Szabadság és Béke nevet kapták.

A vízi élet reneszánsza a 60-as években volt. Elkészültek az új úszóházak, 1961-ben a Szőke Tisza került Szegedre, 1962-ben a Szabadság, 1963-ban a Béke épült föl. Oldalukon a

megszámálhatatlan kajak, kenu, párevezős, motorcsónak. Egyre több volt a vitorlás. Baráti társaságok nagy kirándulást tettek a Tiszán és a Maroson. Akkor csónakázó város volt Szeged. A vízi egyesületek fiataljai a Tiszán töltötték szabadidejüket. Az MHSZ vízi klubja, SZEAC, Spartacus, ...pitők, Kenderfonógyár klubjai a vízimádó fiatalokat.

A Tiszára és mellékfolyóira települt (szocialista) ipar szennyvize és a tisztítás nélkül belevezetett kommunális szennyvíz még nem árasztotta el a folyót szennyével, ameddig a szem ellátott kajakok, egypárevezősök, szandolinok, skiffek a Tiszán a Sárgától Algyőig, a Maroson Deszking.

Sikk volt az úszóházi élet. Külföldre háromévenként lehetett utazni, szűkös valutakerettel. Így maradt a szegedi vízimádóknak a tiszai élet.

A hetvenes években csapásszerűen hatott az úszóházak, és a Tisza pezsgő életére a kiskert-mozgalom, és a második gazdaság. A felsoroltakon kívül elsősorban a Tisza duzzasztása a felelős. Jugoszláviával összefogva kiépítették a tiszai vízlepcsőrendszert, melynek létesítménye lett a becsei duzzasztó, akkoriban kezdte éreztetni hatását Szeged környékén. Ez a hatás elsősorban a víz áramlásának lelassulásában, másodsorban az átlagos vízszint kb. 2-2,5 m-es emelkedésben jelentkezett.

A dolog következményei lettek, a csónakosok kedvelt kirándulási helyei víz alá kerültek, a lelassult áramlás következtében megszűnt a homok utánpótlásának és ezáltal új kirándulási helyek keletkezésének a lehetősége is.

Így aztán megtörtént az elizapadosodás, a legközelebbi homokos kirándulási hely a várostól 12 km-re van. A törzstagok elmaradtak, halódott a csónakkészítő ipar, nem volt kereslet, megfigyelhetetlen szórakozás lett. Egyre kevesebb lett a hajótulajdonos. Főleg a kétpárevezősök és a kenuk száma fogyott. A Tisza egyre üresebbé vált, kihalt lett.

1990-es évekre a Vízművek és Fürdők Vállalata nem tudta tovább üzemeltetni anyagi fedezet hiányában a fűrdőházakat. Zemelésre bérbe adta a Szőke Tisza Hajó kft. részére. A kft. pedig borsos árért adta tovább az úszóházakat bérlőknek, mely nem kis indulatot váltott ki a vendégek között.

Az úszóházi úszókossarak tönkrementek, újították, azonban nem volt eredményes. Cserére szorult volna, erre azonban nem volt pénz, így befedték.

1992 tavaszán a szegedi vízi életnek vége lett. Tavasszal lezárult egy korszak, véget értek a horgászatok, a sátorozások, csónakkirándulások. Drasztikus áremeléseket hajtottak végre az üzemeltetők, amelynek megfizetése nemcsak a nyugdíjasoknak, de a komoly beosztásban lévő dolgozóknak is gondot okozott. Szegényedtek az emberek. Az úszóházak évek óta pusztultak.

A deszkák korhadni kezdtek, s szép lassan folytatódott a leépülés.

2000-ben a Szőke Tisza hajó, a Béke úszóház, a Tisza úszóház ki sem jött a téli kikötőből.

Bátyai Gitta

Párostánc: olájós és csárdás

Ács György olájosa

Tápe első népművésze

1971-ben megjelent Tápe története és néprajza kötetben *Martin György* néptáncutató írt Tápe táncgyománnyairól. A minden táncmozgástanra kiterjedő munkában hangsúlyos helyet kapott az *egylépéses*, a *kétlépéses*, a *mártogatós*- és a *lippentős csárdás*. A tápai lágzikban helyi parasztszenekarok – a Biacsi Jelemen Mihály féle citurabanda, a Postás (Juhász Mihály) banda, a Töpe (Miklós Károly féle) banda, a Cicák (Révész Mihály és testvére) muzsikáltak. Ezekben a lakodalmakban szinte egész éjjel – hajnalig – csárdás muzsikára ropták a táncos kedvű, tüzes bokájú tápaiak a csárdást. A lassú csárdás méltóság-teljeséggel indult, majd az ütem egyre fokozódott és *gyorsul*, majd *frissessé* fejeződött be. A hangulattól függően a ráadás marsoló ütemre ugróst táncoltak, ilyenkor a férfiak nagyokat kurjantottak. A frisscsárdás forgatásában a nótá sorok végén hirtelen megálltak a párok és a férfiak cipőjüknél fogva ütemre lelenyomkodták párjukat, miközben az asszonyok kis terpeszben a csipőjüket jobbra és balra mozdították. Ennek a mozdulatnak volt a tápai sajátos neve a *likanyíllós*. E mozdulat voltaképpen a mártogatós csárdásból alakult ki, a csipő csavarások pillanataiban az asszonyok sikoltoztak. Ezt a motívumot lányoknak nem illett táncolni, mert félreérthető volt. Az egylépéses csárdás lassan elmaradozott és az 1950-es években már csak az idős házaspárok járták. Fiatal

korukban nyilván váll- és derék fogással, ám öreg korukban leeresztett karokkal és egymás kezét fogva, s már nem forogtak, nem lippentettek. Ám a frissnél csak elkapta az ember az asszonya dereját. Emlékszem, *Tóth Cinó János* bácsi csoda szépen forgatta feleségét *Zsíros Róza* nénit, s amikor forgás közben irányt változtattak, János bácsi jobbra is balra is „mögömárgatta” Róza nénit, akinek szoknyája szinte körbe csavarodott mindkettejükön, pedig ilyenkor Róza néni a bal kezével magára nyomta a szoknyáját. Jobbjával pedig János bácsi vállába kapaszkodott, hogy el ne repüljön.

Tóth János nagybátyja volt Tóth Pál. Mivel édesapám keresztapja volt, gyermek koromban sok rokonunknál voltunk együtt lakodalomban és láttam, milyen szépen járták a régi csárdásokat.

Amikor felsőbb rendeletre Tápén is megszüntették a gyöngyös bokréta folklór csoportot és helyébe a népi együttest hívták életre, *Török József* bokrétavezetőből lett együttesvezető meghívta Tóth Pálékát, legyenek népiegyüttes tagok. Ekkor már 1949-et írtunk, Tóth Pálék már igen idősek voltak. Mivel pár hónapig még két néven – Gyöngyös bokréta és Népiegyüttes – élt a gárda, Tóth Pál és felesége akkor hagyták abba a néptáncot, amikor a volt Kalot legényekből álló legény táncokat és a Kalász lányokat el kellett hogy tanácsolja a csoportból Török József és *Waldmann József*

vezetők.

A bokréta repertoár, amelyet még Csöti Mihály tápai kántortanító, Deák László főjegyző, Bodó Mihály közszépi tisztviselő és Lele József tanítóképzős növendék állítottak össze, továbbra is megmaradt: a Halászsok és mars, az Üvegestánc és mars, amelyeket Török József és Waldmann József egészítették ki a Tápai merigetőn-el, a Sodr-fonó-val (ezt Molnár István országos híru néptánc koreográfus alkotta a tápaiak gyékényes hagyományaiból), a Tápai lakodalmassal és a Kendővivőkkel. A dal és a zeneanyag is bővült, miközben a táncosok mellé a dalárda helyett énekkart szerveztek. Volt is a tápaiak műsorainak a címe bármi, a táncleírások ismétlődtek, mivel más tájak táncait nem lehetett fölhasználni.

Ács György (1890-1967) olajosával új tánc honosodott meg Tápén. Ács György tutaj eresztő volt a Tiszán. Egy korábbi faúszató (tutajos) Csöti Imre Tiszatöltés melletti házat vette meg, amely napsugárdíszes emeletes házat Csöti Imre apja, mint Szeged felsővárosi halász és tutaj eresztő építtette az 1879. évi árvíz utáni években. Ennek a háznak az alsó részében korcsma volt, udvarán pedig nyári vasárnap délutánonkon híres bálakat tartott Csöti Imre. Tulajdonosáról nevezték el Csöti csárdásnak, s mert „ott budlították még a kikapós lányokat”, *Budligyárnak*. Nem volt ritka, hogy a budligyárral szemben, a Tisza gát folyó felőli oldalán erdei bálokban mulattak a fiatalok, mely mulatozást még látta Tömörkény István, Heller Ödön és Nyilasy Sándor, akiket megihletett ez a szép hagyomány.

Ács György több tápai férfiemberrel Szolnok közelében vették át a Maroson a románok által leúsztatott, egymás végébe gúzsokkal kötött fenyőtutajokat. Az átvétel hivatalos részét egy közeli korcsmában ejtették meg, ami után áldomást ittak közösen. Az ilyen találkozókat hangulatul jelezték, hogy az oláhok a saját zenéjükre táncoltak. A tápaiaknak nem volt akkor még férfi táncuk, így hát nézték a románok ugrós táncát. Ács György azonban elleste tőlük, de a dallamot nem tudta megtanulni. Mivel azonban ismerte az Olajókat, az olajók facipőben járnak kezdetű dalt és annak ütemére pászolt a tánc, itthon egy lakodalomban elhúzatta a zenészekkel és eljárta az olajost. Az olajos az ugrós-dobbantós táncok családjába tartozik. Járhatják férfi és nő, de nem kapaszkodnak össze. Elsősorban mégis férfitánc, amelyet nemcsak lakodalmakban jártak a régi tápaiak. Ez a tánc ugyanis a tápaiak által már régóta ismert és kedvelt marsoló ütemére járható, s ha jól megfigyeljük, a mai lakodalmak másnapján a hajnali mulatozásokor, amikor rezes hangjára táncolnak egymástól függetlenül a férfiak és a nők, az olajos és a marsoló motívumokat egymás mellett találjuk. Erre szokás mondani, hogy elszabadultak ám a tápai gencsők.

Az olajos táncolása a két lábról egyszerre történő felugrással kezdődik, s a levegőből a bal lábra érkeznek a földhöz. A leérkezés pillanatában egy bizonyos, ütem adta lendületben van a táncos, így azonnal a jobb, majd ismét a bal lábával cifra szerű motívummal dobbanva fejezi be az egy lépést. Ez a lépés (ugrós-dobbantós) válik folyamatosra, de egy helyben járják, semerre sem haladnak vele. Más tájon nevezték ezt a lépést döngölőtáncnak, düböntőnek is.

Ács György, miután a rokonságában lévő lakodalmakban igen szépen járta a tápaiak számára még sokáig különlegesnek számító hangulatos táncot, s közben, mint az oláhok, nagyokat kurjantott, annyira megszerette, hogy alig várta a marsoló dallamokat, máris a levegőben volt. Lakodalmak hajnalán egymásra mellé szegődtek – érdekes módon elsősorban – az asszonyok, és csak később a férfiak, de a fiatalok csak azt követően, amikor Gyuri bácsi már elismert táncosá vált.

Amikor nyugdíjas lett, már nem járt el tutajt eresztetni, hanem elszegődött a szegedi kendergyárba munkásnak. Abban az időben több szegedi üzemnek volt kultúrcsoportja, így a kendergyárnak is. Gyuri

bácsi – akit a tápaiak egyszerűen *Babám Gyurkának* neveztek egymás között, mivel így köszönt a fehérlélek: Aggyisten szép babám! – be-bénezt a táncosok próbáira és egyszer megkérte a zenészeket – éppen próbaszünet volt –, húznák-e el a marsoló dallamot, a *vakpalit* (a Rákóczi induló neve ez). Rázendítették, mire Gyuri bácsi eljárta az olajost és hatalmas sikere volt. Ennek híre hamar alakult Mezey Károlyhoz, a szegedi színház koreográfusához, aki mihamarabb látni akarta és elment a kendergyáriak táncpróbájára. Mezey Károly közbenjárására „átvette” a konzervgyár Ács Györgyöt, akinek táncát tanulni kezdték a szekosok (a szegedi konzervgyár rövidítése). Mezey Károly összeállított Ács Györgynek egy táncsokrot és meghívta a tápei Török Józsefet és Waldmann Józsefet, néznék-e meg a tápaiak alakuló új férfi szóló táncát, az olajost. Később a konzervgyári legény táncosokkal együtt is táncolta ezt az egyre kedveltebbé váló – voltaképpen román ugróst – olajost, amelyet Mezey mester úgy épített föl, hogy előbb Gyuri bácsi szólóban járta, majd az egyenként és párosával belépkező legények bekapcsolódtak és együtt járták. Gyuri bácsi akkor állt le, amikor elfáradt és a hátuk mögött járva „vizitálta”, miként tanulták meg tőle az olajost.

Az addig már ismert dél-alföldi táncok mellett az olajos lett a kedveltebb, mivel szabadon járhatta mindenki és akkor kurjantottak, amikor jónak találták.

1950-ben már Tápén is tagja lett a népiegyüttesnek, mely csoport készült a berlini VIT-re, miután sorra nyerték a járási, a megyei az országérszi kulturális seregszemle tánc kategóriáit, majd az országoson másodikok lettek. Ekkor már Török József és Waldmann József meghívta Gyuri bácsi feleségét is, hogy az olajos szóló után tápai párostáncra is lehetőség nyíljon. Gulyás Mária néni jött és most már kialakult egy számukra szerkesztett tánc betét száma, amely félig magyar, félig román, de igen hamar teljes egészében tápaivá lett.

A VIT-re készülődést beárnyékolta, hogy az Ács házaspár nem utazhatott, mivel idősök voltak, a tápai zenészek sem mehettek, mivel ők is túl voltak azon a koron, amely még kedvezett volna nekik. A kezdeti bántódás után Ácsék is, ők is megértették ezt.

Ezerkilencszázötvenhármban a Magyar Táncszövetség szovjet mintára hirdette meg a népművészet mestere pályázatot. A rávaló évben Ács Györgyöt terjesztette föl Tápé falu vezetősége és az együttes vezetői, mely nevezés révén Ács György megkapta a kitüntetési címet. A díj átvétele ma már legenda számban él.

1954. augusztus 20-án az Operaházban volt a cím átadása. Sok énekes, táncos, zenész és tárgyalkotó kapott akkor népművészet mestere címet, köztük a tápai Ács György táncos is.

Nagy készülődés után mentek föl különbusszal a tápaiak is, mint ahogyan az ország más tájainak kitüntetettjeit is hasonlóképpen kísérték az ottaniak. Megtelt az Operaház, talán úgy, mint a millennium idején, majd később néhányszor még, amikor az akkori művelt világ Pest-vidék találkozóit szervezett odafont. Amikor hazaérkeztek, az Öregiskolában (ahol a próbákat tartották) élménybeszámoló volt, iott hallottam az átadáskori derűs történetet. Amikor így szólt a programvezető: Ács György táncos, Tápé – hatalmas tapsvihar köszöntötte a nézőtérről egy korlátos, szőnyegezett deszkafeljárón a színpadra lépdelő Gyuri bácsit, aki a maga feszes járásával, hagyományos tápai viseletében és hetykén pörge bajszával úgy nézett ki, mint a mesebeli tápai kisbíró. Amikor a taps elcsöndesedett, egy magas beosztású ember lépett oda Gyuri bácsihoz és lajbija elejére tűzte a csillogó koszorús jelvényt, melyre ez volt írva: Népművészet mestere. Megint hosszan tapsoltak, mire Gyuri bácsi hajlongásba kezdett, miközben – ő talán nem is tudta – forgolódott is. Ennek az lett a vége, hogy hol a nézőtér felé hajolt, hol az ülepét mutatta rájuk, amikor a zsűri felé hajolt. Ez méginkább derűre, nagy nevetésre fakasztotta az Opera közönségét, és

Ács György olájost táncol (1960)

Ács György és felesége, Gulyás Mária

vastappsal köszöntötték Gyuri bácsit. Közben ő megnézte, hogy mit kapott. Ugyanis itthon csak annyit mondtak neki, hogy magas kitüntetésben lesz része. Ő azt gondolta, hogy Kossuth-díjnal alább nem kaphat. S amikor látta, hogy nem az, fölnevezett arra a páholyra, ahol Waldmann József és Török József együttes vezetői ültek és intett, mire a taps megállt és így szólt: „Waldmann elvtárs, ez nem Kossuth-díj ám, hát mi van?” A közönség talán tápai furfangos humorként vette Gyuri bácsi eme apellációját, óriási tapsviharba és nevetésbe tört ki, miközben a páholyból lefutott Waldmann József lekísérte a színpadról. Amikor a cím kiosztásnak vége volt, az utcán sorban állt az Opera közönsége, hogy kezet szorítva köszöntse a jó humorú tápai táncos bácsit. Pedig, mint később megtudtuk, Gyuri bácsi a legkomolyabban Kossuth-díjra számított, de itthon már megbékélt, hogy „csak népművész lett belőle”.

Itthon a próbákat gyakran követte helyi és egyre-másra vidéki meghívásos fellépés. Ezen alkalmakon már természetesen Mári néniel együtt léptek föl. Amikor a függöny szétnyílt, Gyuri bácsi az olájossal haladt a színpad közepére, közben hopp-ozott. A sima ugrós-dobbantást járta el két versszakra: 1. Az olájok, az olájok/facipőben járnak. /Azok élnek világukat, akik ketten hálunk. /Lám én szegény szolgálégény csak egyedül hállok. /Akármerre tapogatok, csak falat találok. 2. Mindennek van szeretője csak énnékem nincsen. /Kinek kettő, kinek három, nekem meg egy sincsen. /Ha az Isten egyet adna, hej, de megbecsülhém. /Kezét-lábát összekötném, a főstre föltenném.”

A második vers harmadik sorára csizmája szárát csapkodta, majd az utolsó sor végén a földre csapott és guggolásából magasra ugorva kiáltotta: Haj! Mielőtt a taps fölérősödött volna, Mári néni apró csárdás léptekkel billegett befelé, Gyuri bácsi pedig sima előre, majd hátravágóssal táncolt eléje, s amikor összeérkeztek – még mindig az olájos dallamra-zenére –

, leeresztett kézfogással (mint akik kezet fognak egymással) csárdást jártak. Ezt követően három versét muzsikálták a zenészek a Kistápera két úton kell bemenni dalnak és erre már lassú, majd gyorsuló csárdást jártak csárdás fogással. Ez volt és maradt az ő számuk, amelyről Martin György az akadémia néptáncutatója készített oktatófilmet. A filmet – emlékszem – nagy áhítattal nézte Gyuri bácsi és Mári néni és illően meg is tapsolták. Az olájos napjainkban mint *tápai olajos* vált ismertté az ország folklór együtteseiben és a délföldi „blokk” részeként tűzik műsorra. A táncosok mind tudják, ki volt Ács György és Mári néni, akiknek táncával mindég és minden csoport – köztük a tápaiak is – nagy sikert aratnak.

Az emeletes, napsugárdíszes oromzatú parasztház, a budligyár már rég elpusztult: az 1970. évi árvészély idején katonák bontották el. A mai tápai középkorosztályból néhányan még emlékeznek, mily gálánosan ment Gyuri bácsi a mellén csillogó népművészeti mestere kitűzővel fellépésekre a feleségével, kinek kezét úgy fogta, mint hajdan, fiatal korában. Az idősek akkor idézik, amikor a tévében, vagy a tápai búcsún látnak folklór műsorokat, mely alkalmakon olykor nem egy együttes tűzi programjába a tápai olájost és zengik a dalt.

Volt idő, amikor az *olájok* helyett *barátok*-at kellett mondani, nehogy megsértsék a románokat. Ezzel a mondvacsinált szöveg változtatással elvesztette eredeti ízét és színét a dal, ami azért nem volt gyengítő hatással a táncra – főleg Tápén -, mivel itt tánc közben csak ritkán dalolták.

A népművészeti táncos mesterei címmel *Felföldi László és Gombos András* néprajzkutatók állították össze könyvüket (2001.), amelyben természetesen szólnak Ács Györgyről és feleségéről is. Ez – megnyugvásunkra – azt jelenti, hogy Tápé első táncos népművészeinek emlékezte nem vész a feledés homályába.

ifj. Lele József

Szeged, mindörökké

Péter László új könyvéről

Az idei könyvhét szegedi újdonságai között találjuk Péter László életműsorozatának legújabb, hetedik kötetét. A szőregi irodalomtörténész, nyugalmazott egyetemi tanár az utóbbi öt-hat évben közölt cikkeit, tanulmányait rendezte kötetbe. A könyv szerkezete az eddigi gyűjteményekét követi, az írássok négy csokorba vannak rendezve.

Az első egység az Emlékek címet viseli, s hét írást tartalmaz. Az első cikkben Kálmány Lajos – szőregi és ószentiváni (mai tiszaszigeti) gyűjtésein alapuló – Boldogasszonyról írott, 1885-ben megjelent dolgozatának értékeit és tévedéseit vizsgálja a szerző. A Szent Annával azonosított Nagyboldogasszony és a Szűz Mária testvérének tartott Kisasszony között éppen Krisztus anyjának a szerepe csökkenne. Az Imagológia című ismertetésben Rákos Péter könyvének vizsgálata kapcsán ismerteti a nemzeti jellegéről, nemzeti karakteréről (ha van) alkotott nézeteit. Ferenc József császár Dóm-téri, a Nemzeti Emlécsarnokban föllábitandó (azóta föllábitott) szobrának helyével kapcsolatos kritikáját is olvashatjuk. Az aradi tábornokokat kivégeztető, sokáig (neo)abszolutista eszközökkel kormányzó uralkodó a magyar szellemi élet kiemelkedő egyéniségeivel lenne egy sorban?

Röszkével, amelynek 1996-ban megjelent monográfiáját Péter László szerkesztette, két dolgozat foglalkozik. Az egyik a kötet tematikus ismertetése, a Szeged környéki falvak történetét és néprajzát vizsgáló kiadványok sorába jól illeszkedő tanulmánygyűjtemény jelentőségének bemutatása. A másik: Röszke az irodalomban. Móra Ferenc a falu határában tárta föl Uptarus hun fejedelem sírját, az ásatásról több írásban is beszámolt. Közismert Mórícz Zsigmond Rózsa Sándorról szóló (trilógiának tervezett) művének röszkei jelenete. A helyi nyelvjárást – nem a legnagyobb sikerrel – elsajátító írónak Bálint Sándor is a rendelkezésére bocsátotta a jegyzeteit. A második világháború után Örvös Lajos, László Ibolya, Takács Tibor versekben örökítették meg a községet, Magyar Katalin ifjúsági regényeinek helyszíneiben szintén Röszkét és környékét ismerhetjük föl.

Péter László negyven lapos dolgozatban tárgyalja Szatymaz megjelenését az – elsősorban szegedi – irodalomban. A település (könyvéki, sokszor polgári villaszerű tanyák) a 19. század második felétől egészen az 1940-es évekig a szegedi polgárság kedvelt nyaraló- és pihenőhelye volt. Zsótér Andor például 1892-ben, itteni birtokaira tekintettel szatymazi előnévvel kapott nemességet az uralkodótól. Megfordult a tanyákon Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, sokszor töltötte itt a nyári hónapokat Móra Ferenc. A helyi tanyai emberek és a nyaralók századfordulós világát rengeteg cikkben, karcolatban örökítette meg Mórícz Pál. Két nagy költőnk, Ady Endre és József Attila műveiben is fölbukkan Szaty-

maz neve. (A faluban egyikük sem járt.) Mindketten a magyar vidéki kistelepülés szimbólumaként említik: Ady a Szeged és Vidékéről írt, hogy „élénk, intelligens és továbblátó Szatymaznál”, József Attila pedig villoni balladaformájú versében Párizs ellenpontjaként hozta. Különösen érdekes a nemrégiben elhunyt irodalomtörténész, Szabolcsi Miklós véleménye a helynév előfordulásának kontextusáról. 1956 világtörténelmi jelentőségét – mint a történelem aktív szereplője – abban látja a szerző, hogy a forradalom megmutatta a sztálini szocialista rendszer csődjét és a kádári gulyáskommunizmus felé vezetett, előrevetítette a nyolcvanas évek olvadását és a rendszerváltást. 1956 a magyar szabadság jelképe.

A könyv második egységében (Örökhagyók) többnyire életrajzok, biográfia-adalékok olvashatók. Dobsa Lajos Makó szülőtte: jogász, publicista, drámaíró, vándorszínész, országgyűlési képviselő volt. Szeretágozó, sokoldalú tevékenysége érdekes része térségünk művelődéstörténetének. Péter László Kálmány Lajos és Löw Immanuel barátságáról hosszan ír. A szegedi piarista gimnáziumban osztálytársak voltak, egész életükben tartották a kapcsolatot. Mindketten néprajzzal, néphagyományokkal (is) foglalkoztak. A felsővárosi iparoscsaládból való katolikus pap és a morvaországi eredetű familiából származó rabbi Európa-szerte ismert tudós volt. Kálmány az archaikus népi imádságok gyűjtésével, Löw a keleti nyelvek filológusaként a Biblia arámi és héber nyelvű (növény)neveinek vizsgálatával vált nemzetközi hírvé. Kálmány Lajos szőregi, ószentiváni, térvári és deszki gyűjtéséből tizenhárom apokrif imaszöveget olvashatunk. Ezt a közleményt Péter László a néprajzkutató Erdélyi Zsuzsanna köszöntésére írta. Következő írásában Löw fő művének (Die Flora der Juden) geneziséét tárgyalja: Löw Immanuel 1920 júliusa és 1921 júniusa között a Hajnóczy utcában, házi őrizetben írta meg. A cikk adalék a Horthy-rendszer első éveinek tomboló antiszemitizmusának vizsgálatához.

Ujvári Péter – „a zsidó Mikszáth” vagy „a magyar Sólem Aléhem” – életéről, munkásságáról is olvashatunk. Péter kimutatta, hogy Ujvári magyarországi zsidó népéletet ábrázoló művei előtt, még Szegeden, amikor a kérészeletű Magyar Szót szerkesztette, tudatosan a zsidó vallási hagyományból, történelemből választotta témáit. Rövid írásában Tallián Emilről, a törökkanizsai járás – ahová Szőreg Trianon előtt közigazgatásilag tartozott – főszolgabírájáról emlékezik meg. Híres vadász és világutazó volt: járt például Indiában, Braziliában, Egyiptomban, a Szentföldön, a Ferenc József-földön. Péter László áttekinti Kún József, Babits Mihály „legjobb szegedi barátja” életét és művészetét. Kún tanár és költő volt, Babits, Juhász Gyula és Kosztolányi barátja. Verseskötete jelent meg Kék hegyek címmel, gyakran publikált a Kiss József

PÉTER LÁSZLÓ

Szegedi számadás

Válogatott írássok

**BÁBA KIADÓ
SZEGED
2002**

szerkesztette A Hétben. Fordított görög (Anakreon), angol (Oscar Wilde), német (Nietzsche) és francia (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud) nyelvből. Sokat levelezett Babitscal, s Wilde költeményeinek fordításait közös kötetben akarták kiadni.

A szerző húsz oldalban, tömören foglalta össze Móricz Zsigmond csongrádi kapcsolatait. Az író sokszor járt a megyében. Szegeden a Rózsa Sándorhoz gyűjtött anyagot (néphagyomány, korabeli betyárpörök anyagai), vendégeskedett Bálint Sándornál, Balogh páternél. Makón az orvos Diósszilágyi Sámuel, Szentesen a református lelkész Gilicze Antal látta vendégül. A különös egyéniségű sövényházi (mai ópusztaszeri) orvos, Berényi Imre levelet írt Móricznak a Kelet népe szerkesztőjének. Péter László közli Szent-Györgyi Albert 1938 novemberében francia nyelven írt esszéjének keletkezéstörténetét (A béke élet- és erkölcstana). Áttekinti a Hódmezővásárhely néphagyományait vizsgáló szerzőket, műveiket. Csak néhányat említve: Török Károly Petőfi Zoltán barátja volt, s Petőfi Sándorról is írt, Szeremlei Sámuel fő műve a Hódmezővásárhely története, Péczely Attila a helyi népdalokat gyűjtötte.

A kötet harmadik szakasza a Kortársaim címet viseli. Rövid, vázlatos életrajzocskák, amelyekben a személyes élmények dominálnak. Péter László megemlékezik Till Viktor szegedi, majd szőregi fényképészről; Erdélyi Jenő fül-orr-gégészről, Lengyel Vilma férjéről, Simándy József operaénekes atyai jóbarátjáról; a filozófus Halasy-Nagy Józsefről, akinél Weöres Sándor doktori értekezését írta (A vers születése, 1938); a költő, irodalomtörténész, gondolkodó Sík Sándorról. Ismerteti Kasznár Tóth Emma, Emmike néni életútját. Egykori tanítónője a mindszeri honismereti (szak)kör megszervezője volt.

A szerző személyes ismerősei, barátai (születésnap köszöntők, nekrológok): az 1956-ban munkástanácsi elnök Heiman Pál, a – nem a legpozitívabb emlékü – halgazdasági főagronómus Németh Sándor, a sokoldalú kutató Csongor Győző, a biokémikus Feuer György, a tanár Kovács Álmos (aki főlhívta Bálint Sándor figyelmét a mesemondó Tombác Jánosra), az urológus és író Németh András. A könyvtárigazgató és író Tóth Béla, a várostörténeti kutató Hemmert János, a szeged-csanádi főpásztor

Gyulay Endre, az irodalomtudós Bernáth Árpád, az ügyvéd és várostörténész Apró Ferenc (Péter László bibliográfiájának összeállítója), a főépítész Novák István és az orvos Bodosi Mihály. A Célszemélyek, besúgók: papok című írás Szeged 1954 és 1964 közötti (egyház)történetéhez szolgáltat adalékot, Kahler Frigyes III/III-as történelmi olvasókönyvének bemutatása, kritikája.

A könyv utolsó egységének címe: Magamról. Olvashatjuk a szerző 1990-ben írt önéletrajzát, vallomását Szegedről, a szegediségről és – mint a Mindenkor-esak feléd nézek, Szeged (2001) című gyűjteményben – egy Halász Miklós készítette beszélgetést. A rendszerváltás óta időről-időre újabb aktualitást nyer a besúgók, a III/III-asok kérdése: Péter László nyílt levelet tett közzé, az őt és Ilia Mihályt megfigyelő ügynökökhöz. Fölszólította őket (többségük író ember), hogy beszervezésükről, munkájukról írjanak visszaemlékezést. Ezzel ugyanis az utókornak forrásul és tanúságul hagyhatná saját történetüket, amely elsősorban a Kádár-rendszer különös világát mutatná be. A kötet utolsó írásában az öncélú posztmodern szövegezéssel szemben a közösség, a nemzet szolgálatát fölvállaló irodalmi törekvések jogosultságát és fontosságát vallja.

Péter László alapos, időigényes kutatásainak eredményeit gyűjtötte kötetbe. A könyv olvasása közben merült föl bennem, hogy fontos-e az ilyen jellegű kutatás. Az agronómus Németh Sándor vagy a fényképész Till Viktor életpályája méltó-e a megörökítésre? Segít-e Móricz Zsigmond írói világának föltérképezésében, műveinek interpretációjában, ha ismerjük Csongrád megyei kapcsolatait? Véleményem szerint: igen. Száz év múlva talán senki sem beszél Némethről vagy Tillről, a (poszt)modern irodalomtudomány/irodalomtörténet pedig elveti az autentikus szerzői szándék megtalálásának lehetőségét. Mégis: Péter László írásai fontosak. Bennük van a magyarság ezeréves története, Szeged és térsége utóbbi kétszáz évének népi- és irodalmi hagyományvilága, valamint a szerző hetvenöt évének bölcsessége, tapasztalata, tudása.

(Péter László: Szegedi számadás. Szeged, Bába Kiadó, 2002. 336 o.)

Miklós Péter

Takács Tibor és Péter László 2002. májusában

Baktóban állítson iskolát a Város!

A szegedi községi tanyai iskolák adattára

Tanulmányok Csongrád megye történetéből sorozat 31. köteteként látott napvilágot Berta Tibor: A szegedi községi tanyai iskolák adattára című kötete. A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Szegedért Alapítvány támogatta.

A tanyai iskolák adattára a kezdetektől az 1906/07. tanév végéig kíséri figyelemmel a pedagógusokat és az iskolai eseményeket. Azért ez a dátum a vízvonalasító, mert az 1907/08. tanévtől ezen iskolák irányítása állami pénzbe került.

Kérdés: mikorra tehető a tanyai oktatás kezdete? Az első tanyai magániskoláról 1837-ből van adat. Lényegében az 1850-es évek elejétől kezdve épültek a tanyai iskolák. Szeged város ugyanis vállalta az iskolák létesítését, és 1853-ban húsz tanyai iskola felépítését határozta el a város. A milleniumi megemlékezés tiszteletére tíz új iskolát épített a város. A negyvenegy tanyai iskola fenntartása nagy gondot jelentett a városnak, így aztán végül állami tulajdonba, állami kezelésbe kerültek a tanyai iskolák.

Berta Tibor elsősorban levéltári adatok alapján dolgozta fel a rendelkezésre álló anyagot. Legfőbb érdeme, hogy kutatásai alapján az alsótanyai külső iskolák, az alsótanyai belső iskolák, a felsőtanyai iskolák pedagógusai, az iskolák tanulóinak létszáma egyaránt megtalálható. A kötet egyfelől emléket állít a szegedi tanyai oktatás úttörőinek, másrészt a tanítók iránti tiszteletét is lerója.

A kötetet a tanítói életrajzok vezetik be. Ez afféle kitűnő életrajzi lexikonnak is megfelel. Berta Tibor lelkiismeretes kutató, az ember örömmel mélyed el az adatokban, főleg h azok az adatok tulajdonképpen most kerülnek először publikálásra. Van azonban ezeknek az életrajzoknak más mondandója is. Egyfelől elsősorban történelmi tényeket, eseményeket közölnek, másrészt a helytörténeti ku-

TANULMÁNYOK CSONGRÁD MEGYE TÖRTÉNETÉBŐL
XXXI.

BERTA TIBOR

A SZEGEDI KÖZSÉGI TANYAI ISKOLÁK ADATTÁRA

SZEGED
2002

kezik-még ma is, hogy hozzá hasonló tanyavilág csak a terület folytatásaként található - Üllés, Pusztamérges, Öttömös, Szatymaz, Balástya táján.

Mindaz, amit Berta Tibor magára vállalt, azt derekasan teljesítette: olyan iskola-lexikont készített, amely példászerű!

De térjünk csak vissza a tanítói életrajzokhoz. Közülük is hadd emeljem ki *Lantos Béla* személyiségét. Azt is írhatnám, hogy a méltatlanul elfeledett pedagógust, aki legalább olyan nagy egyénisége volt a szegedi oktatásnak, mint a Baross Gimnázium igazgatója, Fírbás Oszkár. Még termetre is hasonló férfiak voltak. Megtermett, elegáns, rendkívül intelligens és úri módon szerény oktatók.

Lantos Béla 1872-ben született Szegeden. Négy elemi és három gimnáziumi osztály elvégzése után a szegedi tanítóképzőben kezdte meg tanulmányait. Az első évfolyam elvégzése után a

kiskunfélegyházi tanítóképzőben tanult tovább, majd 1891-ben tanítói diplomát szerzett. A szegedi iskolaszék 1982-ben a Zákányi iskolába választotta meg tanítónak. Tanyai tanítóskodása ideje alatt mellékfoglalkozásként: „Avatás és esküvőre menők tanítását vállalta.”

1904-től a szegedi Szilléri sgt-i iskolában igazgató-tanítóként oktatta az ifjúságot. Első felesége Buzáth Margit tanítónő volt. Ebből a házasságból két lánya született. Az első világháborúban behívták, de a tényleges szolgálat alól felmentették.

A belterületi tanítótestület három évtizeden keresztül Lantost delegálta a községi iskolaszék testületébe. 1926-ban a Belvárosi fiúiskola igazgatásával bízta meg az iskolaszék. 1929-ben szakfelügyelővé nevezték ki, 1933-ban negyvenévi szolgálat után a kultuszminisztérium nyugdíjaztatta. Ugyanis a törvény úgy rendelkezett, aki leszolgált a negyven évet, feltétlenül nyugalomba kell vonulnia. Édesapja negy-

tafő számára, a néprajzos számára felbecsülhetetlen értékű és érdekességű szavak bújnak meg a szövegekben. A kötetből megtudjuk, hogy zömében férfiak a tanítók, csak elvétve akad egy-egy tanítónő.

A kötet végén olvasható Statisztika pedig arról is számot ad, hogy az adott tanévben a jelzett iskolákban kik tanítottak. Értesülünk a tankötelesek számáról, (amit összevethetünk a beírt tanulók számával), no meg arról is, hogy hányan jártak vasárnapi (ismétlő) iskolába.

Az Adattárak általában mindig érdekes olvasmányok. Így van ez Berta Tibor munkája esetében is. A szerző érdemének tudható be az a nagy munka, amit végzett kutatásai során az ügy érdekében. A szegedi községi iskolákról, az egykori szegedi járás bizonyos területéről szól a kötet. Így is mondhatnánk, hogy Röske, Mórhalom, Ásotthalom vidékéről. Vidékéről, hiszen ez a tájegység olyan kiterjedt tanyavilággal rendelkezett, sőt rendel-

venkét évig tanította tudományokra az újszegedi gyerekeket.

Berta Tibor a furcsa nyugdíjzatattásról sajtóvisszhangot is válogatott. A Délmagyarország, a Szegedi Napló interjuit is megemlíti. Majd a szócikk végén közli, hogy Lantos Béla hetvenhárom éves korában hunyt el. Lakása a Tisza Lajos krt. 27. sz. alatt volt.

Csak azért részleteztem ezt a „történetet”, mert Lantos Bélával és családjával évekig egy házban laktam, és jól ismertem a családom révén. Nem tudja Berta Tibor, hogy anyai ágon, Rák Kálmán, a neves belgyógyász nagypapa volt Lantos Béla...

Szívesen szólnék Vastagh József (Szeged, 1835) tanítói múltjáról is, aki az alsótanyai Mórakalmi iskolában kezdte meg tanítói pályafutását. 1862-ig tanított itt. Áthelyezéssel a Feketeszéki iskolába került. 1865 novemberében tanyaszomszédjával megromlott viszonya miatt áthelyezte a tanács a Felsőásotthalmi iskolába. 1880/81-ben viszont az Átokházi iskolába került. A vadvíz miatt gyéren látogatott iskolában is problémák merültek föl Vastagh pedagógiai tevékenységével.

Ez az a pont, ahol ismételtén Berta Tibor adatgyűjtő, levéltári tapasztalatokon alapuló föltekészültségéről kell, hogy szöjlok. Egy-egy mondat mögött, mint olvasható, érdekes helytörténeti, néprajzi „motívum” bontakozik ki, sőt az adott intézkedések a korabeli viszonyokra is ráirányítják a figyelmet.

Még érdekesebb, ha az Adatok és események fejezetet tanulmányozzuk. Az átokházi (Felsőásotthalmi) iskolának a történetéből idézek: „1876/77.: 1876 decemberéig beírt tanuló létszáma: huszonegy fiú és három leány. Az iskola 1877 március második felében már egyetlen egy diák sem látogatta. Az iskolakötelesek száma az adott körzetben állítólag harminc-negyven volt. Az 1876/77. tanévben csak tízen jöttek a iskolába. A tankötelesek száma hatvanegy. Ténylegesen csak harmincnégyen jártak iskolába.

Még mindig ennek az iskolának a történetét böngészve: 1906/07.: „Az Átokházi iskola a hasonló nevű tanyai kapitányság területén, a várostól 36 km távolságra

fekszik; megnyitott 1855. évben. Van benne 2 előterem, 1 tanterem, 2 szoba, konyha, éléskamra és egy különálló szin. Az egész területe 1366 négyzetméter.”

Az alsótanyai iskolák mellett persze ott vannak a kötetben a felsótanyai iskolák is. Csengele, Balástya, Gajgonya, Makraszék, Öszeszek, Szatymaz iskola „története” is, hogy csak az ismertebbeket említsem, illetve a ma is még funkcionáló iskolákról meg ne feledkezzünk.

Mielőtt még a fenti iskolák történetéből bemutatnék egy-két „példát”, hadd említsem meg a zárófejezetben ismertetett Ideiglenes (mozgó-, magán-, fiók-) iskolák szerepét az oktatás területén.

A furcsa iskolai megjelölések mögött szegényes viszonyok húzódnak meg. Például a Baktói mozgóiskola 1855. november 30-án nyitotta meg kapuit. Az 1884/85. tanévben a baktói lakosok önerejükől tartották fenn az iskolát. A tankötelesek száma negyvenegy volt. A város a következő tanévben kétszáz forinttal járuljon hozzá a költségekhez! – követelték a Torony alatt. Cserő Ede pedig indítványozta: Nagybaktóban állítson fel egy iskolát a város. A közgyűlés az indítványt elutasította, mivel az iskolák államosítása már napirenden volt.

Felsőközpointi iskolák környékén egy ilyen nevű iskolát is találtam: Neszűrhegyi iskola. A Makraszéki iskola vidékén épült, a szölők között.

1906/07.: „A Makraszéki iskola, egyike azon 10 új tanyai iskolának, amelyeket a város köztörvényhatósága édes hazánk ezer éves fennállásának örömevének emlékeztetere emeltetett, a Szatymazi kapitányság területén a várostól 16 kilométer távolágra. Épült 1897. évben, megnyitott november 3-án. Az iskola tornyoskájában elhelyezett harangot a MÁV igazgatósága engedte át ajándékaron.

Ennek szomszédságában (néhány kilométerre) volt a Neszűrhegyi iskola. Az iskola védőszentje Boldogságos Szent László volt. 1854. november 1-jén kezdte meg működését. Az iskolaépületet, ami városi tulajdonban volt, körülbelül egy hold területen fekt. Az iskolaépület roskadozó állapotban találták. A tanterem alkalmatlan volt tanításra. A tanulók csak állva fértek el a tanteremben. Az épület olyan vizes volt, hogy a falak másfél lábnyira besüllyedtek. A tanulók létszáma télen körülbelül hetven volt, nyáron viszont csak harmincan látogatták az iskolát. A tankötelesek száma ennél sokkal több volt.

Az iskolaszék gazdasági bizottságának összegzése: „A jelenleg működő Neszűrhegyi iskola inkább sertesólnak, mint iskolának mondható. A jelenlegi iskola a szölőkben található. Ezt az épületet el kell adni és a vasúthoz közelebb kell felépíteni az újat!”

Saját tapasztalatom is befolyásol ennek a könyvnek a méltatásakor. 1956-ban, Csanádpalotán meg hatalmas fiúosztályom volt. Böven harminc fölött a létszám. Éppen a Neszűrhegyi iskolánál 1896/97. évben, Zsák Lajos tanítónak 430 beírt tanulója volt. El lehet képzelni azt a pedagógiai munkásságot! Pedig akkor is létezett már Magyarország, sőt, akkor létezett csak igazán! Szóba sem került a népesség fogyása. Azok a tanítók emberfeletti munkát végeztek. Én ebben látom a mindenkori pedagógusok, a nemzet napszámóinak dicséretét. Ebben a könyvben, amelyben a szerző ilyen „mellékes részletekre” fényt derít.

Iskolák	Jelenlegi iskola			Könyvtár			Könyvtár			Könyvtár			Könyvtár		
	2-6	7-12	13-18	2-6	7-12	13-18	2-6	7-12	13-18	2-6	7-12	13-18	2-6	7-12	13-18
Átokházi iskola	18	158	38	18	158	38	117	204	80	379	615	601			
Felső- " "	18	541	-	63	257	331	102	606	40	420	1637	251			
Gajgonya iskola	47	443	38	57	302	23	236	1437	30	610	2499	16			
Makraszék " "	58	299	71	81	362	31	29	246	30	306	1054	84			
Makraszék iskola	50	464	82	91	348	22	57	173	20	240	1007	30			
Makraszék " "	13	337	70	36	217	72	703	379	85	1021	1117	87			
Felső " "	57	266	50	66	224	54	133	480	20	417	1147	28			
Makraszék iskola	40	211	82	57	257	30	193	230	-	611	817	47			
S. Kőszegi iskola	12	288	-	12	288	-	230	290	50	717	926	12			
Makraszék iskola	59	298	-	87	366	62	70	481	80	271	1281	12			
Neszűrhegyi iskola	44	250	70	71	208	12	89	379	40	385	1496	18			
Csengele iskola	11	325	90	54	105	02	128	138	-	388	824	85			
Szatymaz iskola	67	321	-	66	403	42	106	1605	10	401	2477	50			
Öszeszek iskola	46	395	80	50	390	-	26	167	60	289	812	82			
Törökös iskola	68	778	-	109	356	92	128	319	57	357	1643	47			
Felsőtanyai iskol.	785	5345	06	811	3635	48	2347	7838	50	6817	49639	47			
Felsőtanyai iskolák	1118	7046	92	1380	5174	82	3719	14227	12	10265	30778	80			
Alsótanyai iskol.	1803	12391	98	2252	9263	96	6076	22057	92	17008	50774	27			
Szeged, 1903. szept. 2.															

A felsótanyai iskolák vagyontárgyainak kimutatása

Polner Zoltán

Fotók: B. Nagy Balázs

Angyalék isteni színjátéka

MOL V. Síkvízi Kajak-kenu EB. Szeged

Néhány napnak el kellett telnie ahhoz, hogy felébredve az eufórikus álomból, reálisan értékelje az ember a szegedi Maty-éren rendezett MOL V. Síkvízi Kajak-kenu Európa-bajnokság történéseit. A sportágban világelső vagyunk, mégis csak 1998-ban, négy évvel ezelőtt ítélte az ICF Kongresszusa először Magyarországnak világbajnokság megrendezését. Ekkor vált valósággá a szegedi álom, hiszen egyetlen pálya állt majdnem készen 55 ország 700 sportolójának fogadására, mégpedig a gróf Széchenyi Istvánra keresztelt Maty-éri vízi-centrum. Jómagam szívesen olvasnám dr. Simándy Béla nevét is, mint névadót, hiszen döntő részben neki köszönhető, hogy evezős és kajak-kenu pályája lett Szegednek. Talán majd a Sportszállót róla nevezik el. A kitűnő vízügyi szakember és sportbarát sajnos nem élhette meg azt a pillanatot, amikor világbajnokság színhelyéül választották a nemzetközi szövetség vezetői Szegedet, a Maty-éri versenypályát. Négy évvel ezelőtt, amikor sportolóink 7 világbajnoki aranyat, 5-5 ezüstöt- és bronzérmet nyertek 30 ezer néző tomboló szurkolásától kísérvé, azt hittük valamennyien, ez a csúcs, ennél jobb már nem jöhet. Először rendezhattünk a kajak-kenu sportágban világbajnokságot, de olyan sehol nem tapasztalt hozzáértéssel, hogy a sport nemzetközi szaktekintélyei is szuperlatívuszokban fejezték ki elismerésüket. Akkor szinte mindenki eljött Szegedre, Juan Antonio Samaranch, a NOB elnöke, Sergio Orsi, az ICF olasz elnöke, Schmidt Pál, a NOB alelnöke és nem utolsósorban Göncz Árpád, köztársasági elnökünk is.

Az ezredfordulón Sydneyben rendezték az ötkarikás játékokat, ahol a magyar kajak-kenusok 4 olimpiai aranyérmet nyertek. Tavaly Milánóban az Európa-bajnokságon, majd Poznanban a világbajnokságon is 8-8 bajnoki címet szereztek legjobbjaink. És következett 2002. júliusa, az újabb Európa-bajnokság, ismét szegedi helyszínnel, az Angyal-csapat dantei színjátékával. Miközben számoltuk a napokat, gőzerővel megkezdődött a Maty-éri fejlesztések sorozata. Az első ütemben 300 milliós ráfor-

dítással elkészült a 16 kétágyas és 4 egyágyas összkomfortos, klimatizált szobákat biztosító Sporthotel, a 600 négyzetméteres tornaterem, a 300 négyzetméteres orvosi központ, de 7000 férőhelyesre bővítették a lelátót is, az orvosi központ felett irodákat, VIP teraszt, a lelátó alatt sajtóközpontot alakítottak ki. Bővítették a hajótárolót, elvégezték a versenypálya bójáinak és tartóköteleinek teljes cseréjét. Szóval az EB rajtjára szinte minden a helyén volt ahhoz, hogy 33 ország félezer sportolója fe-

lejthetetlen élményekkel gazdagodva emlékezzen a Tisza-parti városra, a magyarok példátlan szakértelmére és a döntők 35 ezres szurkolótáborára.

*

Az Európa-bajnokság szervező bizottsága és Szeged városa óriásit alkotott. Ezt a rendezvényt szinte mindenki a magáénak érezte. Azt már régóta tudom, hogy Szeged igazi sportváros. Nemcsak elit – kézilabda, kosárlabda, vízilabda, kajak-kenu, evezés, bűvárúszó – csapatai fémjelzik ezt, hanem lelkes, sportszerető szurkolói is. Emlékezzünk csak arra a labdarúgó csapatra, amely rövid élvonalbeli vitézkedések 12-15 ezer embert vonzott a Tisza-parti stadionba. Nem is olyan régen. Igaz, akkor még itt futballozott Bitá, Urbán, Vasas, Udvari, Faragó, Kenesi Zoli... Gondoljanak csak bele, most ezekkel a játékosokkal, hol lehetnének a magyar élvonal palettáján? De ennyit a focirol, térjünk vissza a sporthoz.

Négy évvel ezelőtt, a világbajnokság után nem hihettük, hogy valaha is felül lehet múlni a rendezők, a szervező bizottság sikereit. Most az EB után mégis azt kell jóleső érzéssel megállapítani, hogy még azt az 1998-as teljesítményt is hajazni lehetett. Egyszóval minden a helyén volt. Percek alatt készültek az akkreditálási kártyák, mindenki megelégedésére helyezték el Szeged szállodáiban, panzióiban a csapatokat, állandó ingajaratban közlekedtek a versenyzői és szurkolói buszok a városközpont és a versenypálya között. A delegációk elismerő soraikkal köszönték meg a hotelek szolgáltatásait. Csak egy példa az Alfa-Hotel vendégkönyvéből: A Magyar Kajak-Kenu Szövetség, és a magunk nevében köszönetünket fejezzük ki a kiváló és családias vendéglátásért és a segítőkész hozzáállásért, mellyel Önök is hozzájárultak ahhoz, hogy sportolóink a tíz aranyéremmel, minden idők legeredményesebb EB szereplésüket érthették el. Az aláírás pedig: Angyal Zoltán szövetségi kapitány és Kadler Gusztáv csapatvezető. Bóta Kinga külön gratulált a szakácsoknak, mint írta: „életünk legízletesebb hete volt”, ráadásul még egy kajakos lányt is rajzolt a vendégkönyv „aranyoldalára”.

*

A program, az ünnepélyes eredményhirdetések pernyi pontossággal következtek egymás után. A versenypálya egész hosszában óriási volt a kínálat ételből, italból. Ráadásul az árak még az átlagot sem érték el. Itt volt a szegedi ünnepi alkalmakról jól ismert békési grill-csapat és a pazar étkeket, jéghideg italokat kínáló algyői Horizont Étterem is. A biztonsági emberek szigorúan, de példás

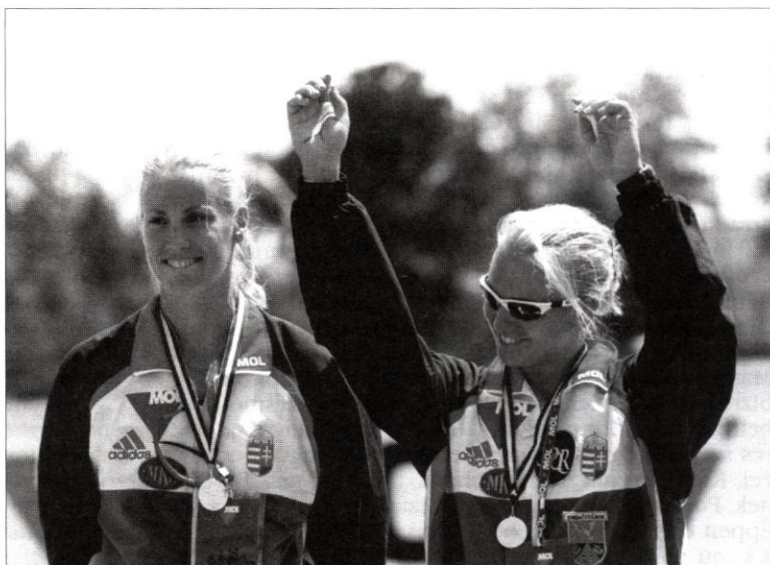
udvariassággal, és ami a legfontosabb csendben, észrevétlenül végezték munkájukat. Igaz, a szurkolók sem adtak okot a közbeavatkozásra. Persze ez sportesemény volt a javából és nem egy Újpest-Frádi labdarúgó mérkőzés. Itt igazi teljesítménynek, szenzációs sikereknek tapsolhattak a nézők. Szerencsére – a futballistákon kívül – szinte minden sportág jeles képviselője kilátogatott a Maty-éri versenypályára. Az olimpiai, világ- és Európa-bajnok Milan Janics, a kilencszeres világbajnok, Wichmann Tamás, de nem hiányozhatott a birkózó sport magyar fenegyereke, az olimpiai ezüstérmes Bárdosi Sándor sem:

– Nálunk is megkezdődött a kemény felkészülés, de egy napot mindenképpen itt kell lennem, hiszen Kammerer Zoli jó cimborám, s rajta keresztül Storcz Boti is. Kötelességemnek éreztem, hogy a hangommal is segísem a fiúk eredményességét. Igaz, most csak ezüstérmek sikeredtek, de abban biztos vagyok, hogy a sevillei világbajnokságról arannyal térnek haza – jelentette ki a tőle megszokott magabiztossággal, majd bekapcsolódott a szurkolók ütemes, egyre gyorsulóbb „húzd, húzd!” biztatásába.

Külön kell szólni a végre igazán profi módon működő sajtóközponttól. A Nemzeti Sportos Ganczer Gábor személyében olyan sajtófőnököt választottak, aki minden energiáját arra fordította, hogy kollégái semmiben ne szenvedjenek hiányt. Szendvics, hideg üdítő, kávéautomata, plakátok, programfüzet, rajtlista, versenyprogram, a döntők utáni percekben hivatalos eredménylista és minden „befutó” után rögtönzött sajtóértekezlet a főszereplőkkel... Ehhez hasonlóval még sehol nem találkoztam, pedig 33 éves sportújságírói múltammal részt vettem már néhány kajak-kenu Európa- és világbajnokságon!

*

És akkor elkezdődtek a versenyek. A 31 fős magyar EB-csapat (9 hölgy, 11 férfi kajakos, 11 kenus) biztató előjelekkel érkezett a dunavarsányi edzőtáborból Szegedre, köztük a hat Tisza-parti sportolóval (Füredi Gábor, Hüttner Csaba, Fehérvári Vince, Hegedűs Róbert, Storcz Botond, Natasa Janics), ugyanis a fiúk a mecheleeni Világkupán már ráijesztettek a mezőnyre, a lányok pedig a duisburgi Vk-án a kilenc versenyszámból nyolcban első helyet szereztek. Ezek után szinte természetes volt, hogy az előfutamokból a többség egyből a döntőbe veredje magát, s csupán öt férfi kajakszámban kellett 500 és 1000 méteren „túlóránia” Storcznak, a Verczekei-Ve-

Aranyos lányok: Kovács Katalin és a Bóta Kinga-Szabó Szilvia kettős

A közönség

réb, a Kammerer-Storcz párosnak és a két négyesnek (Kammerer-Storcz-Kökény-Horváth, illetve Gyökös-kökény-Borhi-Hegedűs).

*

Az 1000 méteres döntőkre már több mint tízezer szurkoló látogatott ki a Maty-éri versenypályára. Hangulatteremtőnek pedig a három újonccal startoló női négyes (Visky Erzsébet-Paksy Tímea-Móni Katalin-Keresztesi Alexandra) rajt-cél győzelmet aratott a nyitószámokban. A szurkolók jó előre dörzsölték a tenyerüket, hiszen következett a két férfi egyes, a kenus világsztár Kolonics Györggyel és a kajakkirály (kétszeres olimpiai bajnok, négyszeres világbajnok, háromszoros Európa-bajnok) Storcz Botonddal. A célbaérés után döbbszent csend a nézőtéren, hiszen mindkét versenyzőnk hetedik helyen végzett. Még a lassítást figyeltük az óriáskivetítőn, amikor tapsviharba tört ki a publikum. No erre sem volt példa, ugyanis eddig csak a győzelmet fogadták el a kajak-kenueért rajongó szurkolók, elvégre igencsak elkényeztették őket legjobbjaink. Most viszont mindenki tudta, a 200-as és az 500-as döntők előtt biztatást kell adni a fiúknak, ösztönzést, önbizalmát beléjük önteni a másnapi fináléhoz. Azt tudtuk, hogy Fábriánné Rozsnyói Katalin lányai bomba formában érkeztek Szegedre, azt viszont kevesen hittük, hogy Kovács Kati majd 3 másodperccel megveri az olasz színekben induló német kajakkirálynőt, Josefa Idemet. Ekkor már éreztem, hogy Szegeden megtörténik a trónfosztás. Igaz, Kati a sajtóértekezleten a megállapítást szerényen elhárította, másnap viszont, amikor az 500 méteres olimpiai távon és négyesben is győzedelmeskedett, már nem tudott ellenérveket felsorakoztatni. Tizedik versenyszámként bemutatkoztak a szegediek is. Fürdők Gábor Hüttner Csabával arra készült, hogy a rávalyi sikeresnek nem nevezhető milánói EB után, végre dobogóra állhasson. Ennek ellenére hiába nyírik sorozatban a válogató versenyeket, nemzetközi regattákat, világkupa-küzdelmeket, az igazi „tétmeccseken” – mint most is Szegeden – nem sikerül átlépniük saját árnyékukat. Ezúttal negyedik lettek! Másnap 500-on viszont csak hatodikok! Az okok nem biztos, hogy pszichés eredetűek, inkább edzésmódszertanbeli gondokra tippelek. Az, hogy az egyetlen tősgyökeres szegedi, egyre kevesebbet találkozik nevelőedzőjével, Kása Ferencével, nem biztos, hogy jól tesz Fürdőknek. Pontosabban fogalmazva, biztos, hogy nem tesz jól! Éppen ezért gyanítom, hogy a sevellai világbajnokságon a kenu párosoknál Angyal Zoltán szövetségi kapitány változtatni fog! A döntők első napján volt még egy kicsi csalódásunk, hiszen kajak párosban Vereckei Ákos, Ve-

réb Krisztiánnal lemaradt a dobogóról. De minden jó, ha jó a vége – a közmondás szerint. Kajak négyesben (Kammerer, Storcz, Kökény, Horváth) ezüstérem következett, majd két aranyos versenyszám. Bóta Kinga, Szabó Szilviával fényes győzelmet aratott, csakúgy, mint a kenus kvartett (Novák, Kozmann, Belicza, Iván). Az első nap utáni magyar mérleg: 4 arany és 1 ezüstérem. Kezdetnek nem is olyan rossz...

*

Másnap ott folytattuk, ahol az előző nap elkezdtük. Az 500-as olimpiai távon ezúttal is a női négyessel kezdődtek a döntő küzdelmei. És természetesen magyar győzelemmel. A Kovács Katalin-Szabó Szilvia-Viski Erzsébet-Bóta Kinga összetételű csapat győzött. Sajnos a folytatás már nem sikerült olyan fényesen, hiszen Kolonics György folytatta Canossáját – negyedik lett! Ekkor már 11 döntő után voltunk, de a férfi kajakosok még nem állhattak a dobogó legfelső fokára. Következett viszont Vereckei Ákos. A táv felénél még az ötödik helyen evezett, innen azonban a szurkolók fergeteges biztatásával, szinte állva hagyta a mezőnyt és a K-1 500 méteres távon 2000, 2001 után 2002-ben is Európa-bajnok lett!

*

Az eredményhirdetés után meglehetősen nehéz feladatot jelentett rövid interjúra „elrabolni” az autogramkérők gyűrűjéből:

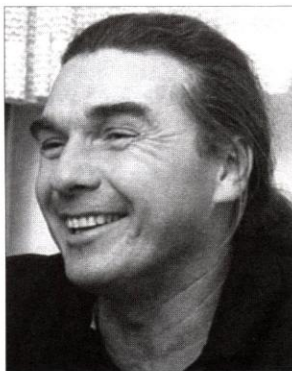
– Mit éreztél, amikor a 250-es bójásornál az ötödik helyen haladtál?

– Azt éreztem, hogy nem vagyok első, de azt is tudtam, hogy a táv felénél nem kell feltétlenül elől lenni. Számítottam arra, hogy aki az elején jobban halad, az előlvi a puskaport, s ezáltal a finis az enyém lehet. Szerencsére jól számítottam, kitűnően sikerült a hajrá és a szenzációs közönség segítségével, ezúttal is sikerült nyernem.

– A férfi kajakosoknak te szerezted az első aranyat. A lányok viszont bombaformában érkeztek Szegedre, nem úgy, mint a fiúk. Még azt is megkockáztatom, hogy Kolonics, Fürdők és Hüttner az EB rajtjára eresztett le. Te, hogyan látod ezt a kérdést?

– Nekem az a véleményem, hogy a férfi mezőny nagyon megerősödött, míg a női hígult. A férfiaknál folyamatosan jönnek a fiatalok, a kiéhezett ellenfelek, így aztán nagyon nehéz felvenni velük a versenyt. Ráadásul mi már túl vagyunk jó néhány olimpiai, világbajnoki és Európa-bajnoki győzelmen, így aztán a motivációt is nehezebb megtalálni.

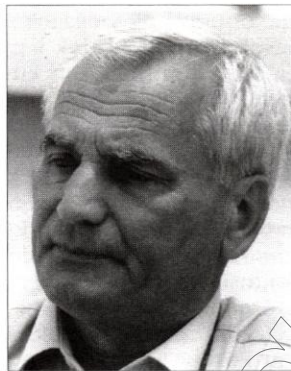
– A klasszikus olimpiai számban, a kajak egyesek 1000 méteres távján Heszl Mihály, Csapó Géza, Gyulai Zsolt és

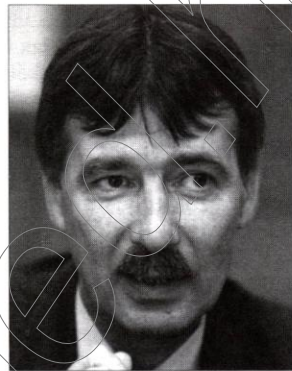
Petrovics Kálmán

Füleki András

Baráth Etele

Jánosi György

Csipes Ferenc óta nincs igazi favorit versenyzőnk. Nem kellene erre a távra a tehetséges fiatalok közül a legjobbakat specializálni?

– Ez érdekes kérdés. Azt hiszem most még várni kell egy kicsit arra, hogy berobbanjon egy fiatal és legyőzze a mai nagy „öregceket”. Nem egyszerű feladat, a két hazai válogatót megnyerni, ugyanis csak ez a teljesítmény kvalifikál a világversenyekre. Sokáig 1000 méteren mi voltunk a legjobbak, viszont biztos vagyok abban, hogy hamarosan eljön az idő, amikor ismét magyar kajakos kerül fel a csúcsra.

– Az EB után alig marad idő a pihenésre, hiszen augusztus végén Sevillában világ bajnokságot rendeznek. A cél újabb aranyérem?

– Most egy picit pihenek a horvát tengerparton, aztán viszont újult erővel megcélzom a világ bajnoki aranyérmet.

*

És következett ismét Kovács Kati. Alig fél óras pihenés után, ezúttal kajak egyesben csapott össze a németolasz Josefa Idemmel. A küzdelem azonban csak néhány méterig tartott, mert Kovács begyújtotta a rakétákat és közel egy hajóval nyerte harmadik Európa-bajnoki címét.

A két női és egy férfi kajakos aranyérem után a kenu négyes (Malomsoki-Kozmann-Belicza-Iván) is a dobogó legmagasabb fokára állhatott. A kajak páros (Kammerer-Storcz) és a négyes (Hegedűs, Borhi, Gyökös, Kökény) csakúgy mint a lányok (Szabó-Bóta) ezüstérmet szereztek. Legnagyobb szomorúságunkra a szegedi kenu kettes (Hüttner-Fürdők) csak a hatodik helyen ért célba.

Az 500 méteres döntők után újabb 4 arany és 3 ezüstéremmel gazdagodott a magyar csapat.

*

Délután a sprint döntőkre már csaknem 40 ezer szurkoló volt kíváncsi. Az első hármas körben két ezüst és egy bronzéremmel nyitottunk. A női négyes (Paksy-Szabó-Bóta-Janics) és Fehérvári Vince második, a kenu Malomsoki Sándor harmadik lett. Női egyesben a szegedi színekben versenyző Natasa Janics csak hajszállal maradt le a dobogóról, kenu párosunk (Buzál Miklós-Végh Attila) viszont aranyérmével beállította minden idők legjobb magyar kajak-kenus szereplését világversenyen. Ezt viszont hazai környezetben nem beállítani, hanem túlszárnyalni kell! A kenu négyesek még ezüstérmet, a kajakos kvartet bronzérmet harcolt ki, női kajakpárosunk (Dékány-Janics) negyedik lett. Felemelő érzés volt viszont, hogy a tizedik aranyat a szegedi páros, Fehérvári Vince és Hegedűs Róbert szállította a magyar csapatnak.

A sprintávoikon 2 arany, 3 ezüst és 2 bronzérem volt a magyarok mérlege. Összesítve: 1. Magyarország 10 arany, 7 ezüst, 2 bronz. 2. Oroszország 4, 2, 4. 3. Németország 3, 2, 4. 4. Spanyolország 3, 2, 2. 5. Szlovákia 3, 1, -. 6. Lengyelország 1, 6, 4. 7. Románia 1, 3, 2. 8. Nagy-Britannia 1, -. 9. Svédország 1, -. 10. Olaszország -, 2, 1. 11. Bulgária -, 1, 2. 12. Csehország -, 1, 2. 13. Litvánia -, -. 14. Norvégia -, -. 1.

A magyar csapatban a női kajakosok 5 arany, 2 ezüst, a férfi kajakosok 2 arany 4 ezüst, 1 bronz, a kenusok 3 arany, 1 ezüst és 1 bronzérmet nyertek Szegeden a MOL V. Síkvízi Kajak-kenu Európa-bajnokságon.

*

„Végy egy jó kapust” – vallják kézilabdás berkekben, ha sikeres, jó csapatot kívánnak összeállítani. Ugyanez alkalmazható többes számban arra az esetre is, amikor valaki vezető beosztásba kerül és az eredményes munkavégzés reményében olyan embereket vesz maga mellé, akik már bizonyították alkalmasságukat. No persze ez nem mindig így történik. Jó példa volt erre a korábbi Ifjúsági és Sportminisztérium jó néhány munkatársának hivatalba lépése. Most viszont, mintha kezdene kiegyenésedni a helyzet. Egyre több olyan sportember neve válik ismertté, akik a korábbi években már bizonyították hozzáértésüket, akik tettek is az egyetemes magyar sport fejlődéséért. Augusztus elsejével a Gyermekek- és Ifjúsági Sportminisztérium olyan munkatársat „igazolt”, aki 22 éven keresztül sikert sikerre halmozott a Magyar Kajak-kenu Szövetség főtítkári székében. – pedig Füleki András. Kíváncsi voltam, hogy élte meg a váltást, én ugyanis egyenesen örömmel fogadtam, hogy végre a Sportminisztériumban sem tornából felmentett államtitkárok pöffeszkednek ezután a hatalomban, hanem olyan emberek, akik a magyar sport ügyét szolgálják.

– Meglehetősen nehéz volt a döntés, hiszen a kajakkenuban eltöltött 22 év sikertörténete eddigi életemnek – kezdte a beszélgetést Füleki András, majd így folytatta: – Másrészről viszont nagy megtiszteltetés számomra, hogy a minisztérium vezetése szerepet szánt nekem a versenysport irányításában, a szövetségekkel és egyesületekkel való kapcsolatok építésében. Vonz ez a feladat és végtére is, örülök annak, hogy erre lehetőséget kaptam. A kajak-kenutól azonban nem fogok elszakadni, csupán annyi változás lesz, hogy más sporteseményeken is találkozni fogunk.

A beszélgetésben dr. Baráth Etele, a Magyar Kajak-kenu Szövetség elnöke is bekapcsolódott:

– Ha viccesen kellene értékelnem, azt mondanám, hogy azért sikerült minden ilyen fantasztikusan jól Szegeden, mert a főtítkár így akart szépen búcsúzni. De komolyabbra fordítva a szót, az utóbbi évtizedek legeredményesebb, legjobb Európa-bajnokságát rendezte a szövetség Szeged városával. Ilyen magas színvonalú szervezéssel, rendezéssel még sehol nem találkoztam. A szervező bizottság külföldi ellenőrei, a versenybírók tagjai mind elragadtatással beszéltek az EB-ről. A közönségről csak annyit, hogy a szegedihez hasonló, fantasztikál szurkolóereg nincs az egész világon. Ez példátlan, egyszerűen fenomenális.

Miközben a lelátó előtt a magyar sportolók ünneplése a tetőfokára hágott, megérkezett a sajtóközpontba Jánosi György sportminiszter is. Nem kísérte slepp, nem volt bravúr a közelébe férközni, ráadásul a magyar sikerek bűvöletében, örömmel válaszolt a kérdésekre:

– Jobban nem is sikerülhetett volna sportminiszteri

munkába lépése, hiszen vívóink, öttusázóink szenzációs eredményei után a kajak-kenusok is minden idők legjobb szereplését produkálták a Szegeden rendezett Európa-bajnokságon. $\pm$ n mennyiben elégedett?

- Maximálisan. Az EB rendezése, szervezési munkája fantasztikus volt. Ez a véleményünk a nemzetközi szövetség képviselőinek és a külföldi csapatok vezetőinek is. A versenyzők teljesítménye fantasztikus volt, úgy érzem most nagyon jó időszakát éli a magyar sport. Nekem is ki kell emelnem a közönséget. Fantasztikus, ehhez hasonló nincs a világon. Amit nagyon fontosnak tartok, az a mentalitás, hogy nemcsak az aranyéremnek, de a második, harmadik, sőt a negyedik, hetedik helyezéseknek is ugyanúgy tudtak örülni, mint az Európa-bajnoki címeknek. Ami 1998-ban a világbajnokságon itt Szegeden elkezdődött, az folytatódott az idén, a győri maratoni kajak-kenu világbajnoksággal és az Európa-bajnoksággal. Ezzel ugyan lezárult egy fejezet, de a sorozat nem fejeződött be, ugyanis 2003-ban és 2004-ben Világkupát, 2005-ben Ifjúsági Világbajnokságot, 2006-ban pedig újból felnőtt világbajnokságot rendezünk kajak-kenu sportágban a szegedi gróf Széchenyi István versenypályáján. A mostani sikeres EB rendezéshez nagyon fontos volt a háttér, a város támogatása és azok a csatornák, melyek nélkül nem lehetett volna felejtethetlenné tenni ezt a sportünnepet.

- Tervezik-e az Olimpiai Vízicentrum további fejlesztését?

- Első lépésben mindenképp rendezni kell a tulajdonviszonyokat. A fejlesztéseket továbbra is fontosnak tartjuk, a hasznosítás szempontjából is az a tervünk, hogy minél szélesebb rétegek számára kínáljon sportolási lehetőségeket a vízicentrum.

- Várható-e a közeljövőben, hogy a különleges teljesítményeket, kiemelt honoráriummal dotálják. Most ugyanis nem olimpiai számban és csapathajóban az Európa-bajnoki cím 30 ezer forintot ér. Ezért egy bokáján futó futballista még a cipőjét sem fűzi be. Maradt egyetlen fillér is év végéig a Sportminisztérium kasszájában?

- Csak az év második felében tudunk sort keríteni arra, hogy méltó elismerésben részesítsük az eredményes sportágakat és azok képviselőit. Ekkor nyílik meg ugyanis a második félévre tervezett költségvetési tartalék, melyet a törvény módosításával jelentősen megnövelt a kormány. A sportminisztériumban hármas prioritást élvez a támogatások rendszere, mégpedig az utánpótlásnevelés kiemelt támogatását, a magyar sport nemzetközi képességének megerősítését, végül egy olyan finanszírozási rendszert, mely elismeri az olimpiai, világbajnoki és Európa-bajnoki teljesítményeket. Ehhez olyan normatív rendszert kell kialakítanunk, mely jóval magasabb az eddigieknél. Az új finanszírozási modell alapjai, a jövő évi költségvetésben teremthetők meg.

*

A DÉMÁSZ-Szeged Vízisport Egyesület versenyzői (Füredi Gábor, Hüttner Csaba, Fehérvári Vince, Hegedűs Róbert, Storcz Botond, Natasa Janics) kitűnően szerepeltek, hiszen 1 arany, 4 ezüst és 2 bronzérmeket szereztek. Petrovics Kálmán sportigazgató örömtől sugárzó arccal elevenítette fel az EB történetét:

- A legkezdőbb Európa-bajnoksága volt ez a mostani. A szegedi vízisport még soha nem képviselte magát ennyi versenyzővel, hiszen az EB-n 12 versenyszámban indultak sportolóink. A nagy várakozás 7 érmet hozott a városnak, benne Fehérvári Vince és Hegedűs Róbert Európa-bajnoki címet. Egy kicsit többet vártunk, de a 4 ezüst bizonyítja, hogy erő van a csapatban, a 2 bronz pedig, hogy nem vagyunk messze a világ élvonalától. Nagyon büszke vagyok versenyzőinkre, mindenki becsülettel helytállt. Fő célunk, hogy Sevilában tovább javítsunk. Ez a fantasztikus közönség és a kiváló eredmények, azt hiszem örök emléket hagynak mindenkiben. Szeged csillagos ötösre vizsgázott, büszke lehet a világ előtt, ahol

megmérettetünk és nagyon magas szinten elismertettünk.

*

Angyal Zoltán szövetségi kapitány a tőle megszokott szerénységgel és tárgyilagossággal értékelte Angyali csapat Isteni színjátékát:

- Nagyon fontos volt, hogy olimpiai számokban legalább 3 aranyérmeket szerezzünk. Ez sikerült és a 3 ezüstérem is elégedettségre ad okot. No persze Európa-bajnokságon a nem olimpiai számok is legalább annyira fontosak, hiszen a magyar csapat megítélése összességében az aranyérmek számától is függ és ugyanolyan nehéz a nem olimpiai számokban is győzelmeket szerezni. Fontos az is, hogy sok ezüstérmeket szereztünk, s csak néhány százon vagy ezreden múltott, hogy nem lett belőlük arany. Ezeket a világbajnokságon megpróbáljuk átváltani, habár Sevilában lényegesen nehezebb dolgunk lesz, hiszen elég sok tengeren túli országban vannak már kiváló versenyzők. Másrészt azt is be kell kalkulálnunk, hogy ez a szenzációs közönség nem lehet velünk. A szurkolók biztatása itt Szegeden nagyon sokat számított a gyerekeknek, ahogy jellemezték a hangulatot, szinte háborzongató volt végigvezetni a pályán.

- Tíz arany, 7 ezüst, 2 bronz. Minden versenyző megpróbálta a legjobbat teljesíteni. $\pm$ n szerint ki volt a legjobb?

- Valamennyi versenyzővel maximálisan elégedett vagyok, sőt még a 4. és 7. helyezések is értékesek, ugyanis ezek a sportolók is mindent kiadtak magukból. Ezen az EB-n ennyire volt képes a magyar csapat. Ha valakit ki kell emelnem, az Kovács Katalin, aki két egyesben és négyesben is Európa-bajnok lett. A fiúknál Verecke Ákos teljesítménye nőtt a mezőny fölé. Ákos hosszú évek óta nem talált legyőzőre 500 méteren, ami borzasztóan nehéz dolog. Köszönettel tartozom az edzőknek, hiszen az eredmények elsősorban az ő munkájukat félmjelzik.

- Mi volt a szegedi Európa-bajnokság legnagyobb tanulsága?

- Számomra az, hogy specializálódni kell versenyszámokra, ugyanis a jelenlegi kiélezett helyzetben már nagyon kevés olyan versenyző van, aki elbírja, hogy több számban is rajthoz álljon. Főleg 500 és 1000 méteren kell erre a jövőben figyelni.

- A kenus szakág nyert ugyan 3 aranyérmeket, a 4 olimpiai számban viszont nem sikerült dobogóra állni. Kolonics Gyuri és a Füredi-Hüttner páros szereplése számomra csalódás volt...

- Én csalódást nem említenék. Most így sikerült. Remélem viszont, hogy Kolonics Gyuri, aki kulcsfigurája ennek a kenus csapatnak, fel tud úgy készülni a VB rajtjára, hogy Sevilában dobogóra álljon. Bízom abban is, hogy a Füredi-Hüttner páros még közelebb kerül az élmezőnyhöz és 1000 méteren érmet akasztanak a nyakukba. Persze az is jó lenne, ha a fiatal kenusok nem csak csapathajókban vitézkednének, hanem egyesben is megszorítanák a most élen lévő versenyzőket.

- Az EB sikercsapatában tervez-e valamilyen változtatást?

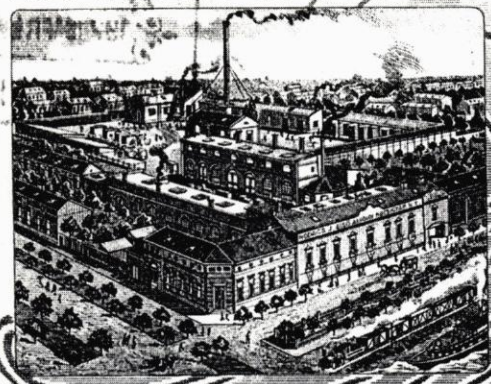
- Igen. Dékány Kinga már nem utazik velünk Sevilába, hiszen idehaza csak az egyik válogatott nyerték meg. Ezért K-2-ben a Paksy-Kovács páros indul. Bizonyára meglepő, de az EB aranyat nyert Buzál-Végh kenu kettes sem utazik, hanem az itthoni szétlövést nyerő Vasali-Malomsoki duó rajtol 200-on. A kajak egyesek 1000 méteres futamán Borhi Zsombor indul Storcz Botond helyett.

- Tíz Európa-bajnoki cím káprázatos. Következik Sevilában a világbajnokság. Szegeden 7 aranyra tippelt. Most?

- Nagyon nehéz előre jósolni. Én most is azt mondom, ha Európa vagy világbajnokságon egy nemzet sportolóinak 6-8 aranyérmes sikeredik, az már nagyon komoly teljesítmény. És mi csak nagyon komoly teljesítményekben gondolkodunk!

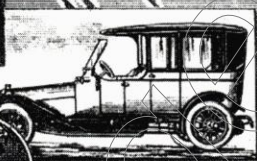
Bagaméry László

ÁLAPÍTOTT 1892.

FOLYÓSZÁMLA
A SZEGED-CSONGRÁDI TAKARÉKPÉNZTÁRNÁL.
SÜRGŐNYCÍM:
HODÁCS KOCSIGYÁR.
TELEFON 439.

HODÁCS JÁNOS
ELSŐ ALFÖLDI KOCSIGYÁR
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

AUTOJAVÍTÓ
MŰHELY.
CARROSSERIA
GYÁRTÁS.
GARAGE.

Szegedi iparosok

Hodács János kocsigyára

Hodács János 1892-ben telepedett le szülővárosában Felsővároson - a Maros utca és a Római körút sarkán lévő, egykor híres Gedő-féle házban –, és nyitotta meg műhelyét.

Híres műhelyekben szerzett szaktudásának hamarosan híre ment, s mind többen keresték föl ügyesebb kezeket igénylő munkákkal. 1894-ben a Kistisza utca 4. számú házat vásárolta meg, ahol nagy telepet létesített. A kocsigyártó műhelye mellé fölépítette a bogárnér-, a fényező- és a nyergesműhelyt. Lassanként az egyszerű kocsik gyártásáról áttért a díszesebb, fényes kocsik gyártására. A kész kocsik részére raktárhelyiséget nyitott a Maros utcai Felmayer-házban.

Tizenöt év elteltével a fuvareszközök – a teherkocsitól a legpazarabb luxushintókig – az első szögtől az utolsóig az ő gyárában készültek. Szállított ruganyos kocsikat, nyitott és födeles phaetonokat, a rugalmas acélhintókon rengő, dagadó vánkösű hintókat, díszkocsikat.

Megrendelők sokasága kereste föl Erdélyből, Délvidékről, sőt Csehországból is. Az 1900-as évek elején évente száz hintót szállított el Szegedről. A gyártelep műhelyében harmincöt segéd és tizenkét tanonc dolgozott. Kitüntetések sorozatát kapta elismerésül.

Hodácsnak kiváló üzlettársa és a gyár egyik jelentős szellemi vezetője volt felesége, kinek nem csekély része volt a kocsigyár fejlődésében.

Kis szegedi címertan

2002. SZEPTEMBER 6.

HU ISSN 0239-1384

02008

9 770239 138003

Fotó: Dömötör Mihály

Borító grafika és előkészítés:

Nyomdamester

ReProStudio